

Nytt om

Kvinne- FORSKNING

5/90
Kvinner og tekst:
Feministisk litteraturanalyse

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVFs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING

fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd

Sekretariat for kvinneforskning

Årgang 14, 1990

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: Falch Hurtigtrykk

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 40,-

Abonnement: kr 160,-

Postgiro: 0809 5147160

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

SEKRETARIATETS STYRE:

Professor Liv Storstein, leder
(repr. for NAVFs styre)

Professor Karen B. Helle
(repr. for medisin)

Professor Even Hovdhaugen
(repr. for humaniora)

Professor Tove Stang Dahl
(repr. for samfunnsvitenskap)

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)

Rektor Wenche Barane
(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Anne Havnør
(repr. for FFD)

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz (permisjon)

Daglig leder Tove Beate Pedersen (vikar)

Forskningsleder Berit Heløe

Fagkonsulent Inga Stener Olsen

Koordinator Marit Lembach-Beylegaard (NTH)

Førstesekretær Evy Haneborg

Førstesekretær Toril Finsen Enger (1/2 stilling)

Førstesekretær Siri Tønseth (vikar)

VARAMEDLEMMER:

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Inger Nordal

Utredningsleder Jan Dybfest

Daglig leder Anne Lise Arnesen
(repr. for UFD)

Kjære leser

Kvinnelitteraturforskning er stikkord for dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning*. Bidragene har bakgrunn i tre arrangementer: Nasjonalt seminar i kvinnelitteraturforskning som ble arrangert ved Universitetet i Tromsø vinteren 1989, seminar om feministisk litteraturkunnskap som fant sted på Universitetet i Oslo høsten 1989 og et forskerkurs om og med *Hélène Cixous*, arrangert av Senter for kvinneforskning i Oslo nå i høst. Med hjelp fra en redaksjonskomité bestående av *Torill Steinfeld*, *Anne Birgitte Rønning* og *Dagný Kristjánsdóttir*, har vi satt sammen artikler som kan gi inntrykk av den variasjonen og spennvidden dette feltet oppviser i dag. For oss vanlige, interesserte, men ikke profesjonelle lesere av skjønnlitteratur er det å få innblikk i hvordan litteraturforskere med kjønnsperspektiv nærmer seg «tekster», en mulighet til å lese noe *annet* og *mer* enn vi kan uten deres begreper, kategorier og analyser.

Åse Hiorth Lervik, en nestor i kvinneforskningen, åpner med å gi oss en beskrivelse av tingenes tilstand. Deretter får vi kvinneblikk på så ulike emner som modernisme, greske tragedier, fantastisk litteratur og historiske romaner.

I *Zeljka Svrljugas* bidrag får vi eksempel på hvordan feministiske litteraturforskere kan bruke psykoanalysen. Interessen for psykoanalyse har vært stor i disse fag-

miljøene – spesielt det siste tiåret.

Den siste artikkelen om litteratur er om den franske litteraturforskeren *Hélène Cixous*. *Torill Steinfeld* gir oss del i sitt møte med henne. Cixous er nærmest å regne som en kultperson i det kvinnelitterære miljø, og her får også vi «ikke proffe» som gjerne vil henge litt med, en introduksjon til forskeren og forfatteren Cixous.

Mannsrolleutvalget fikk mye oppmerksomhet og mediedekning. Vi var mange som tenkte: «Endelig et konkret tegn på at mennene vil analysere seg selv – og til og med av seg selv forandre på noe.» *Dag Leonardsen* kommenterer i sin artikkel Mannsrolleutvalgets innstilling «Manifest», og setter ord på mange av de motforestillingene vi etter hvert utviklet.

Radikal vitenskapskritikk er innholdet i *Elin Svennebys* bidrag. Et passende tema for siste artikkel i denne årgangen av *Nytt om kvinneforskning*.

Sekretariatet for kvinneforsknings største arrangement i høst er en nordisk forskerkonferanse om kvinner, miljø og utvikling. Dit kommer bare et fåtall. Vi håper imidlertid å skape interesse og inspirasjon i videre kretser når vi her bringer omtaler av «hovedverkene» til *Vandana Shiva* og *Marilyn Waring* som reiser «halve jorden rundt», fra henholdsvis India og New Zealand, for å forelese på konferansen.

Innhold

<i>Åse Hiorth Lervik: Kvinnestormen mot parnasset. Et bidrag til kvinnelitteraturforskningens historie i Norge</i>	s. 3
<i>Gerd Bjørhovde: Virginia Woolf var en av mange: Kvinner som modernistiske pionerer</i>	s. 12
<i>Synnøve des Bouvrie: «Det evig kvinnelige» på scenen?</i> Om kvinnene i den greske tragedien	s. 21
<i>Åsfrid Svendsen: Kvinner og litterære genrer: Fantastisk litteratur</i>	s. 28
<i>Anne Birgitte Rønning: Når landskapet ikke stemmer med kartet.</i> Om genreteori og kvinners historiske romaner	s. 35
<i>Zeljka Svrljuga: Å bryte med normene: Hysteri, karneval og kvinnelitteratur</i>	s. 42
<i>Torill Steinfeld: Saving the text. Med Hélène Cixous på Norefjell</i>	s. 48
<i>Dag Leonardsen: Kan vi «virkemidle» oss til det gode likestillings-</i> <i>samfunnet? En kritisk gjennomgang av mannsrolleutvalgets innstilling</i>	s. 55
<i>Elin Svenneby: Kvinnekunnskap og androsentrisk normalvitenskap</i>	s. 62
BOKOMTALER	
<i>Marilyn Waring: If Women Counted. A New Feminist Economics</i>	s. 72
<i>Vandana Shiva: Til livets opphold. Kvinner, økologi og utvikling</i>	s. 76
LITTERATURKOMMENTARER	s. 79
MØTER, SEMINARER OG KONFERANSER	
<i>Women's Worlds: Realities and Choices</i>	s. 83
<i>Crossing Boundaries in Feminist History</i>	s. 84
<i>Women and Men in Relationships – New Perspectives</i>	s. 85
MØTER SOM KOMMER	s. 88
LITT AV HVERT	s. 93
NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	s. 95
STIPEND	s. 97
PUBLIKASJONER	s. 99
EGNE PUBLIKASJONER	s. 101

Kvinnestormen mot parnasset

Et bidrag til kvinnelitteraturforskningens historie i Norge

Av Åse Hiorth Lervik

I

Forskning er å vinne innsikt, samle og ordne kunnskaper, skape nye tankemodeller, utvikle forståelse.

Den klassiske oppskrift på hva som trengs for å drive forskning er en problemstilling, et materiale, en metode. Men også noen materielle vilkår: bibliotek med bibliografier og adgang til internasjonale tidsskrifter, et skrivebord og helst en dør som kan lukkes, penger til å leve for mens man sitter ved skrivebordet. Som motivasjon for forskning trengs også bevisstheten om at noen er interessert i det man holder på med. Når boka man skriver på blir ferdig sånn om en fem års tid, bør det finnes noen som er villige til å trykke den, lese den, anmelde den. Og underveis vil man ha behov for noen kolleger å snakke med, å prøve ut sine ideer på, å hente kritikk eller oppmuntring hos.

All ny forskning springer ut av en overbevisning om at den kunnskap som eksisterer om et emne, på et felt eller i et fag, er utilstrekkelig eller til og med feilaktig. Når kvinneforskningen har prøvd å etablere seg som en helt ny retning innenfor en rekke

humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag, er det fordi vi har kunnet hevde at den eksisterende kunnskap om menneskelig eksistens og historie, og den pågående kunnskapsutvikling om menneskelige forhold, har vært ensidig eller kjønnsblind. Det gjelder såvel materiale som problemstillinger og metode, og det gjelder i høy grad de materielle og miljømessige vilkår som blir forskere til del.

For å opparbeide kvinnelitteraturforskning som forskningsfelt har det derfor vært nødvendig å arbeide på mange nivåer parallelt – med innsamling av og oversikt over et materiale, med fornyelse av problemstillinger og metode, med legitimering av virksomheten, med å skaffe materielle vilkår for kvinnelige forskere. Og det meste av dette kom til å arte seg både som et nybrottsarbeid og som en kritikk av den eksisterende forskning og det eksisterende forskersamfunn.

Et av de første problem man står overfor når man skal beskrive et emne, er å definere det. Da Janet Rasmussen i 1980 publiserte en oversikt over det som foregikk på feltet i

Norge, ga hun betegnende nok sin artikkel en dobbelttittel: «Feminist Criticism and Women's Literature in Norway». Kriteriet er altså dels en kvinnepolitisk holdning hos den som forsker, med de konsekvenser det får for problemstilling og metodisk ståsted, dels forskningens gjenstand eller materiale: bøker skrevet av kvinner. Dette er en dobbelhet som har fulgt kvinnelitteraturforskningen, og som vi også kan etterspore i dens historiske forløpere eller forutsetninger. Hvordan vi enn definerer kvinnelitteraturforskning, så begynner den selvsagt ikke med oss. Røttene er lange, selv om de ikke alltid har vært synlige.

II

Litteraturforskningen om kvinnelige forfattere begynner med Henrik Jægers store artikkel om Camilla Colletts forfatterskap i *Litteraturhistoriske Penntegninger* 1879, der han blant annet skriver:

Af hendes Værker lyser hendes Personlighed klart og tydelig ud ikke blot som følge af, at hun har vovet at fortælle om sig selv, men endnu mere, fordi alt, hvad hun har skrevet, har sin Rot i hendes eget Liv og er voxet op af dette, som Planten voxer op af Roden. (...) I hendes Liv har hendes Produktion sin Aarsag og Forklaring; kun ved at studere hende som Menneske vil man kunde forstaa hende som Forfatterinde.

På tross av den velvillige tonen hans artikkel er holdt i, gjør han det altså i utgangspunktet klart at den kvinnelige forfatter ikke er kreativ, hun skriver bare om egne erfaringer. Og disse erfaringer er spesielle, dels fordi hun er kvinne, dels fordi hennes slektsarv og situasjon er så forskjellig fra de fleste andre kvinners. Dette fører til en nokså lettvinnt vurdering av hva de fiktive personene monne kunne representere: «Om individuel Karakteristikk er her ikke Tale; det hele Apparat er kun et Slør, hvorunder fru Collett dekker sit eget Ansigt.» Dermed blir hennes verk redusert til en slags case study som verken holder for en

realismevurdering eller for en vurdering ut fra klassiske kriterier om allmenngyldighet. Ikke ukjente synspunkter fra mannlige vurderinger av kvinners tekster opp til vår tid! Og ikke overraskende at Camilla Collett selv fant at hun måtte protestere i artikkelen «Et Gjenmæle».

Heller ikke studier over kvinneskikkelser i verker av mannlige forfattere er nytt av vår tid. En av Francis Bulls anekdoter gikk ut på at Georg Brandes kort etter Ibsens død tilbød seg å komme til Kristiania og holde foredrag om kvinnene i Ibsens liv og diktning, – men at noen besindige menn ved universitetet fikk avverget dette, av hensyn til enken og familien.

Begge disse eksemplene sier noe om hvordan menns forskning på kvinner kunne oppfattes som nærgående og forståelsesløs av den berørte part. Et av kvinneforskningens anklagepunkter mot mye mannsdominert forskning på kvinner er nettopp at den gjør kvinner til objekter.

III

Om vi ser etter subjektet, ikke etter gjenstanden, var Mathilde Schjøtt's monografi om Kielland fra 1904 den første større bok skrevet av en norsk kvinne om et litterært emne. Når hun påpeker forbindelsen mellom romanpersonen Abraham i *Gift* og forfatteren selv, er det med en ganske annen bevissthet om at dette er en tolkning, og at forholdet mellom liv og diktning ikke er et 1:1 forhold: «Har han i Abraham seet som i et Speil, hvordan det kunde gaaet ham selv?» Det var dessuten den første bok overhodet om Kiellands forfatterskap, og han takket spesielt for ordene om Abraham i et varmt brev: «De ved ikke – høystærede Frue! hvor De har gledet meg ved disse ord, og hvor dybt De der har sat Deres kvasse Øine i mig!»

Kvinner som forsket i mannlige forfatters liv og diktning kunne altså utmerke seg

ved større forståelse enn mannlige forskere gjorde i sin lesning av kvinners verker. Det medførte ikke at de ble ønsket velkommen i forskernes broderskap.

Ellers ble det jo tidlig slik at kvinnelige litteraturforskere fortrinnsvis skrev om kvinnelige forfattere, slik som Antonie Tibergs bøker om Ragnhild Jølsen og Amalie Skram. I motsetning til Mathilde Schjøtt, som var født for tidlig til å få adgang til examen artium, hadde Antonie Tiberg den formelle utdanning i orden. Hun hadde både artium og filologisk embetseksamen, men så vidt jeg vet gjorde hun ikke noe forsøk på å kjempe for en universitetskarriere. Lilly Heber tok doktorgraden i 1914 på en avhandling om Welhaven-generasjonen, men banket forges på portene og havnet i spiritismen.

Helt sturen på et akademisk nivå er derimot Ellisiv Steens avhandling om Camilla Collett, som hun disputerte på i 1947 og skapte seg en karriere på: Gjennom en tyveårsperiode ble hun tilkalt hver gang man trengte en timelærer eller en vikar for Francis Bull og de andre.

IV

Ingen av de arbeidene jeg har nevnt til nå, faller inn under den andre av Janet Rasmussens kategorier, «feminist criticism». Skal vi etterspore den feministiske eller kvinneemansipatoriske trend i vårt fag, er det også rimelig å gå tilbake til Camilla Collett, men denne gang til hennes egne ord, ikke til hva andre har skrevet om henne. Essaysamlingen *Fra de stummes leir*, 1877, er full av provoserende spørsmål om kvinners forhold til litteraturen og litteraturens forhold til kvinnene. «Hvad Standpunkt indtager vore fædrelandske Digtninger og Romaner i sin oppfatning af Kvinden og den Stilling, hun bør indtage i Samfundet?» spør hun, og tillegger altså litteraturen et moralsk ansvar for samfunnsutviklingen, akkurat som

amerikanske preskriptive feminister og norske marxistiske ideologikritikere gjorde hundre år senere. Og med dette klart markerte utgangspunkt gransker hun mannlige og kvinnelige, innenlandske og utenlandske forfattere og kan forkaste både Ibsens Solveig-skikkelse og Bjørnsons Fru Tjelde, «disse sørgelig Skygger fra vort Kvindeliv».

Den uttalt ideologiske vurdering av litterære tekster blir ført videre av for eksempel Hanna Butenschøn i hennes stridsskrift «En Quinderøst i Handskespørgsmaalet», og av Gina Krog og hennes krets i engasjerte litteraturanmeldelser i *Nylænde*, «Tidsskrift for kvindernes sag». Det er glimrende eksempler på at kvinner prøvde å rydde rom for egne vurderinger av litteratur, og å trekke litterære tekster inn i en bevisstgjøringsprosess.

Et mer moderne eksempel er Ebba Haslunds artikkel «Hvor er du, unge pike?» fra *Urd* 1957. De unge pikene eksisterer nok i litteraturen, sier hun, men «helst som objekt, fremmedelement sett i relasjon til det mannlige subjekt. Eller som bleke fotografier, overeksponert av altfor mye maskulin sol.» Hun påviser den helt vesentlige forskjell i vilkår for å skildre unge menns og unge kvinners sjeleliv i litteraturen. Eller for den saks skyld deres seksualliv, dette var i Mykle-debattens år. Det er feministisk litteraturkritikk i betydningen kritikk av den litterære institusjons marginalisering av kvinners erfaringsstoff.

V

Kvinnelitteraturforskningens historie i Norge begynte altså ikke på Vikersund i januar 1978. Ikke engang den moderne norske kvinnelitteraturforskningen begynte da. Før vi kunne samles, måtte det være noen å samle, og de måtte ha et behov for å samles. Dessuten – og det er ikke det

minst viktige – måtte det være noen som var villige til å betale gildet.

Spør jeg når «vår» historie som kvinnelitteraturforskere begynte, må jeg straks bli mer personlig. Det er i alle fall sikkert og visst at min historie som kvinnelitteraturforsker ikke begynte i studietiden – snarere gjaldt det dengang å trekke minst mulig oppmerksomhet til seg selv som kjønnsvesen, å bevise at man i intellektuelle henseender ikke på noen måte atskilte seg fra de normale tenkende vesner som befolket systemet.

Da jeg som stipendiat i Oslo i slutten av 1960-årene tillyste seminar over kjønnsroller i norsk litteratur, hentet jeg ikke minst støtte i Karin Westman Bergs artikkelsamling *Könsroller i litteraturen från antiken till 1960-talet*, som nettopp var kommet ut. Titlene viser at både hun og jeg i første rekke var inspirert av de kjønnsrolleteoriene som var utviklet i skandinavisk sosiologi i løpet av 1960-årene, og av Asta Ekenvalls grunnleggende idéhistoriske avhandling *Manligt og kvinnligt* fra 1966. Når jeg her har startet med å skissere noen forutsetninger for vår kvinnelitteraturforskning, er det på en måte å foregripe resultatene av den prosess vi etter hvert kom inn i, og som ikke minst dreide seg om å knytte forbindelsen bakover til det kvinner før oss hadde gjort. Den gang visste jeg svært lite om kvinnelige forfattere utenfor allfarveien, og enda mindre om feministiske litteraturkritikere, siden de aldri hadde inngått i noe pensum. Mitt første seminar over kjønnsroller i litteraturen tok derfor vesentlig for seg mannlige forfatters fremstillinger av forholdet mellom kjønnene. I 1972 traff jeg for første gang Karin Westman Berg personlig på internasjonal skandinavisk konferanse i Kiel, to år senere møttes vi på tilsvarende konferanse i Reykjavik og stakk hodene sammen.

Et merkeår for kvinnelitteraturforskerne ble 1975, fordi det var da vi begynte å se oss

selv på en ny måte. Vi greide dessuten å få noen andre til å ta oss så alvorlig at det kom penger ut av det. Det året møttes en del av oss på to store konferanser, dels en skandinavisk-hollandsk konferanse om «feminologi» i Nejimegen i juni, støttet av Nordisk kulturfond i anledning det internasjonale kvinneåret, dels NAVFs konferanse om kvinneaspekter i humanistisk forskning på Ustaoset i september. Forut for dette var det selvfølgelig nedlagt en del undergrunnsarbeid av den vanlige ubetalte, uformaliserte og entusiastiske sorten.

VI

På Ustaoset-konferansen ble det gjort forsøk på å sette opp en slags status over hva som fantes av kvinneforskning i samtlige humanistiske fag i Norge, og disse oversiktene ble trykt i konferanserapporten. Jorunn Hareide hadde ansvaret for «de estetiske fag», der hovedvekten naturlig nok kom til å ligge på litteraturvitenskap. Hun ba uttrykkelig om at andre skulle utfylle de opplysningene hun hadde funnet fram til. Selv om ikke alle konferansedeltakere etterlever slike oppfordringer like samvittighetsfullt, må i alle fall arrangementskomiteen, som redigerte rapporten, ta med ansvar for den ferdige listen over emnet «Kvinnen i litteraturen» anno 1975.

Listen teller 35 titler på trykte arbeider. Da er ikke bare Ellisiv Steens, Erna Ofstads og Borghild Kranes bøker tatt med, men også Johs. A. Dales artikkel «Unge kvinner i norsk litteratur omkring 1890» samt Arild Haaland's «Nora og Helmer. En kvinnesaksstudie blant Ibsens dukker» og Bjørn Hemmers «Fru Inger til Østeraad». Grensene er vage, det gjelder både kvinnelige forfattere og «kvinneskikkelser i litteraturen», og så veldig mye feminisme er det ikke å spore. Det er registrert tre igangvæ-

rende prosjekter, det ene av dem et hovedfagsseminar i Oslo om «Women in British and American Literature», ledet av Per Seyersted. Listen over hovedfagsoppgaver o.l. starter i 1918 med en mannlig kandidat som skrev om Amalie Skrams liv og diktning, og omfatter 21 ferdige hovedoppgaver, dertil kommer 6 hovedoppgaver under arbeid.

Det beste middel til å sette dette i perspektiv er å sammenlikne med den bibliografien over humanistisk forskning om kvinner som NAVFs sekretariat for kvinneforskning lot utarbeide i 1984, og som kom i ny, ajourført utgave november 1988. Den er selvsagt helt annerledes profesjonelt utført, men det vil også si at den er mer kresen i sitt utvalg – den trekker grensen nedad ved ca. 8 sider, og dekker bare tiden etter 1970. Og det er verdt å merke seg at bibliografien fører videre den samme dobbelheten mellom gjenstand og synsvinkel: Den tar uttrykkelig med alt som er skrevet om kvinnelige forfattere, men det som er skrevet om mannlige forfattere bare dersom det av tittelen fremgår at synsvinkelen er feministisk eller kjønnsrollekritisk. Det er ikke lenger nok at det dreier seg om «kvinner i litteraturen». Som en konsekvens av dette er Bjørn Hemmers artikkel fra NLÅ om *Fru Inger til Østeraad* falt ut – til fordel for en annen artikkel om samme drama, av samme forsker, men med undertittelen «Konflikt mellom mannsdåd og kvinne-rolle».

Avdelingen for litteraturvitenskap dekker i denne bibliografien 180 sider. Det svarer til om lag 1500 titler. Amalie Skram alene er innenfor disse to tiårene gjenstand for 48 titler.

Dette sier selvsagt bare noe rent kvantitativt om den virksomheten som har pågått i de årene vi har vært med. Det sier ikke noe om kvalitet, og heller ikke om hvor stor ære vi kan tilskrive oss selv for denne aktiviteten.

Frida Hansen: Pintse, 1897. (Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. Universitetsforlaget 1986.)

VII

Dette var selvsikkert. Hva kvaliteten angår, kan vi i alle fall være fornøyd med den utvikling kvinnelitteraturforskningen har gjennomgått de siste 10-15 årene. Når vi skuer tilbake, kan vi si at det var slitsomt, men det var morsomt, og arbeidet har satt spor etter seg.

Baksiden av medaljen er at vi ikke i samme grad kan hevde å ha erobret universitetene eller litteraturforskningen som sådan. På den ene siden trues vi av en slags overmettetthet. Alle kulturelle tidsskrifter med respekt for seg selv har hatt særnummer om kvinnelitteratur, det er ingen grunn til at de skal ha det igjen, for kvinnelitteratur er ikke lenger et nytt og spennende emne. Flere og flere kvinnelige forfattere reserverer seg mot begrepet kvinnelitteratur eller betegnelsen kvinnelig forfatter, mange kvinnelige studenter sier tydelig fra at de også vil lese mannlige forfattere, våre døtre kan trøstende forklare oss at det der med kvinnesak og likestilling var en kamp for forrige generasjon og er ikke nødvendig mer for de unge. Vi kan faktisk selv en gang imellom gripe oss i å ønske at når vi blir invitert til å gjesteforelese i utlandet eller holde foredrag i Ofoten litteraturlag, skulle det ikke alltid være om kvinnelitteratur.

På den annen side er det som om vi har stått på stedet hvil i kampen om makten, den virkelige makten.

Fremdeles fortsetter mange mannlige forskere som om ingenting har skjedd, og få mannlige studenter viser like stor faglig interesse for kvinnelitteratur som kvinnelige studenter har vist for mannlitteratur. Mange kvinner har hatt materielle vilkår for forskning i en kortere periode, men få har fått faste stillinger innenfor murene. I mine mørkere stunder lurar jeg på om hele kvinnelitteraturforskningen, og kanskje det meste av kvinnebevegelsen, har vært en slags eneste stor egotripp ut i det vi selv

interesserte oss varmest for. Og når vi vender blikket til virkeligheten, den virkelige virkeligheten, er det lite som er forandret. Noen få kvinner er kommet inn i posisjoner de ikke hadde tidligere, men det har i liten grad påvirket systemene. Mannsmakten dominerer nå som før.

Det vi kanskje ikke innså i vår entusiasmeriske pionerfase, og det vi kan ha lett for å glemme i vår skuffelse over manglende makt og ære, er hvor meget vi hadde å innhente i forhold til den mannlige litteraturforskning som hadde flere generasjoners arbeid og langsomme utvikling bak seg. Det gjorde det nødvendig å slåss på mange fronter samtidig, og ikke alltid var kreftene koordinert.

Noe av det første og viktigste var å legitimere vår virksomhet som forskning. Det gjorde vi ved å angripe tidligere forskningsforsømmelser, og det førte straks til at flere etablerte mannlige forskere gikk i skyttergravene. Da arrangementskomiteen for NAVF-konferansen på Ustaoset fremmet forslag om en særlig stipendstøtte for kvinneforskning i humanistiske fag, nedkom en mannlig professor med et notat om emnet der kvinneforskning konsekvent var satt i anførselstegn, og der han uttaler følgende:

Ikke ethvert «forsømt område» eller politisk agitasjonstema fortjener forskningsprioritet. Framfor alt må man holde fast på vanlige vitenskapelige kvalitetskrav også overfor press fra en aktuell opinion. Man må klart avvise antydninger i retning av at kvinneforskningsprosjekter på grunn av sin spesielle art eller interesse skulle være unndratt vanlig kvalitetsvurdering, ut fra angivelig «mannsdominerte» forskningsnormer. Man må også legge vekt på at forskningen ikke får en ren tjenerrolle i forhold til politisk opinion og programmer. Nettopp her er forskningens kritiske funksjon av sentral betydning. Det vil f.eks. bety at det i «kvinneforskningen» ikke bare må bli rettet kritisk søkelys mot «etablerte kjønnsrollemønstre» etc. i samtid og fortid, men at en kritisk analyse også må rettes mot den aktuelle kvinnepolitikkens egne påstander og premisser, f.eks. mot forskjellige «likestillings»-begreper.

Og med denne begrunnelse stilte han sitt

motforslag om at hele støtten skulle gå til en undersøkelse av kvinners sosiale vilkår ved slutten av forrige hundreår i tilknytning til det såkalte Kristiania-prosjektet.

VIII

Han var jo ikke den eneste som forsøkte å avlive kvinneforskningen ved å hevde at den ikke eksisterte.

Ja, ikke engang kvinnelitteraturen eksisterte. Når studenter i det ene språkfaget etter det andre ba om at pensumlistene også måtte omfatte tekster skrevet av kvinner, kunne for eksempel en professor i tysk litteratur hevde at det fantes overhodet ingen kvinnelig forfatter som kunne komme på tale. I nordisk var vi litt heldigere, vi hadde i det minste Selma Lagerlöf og Sigrid Undset som hadde fått anerkjennelse på høyeste hold. Risikoen var at de kom til å fungere som gisler. En mannlig student i litteraturvitenskap i Bergen brukte mye energi i et nummer av *Kri-tikk-takk* på å bevise at det verken kunne eller burde skrives en kvinnelitteraturhistorie. Påstanden er senere blitt motbevist. En mannlig professor i nordisk litteratur nøyde seg med å kalle oss kjedelige.

Det empiriske arbeidet med å påvise at norske kvinnelige forfattere faktisk eksisterte og hadde eksistert i langt større mengder enn pensumlister og litteraturhistorier ga inntrykk av, ble blant annet utført av studenter ved Statens bibliotekhøgskole – på vår oppfordring – og resulterte i en rad bibliografier, den siste og viktigste heter *Dette skrev kvinner* og omfatter alle norske kvinnelige forfattere som debuterte til og med året 1930, i alt 528 forfattere. Men vi fikk også Elisabeth Aasens antologier med tekster av eldre kvinnelige forfattere og noen nyutgaver av enkeltverker. Dette var ikke et arbeid som bare gjaldt norsk litteratur. For eksempel undersøkte Marit Bjerkeng Nielsen glemt kvinnelige forfat-

tere innen russisk litteratur. De som arbeidet innenfor engelsk og tysk litteratur kunne etter hvert i høyere grad dra nytte av det arbeid som ble gjort av feministiske forskere i de respektive moderland.

IX

Et problem som hadde nær sammenheng med det empiriske arbeidet og innsamlingen av materiale, var utvalgs- og vurderingsproblemet. Enhver oversikt bygger på et utvalg av fakta og på en forenkling av forløp for å få fram de store linjer, det gjelder også litteraturhistoriske fremstillinger. Når vi med lister i hånd kunne dokumentere at 90 % av kvinnene var valgt bort fra litteraturhistorien, ble vi møtt med det såkalte kvalitetskriteriet: Heller ikke alle mannspersoner som hadde utgitt skjønnlitterære bøker, var dermed funnet verdige til omtale. Bare de beste forfattere av begge kjønn ble innlemmet i den kanon som skulle beskrives og overleveres til neste generasjon.

Det har vært en viktig side ved vår fagkritiske virksomhet å påvise at dette kvalitetskriteriet ikke er noen nøytral størrelse. Faktisk var det en grunnsetning i den klassiske filosofi at man må skille mellom fakta og vurderinger – de første var objektive størrelser, de siste subjektive. Om det er skjedd noen vitenskapsteoretisk utvikling i forhold til dette i de senere år, er det at den objektive status for fakta også er trukket i tvil, men den saken skal vi la ligge. Det står fast at verdidommer er subjektive, de kan ikke avledes av fakta. Når kvinner og menn vurderer forskjellig, er det ingen grunn til å avvise den ene partens dommer som mer subjektive enn den andres. For litteraturstudiets vedkommende har vi selvfølgelig anført prinsippene for utvalget av bøker i en kanon ut fra kvalitetskriterier eller – enda verre – viktighetskriterier. Vi har

brukt mye tid på å forklare mannlige kolleger at de også er kjønnsvesner helt opp i hodet sitt, og når de vurderer en rekke bøker av mannlige forfattere som bedre, mer interessante eller mer sentrale enn en tilsvarende rekke bøker av kvinnelige forfattere, så kan det skyldes visse kjønnsbestemte interessepreferanser. Det har vært vanskelig å få menn til å akseptere dette som elementært.

Det ligger i sakens natur at litteraturforskere, i likhet med forskere i flere andre humanistiske fag, har et overveiende historisk materiale mellom hendene, bøker som har levd noen år og overlevd de første anmelderreaksjoner. Som kvinnelitteraturforskere har vi vært svært opptatt av å trekke gamle kvinnelige forfattere fram fra en glemsel som vi mente de ikke fortjente, som rammet dem nettopp på grunn av at den litterære institusjon var så mannsdominert. Men våre samtidige, nålevende forfattersøstre var jo utsatt for presis den samme usynliggjøring. Og i ett tilfelle rettet vi altså søkerlyset spesielt på hvordan mannsmekanismen fungerte, da vi i 1979 påpekte at Nordisk Råds litteraturpris gjennom 18 år var blitt utdelt av en mannlig jury til utelukkende mannlige forfattere. Den oppslutning vi fikk omkring innsamlingen til kvinnes alternative litteraturpris viste til fulle at tiden var moden for en protest. Märta Tikkanen representerer både gjennom sitt forfatterskap og ved sin person så meget av det vi har arbeidet med og så meget av det vi har ønsket å rydde plass for på den litterære arena.

X

Å legitimere kvinnelitteraturforskningen ved å påvise behovet for den, å samle materiale og stille noen spørsmål ved grunnlagsproblemene var første skritt i en prosess. Å vise at kvinneforskning var forskning kunne vi bare gjøre gjennom å drive forsk-

ning, det vil si å bearbeide materialet. Da reiste det seg mange nye spørsmål, spesielt om hvordan man skulle analysere kvinners litteratur. Det har vært snakket mye om metode og teori på alle seminarer jeg har vært på. Mer enn en avklaring i form av den ene rette metode er det en utdyping og nyanisering som har funnet sted. Og diskusjonen fortsetter, heldigvis. Men det konglomerat vi har levd med i metodisk henseende, har nok vært fruktbart hva resultater angår.

Det får være nok å nevne at i alle fall fem kvinnelige litteraturforskere i løpet av de siste ti år har disputert på avhandlinger om kvinnelige forfattere eller om kvinneemner i litteraturen, det er i alle fall kommet to andre større avhandlinger, det er utgitt flere tekstsamlinger og en rad artikkelsamlinger, en stor norsk kvinnelitteraturhistorie er under utgivelse og en ikke fullt så stor er fullført. Norske forskere er dessuten med i den nordiske litteraturhistorien som skal komme.

Noe av det viktigste som har foregått er kanskje det minst synlige: Hele skogen av utrykte hovedoppgaver. Det betyr for det første en grunnforskning i form av kartlegging av materiale eller analyser av verker som få har interessert seg for tidligere, med resultater som andre kan bygge videre på. For det andre betyr hovedoppgavene at ganske mange kvinnelige kandidater har vandret ut i skolen med en ballast av kunnskaper, innsikt, teoretisk skoloring og gjennomtenkte synspunkter som atskiller seg helt vesentlig fra hva situasjonen var i 1960 eller 1975. Vi ville vel ta munnen for full om vi sa at kvinnene er i ferd med å erobre litteraturundervisningen i videregående skole, men kan vi si at tekstbøker og leseplaner nå vitner om hvordan kvinnene har tilkjempet seg sin rettmessige plass?

XI

Formidlingsaspektet har hele tiden vært

viktig for kvinneforskere i alle fag, fordi den kunnskap vi produserer, jo i sin art er en erkjennende og dermed en forvandlende kunnskap. Vi har hatt lettere for å komme ut til offentligheten, til brukerne, enn med å komme inn i Akademia.

Gjennom denne oversikten har jeg stadig brukt ordet «vi» uten å definere hvilket fellesskap jeg snakker på vegne av. Ordet dekker selvfølgelig alle de jeg har nevnt, ved navn eller indirekte. Det dekker også alle de som i årenes løp har vært med på de nasjonale arbeidsseminarene i kvinnelitteraturforskning, eller som er engasjert i arbeidet med den norske eller den nordiske kvinnelitteraturhistorien. Men det skal også peke mot en større sammenheng.

Kvinneforskning er ikke et etablert fag i den forstand at man får adgang gjennom en

spesiell eksamen. Det har heller aldri vært dannet en fast organisasjon med årsmelding og medlemsfortegnelse. Derimot er det i årenes løp grodd fram et løst og levende nettverk som strekker tråder fra kvinneforskerne ved universitetene til de løsarbeidende og arbeidsløse, til de som graver på sin plass i skolen eller i media. Dette utvidede, uorganiserte, organiske fellesskap ønsker jeg skal fortsette. Jeg ønsker det skal ha kraft til å se fremover og til å arbeide både utover og innover. Det er fremdeles mange oppgaver å løse, mange skanser igjen å erobre.

*Åse Hiorth Lervik
professor
Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø*

Virginia Woolf var en av mange: Kvinner som modernistiske pionerer

Av Gerd Bjørhovde

Hvorfor har så få kvinnelige forfattere blitt tatt med i den engelskspråklige modernismens «offisielle» historie? «Passer» kvinnelige forfattere og modernisme rett og slett ikke sammen? Et slikt syn har av og til blitt hevdet, også av feministiske litteraturforskere: På 1970-tallet ble det f.eks. ofte fremhevet at kvinner hadde best forutsetninger for å beskrive det kjente og nære, det selvopplevde, med andre ord litteratur med et dokumentarisk eller selvbiografisk tilsnitt og med en realistisk eller naturalistisk form. Eller er kanskje grunnen at «modernisme» som begrep i hovedsak har tatt utgangspunkt i (noen) menns skrivemåter og tradisjoner, mens den ikke passer like godt på kvinners skrivemåter og tradisjoner?

«Usynlige» kvinner i litteraturhistorien

Et kvinneperspektiv på litteraturen har for meg ikke bare medført økt interesse for og lesing av kvinnelige forfattere generelt, men mer spesielt en bevisst lesing av

«andre» forfattere, forfattere som har blitt oversett eller glemt. Begynner man først å sette spørsmålstegn ved de overleverte sannheter, enten det dreier seg om fortolkninger av enkelttekster eller forfatterskap, eller det gjelder vurderingskriterier, så kan også ens inntrykk av hele det litterære, eller

litteraturhistoriske, landskapet begynne å forandre seg. En bredere og mer inkluderende lesning av litteraturen fra én bestemt tidsperiode kan f.eks. komme til å føre til at både periodebegreper og genredefinisjoner må revurderes.

Denne typen spørsmålsstillinger stod sentralt i min analyse av en rekke forfatter-skap på slutten av 1800-tallet i min avhandling *Rebellious Structures: Women Writers and the Crisis of the Novel 1880-1900* (Universitetsforlaget/Oxford University Press 1987). I denne avhandlingen tok jeg bl.a. opp problemer knyttet til sammenhengen mellom romanens utvikling og det «nye» kvinnelivet, hovedsakelig slik de kom til uttrykk i (tekster fra) fire utvalgte forfatterskap fra slutten av 1800-tallet. Jeg søkte å påvise at det ettertiden har hatt en tendens til å kalle mislykte romaner, i stedet ofte representerte forfattere og tekster som søkte nye veier, nye løsninger på romanfiksjonens problemer. Olive Schreiner, Sarah Grand, Margaret Harkness og «George Egerton» var ikke bare senviktorianere, de kan også sies å ha tilhørt en generasjon av opprørere som prøvde å utvikle andre fiksjonsformer enn den tradisjonelle «velskapte» («well-made») borgerlige romanformen, som etter hvert var begynt å føles som en tvangstrøye av mange forfattere. Denne trangen til kunstnerisk opprør og nyskaping var langt fra et rent kvinnefenomen – både menn og kvinner deltok, men de kvinnelige forfatterne har i særlig grad blitt oversett i ettertid. Videre antok kvinnes opprør til dels andre former enn mennenes. I sluttkapitlet i *Rebellious Structures*, som jeg har kalt «Pioneers in Modernism», kommer jeg da også forholdtvis direkte, men stort sett i stikkordsform, inn på forholdet mellom denne forfattergenerasjonen og modernismen som program og periode.

En naturlig fortsettelse av dette arbeidet ble dermed å gå videre til tiden etter år-

hundreskiftet, da særlig perioden fra 1. verdenskrig og inn i 1920-årene, m.a.o. den tiden som gjerne kalles den engelskspråklige modernismens første blomstringstid og høydepunkt. («Engelsk litteratur» brukes her bevisst som en bred betegnelse for litteratur på engelsk, da begreper som «britisk» eller «amerikansk» litteratur synes å være for fokusert på geografi eller nasjonalkulturer. Dette virker spesielt uheldig når det gjelder modernismen med dens meget brokete og kosmopolitiske karakter både hva gjelder personer og program.) Jeg vil igjen ta for meg et bredt utvalg av kvinnelige forfattere fra perioden. Ved hjelp av en kombinasjon av sosial- og kulturhistoriske bakgrunnsstudier og dybdestudier i og nærlesing av en del utvalgte tekster, vil jeg søke å nærme meg perioden og modernismebegrepet med «friske øyne». Følgende spørsmål vil stå sentralt i dette arbeidet:

Kvinner som modernister: Hvem var de, hva skrev de, hvordan skrev de?

Blant de forfattere jeg ønsker å ta for meg, kan nevnes *Virginia Woolf*, *Katherine Mansfield*, *Dorothy Richardson*, *Gertrude Stein*, *Djuna Barnes*, *Rebecca West*, *Sylvia Townsend Warner*, *Vita Sackville-West*, *May Sinclair* og *Jean Rhys*. Listen kunne gjøres mye lengre, men det er farlig å gjøre den for lang, for da blir utelatelene lett desto mer åpenbare. Noen av disse forfatterne står sentralt i modernismens «offisielle» historie; det gjelder i første rekke *Virginia Woolf*, *Dorothy Richardson* og *Gertrude Stein*. Men egentlig er det bare *Woolf* som har fått like stor oppmerksomhet og en bortimot like grundig behandling som mannlige modernister som *Joyce*, *Pound* og *Eliot*. *Dorothy Richardson* nevnes nok nesten alltid som en av pionerene, men

omtalen er sjelden lengre enn noen få linjer.¹ Det samme gjelder Gertrude Stein. Et nærliggende spørsmål blir da hvorfor forfattere som Richardson og Stein i så stor grad har blitt ansett som «uleselige» og dermed også uinteressante, mens Joyce og Eliot nok også blir omtalt som «vanskelige», men samtidig høyst attraktive og prestisjefylte forskningsobjekter?

På hvilke(n) måte(r) skiller de kvinnelige modernister seg fra de mannlige?

Som jeg nå har vært inne på, har vurderingen av kvinnelige modernister ofte vært markant forskjellig, både i kvantitet og i innhold, fra den mottakelsen de mannlige har fått. Det vil derfor være et viktig delmål i mitt arbeid med de kvinnelige modernistene å se nærmere på resepsjonshistorien. Dessuten vil det være naturlig å ta for seg en del mannlige i tillegg til kvinnelige modernisters tekster. Jeg er selvsagt klar over at en sammenligning av f.eks. tekster av Gertrude Stein og T.S. Eliot ikke nødvendigvis vil kunne brukes til å si noe generelt om «mannlig» eller «kvinnelig» modernisme, men tror likevel at et slikt prosjekt er verdt å forfølge.

Er «modernisme» i det hele tatt et relevant og/eller fruktbart begrep når man tar utgangspunkt i de kvinnelige forfatternes produksjon i denne perioden?

Som jeg alt har vært inne på, er en drivkraft i mitt arbeid som feministisk litteraturforsker ganske enkelt et ønske om å skape bedre kjønnsbalanse, både generelt i utvalget av forskningsobjekter (les: forfatterskap) og mer spesielt i det materialet og de problemstillingene som danner grunnlag for litteraturhistoriske fremstillinger. Når man så, ut

fra en bred og kvinnemålrettet lesing i en periode, begynner å skjønne hvilket lite utvalg av forfatternavn og tekster som rent faktisk har dannet grunnlag for litteraturhistoriske fremstillinger, vokser ambisjonene! Og da blir spørsmålet: Trenger vi helt nye kategoriseringskriterier, periodeinndelinger eller genredefinisjoner?

Med slike spørsmål som utgangspunkt blir det nødvendig å ta for seg et bredt utvalg av forfatterskap og tekster. Det betyr at både såkalte sentrale modernister som Woolf, Stein og Richardson og samtidige forfattere som vanligvis ikke har vært regnet blant modernistene, blir representert. Det gjelder forfattere som Rebecca West, Sylvia Townsend Warner, Vita Sackville-West og, iallfall til en viss grad, Jean Rhys. I *Dictionary of Literary Biography* grupperes f.eks. forfatterne i denne perioden (1890-1929) etter om de er «modernister» eller «tradisjonister» – et skille som jeg alt nå vil hevde er altfor kategorisk og som skaper et uheldig og forenklet inntrykk av denne generasjonens skrivemåter og litterære program. Når f.eks. forfattere som Ivy Compton-Burnett, Dorothy L. Sayers og Rebecca West plasseres i «modernisme-bindet» (nr.36), merker man seg dette med interesse, men blir samtidig noe overrasket og spørrende over hvorfor forfattere som Vita Sackville-West, Sylvia Townsend Warner og Joseph Conrad plasseres blant «tradisjonistene» i bind 34. Det er iallfall ikke umiddelbart klart hvilke kriterier som har vært lagt til grunn for kategoriseringen. Og man spør seg om denne slags kategoriseringer har bidratt til å hjelpe eller til å innsnevre forståelsen av de enkelte forfatterskap eller av perioden som helhet (i den grad man kan snakke om noe slikt som helheter)?

La oss i det følgende se på noen eksempler på forfatterskap som etter min mening fortjener mye større oppmerksomhet enn de hittil har fått:

Dorothy Richardson (1873-1957):

Pilgrimage – en kvinnes pilgrimsreise inn i det 20. århundre

Mitt første eksempel er Dorothy Richardson, en av de mest særegne og utholdende pionerer innenfor den engelske romanens historie i det 20. århundre. Dorothy Richardson satset hele sin skaperkraft på ett mammutverk, romansekvensen *Pilgrimage*. Dette verket består av til sammen 13 enkelttitler utgitt i tiden fra 1915 til 1957 (de to siste posthumt) og skildrer den unge kvinnen Miriam Hendersons utvikling fra hun som 17-åring forlater foreldrehjemmet for å forsørge seg selv og gjennom mange års kamp for selvstendighet. Det er en tilværelse der kampen for økonomisk og materiell uavhengighet iallfall til tider er like hard som slitet med å etablere en selvstendig åndelig plattform. Formen er subjektiv og impresjonistisk, dette var et av de virkelige pionerarbeidene innenfor «stream-of-consciousness»-teknikken. Richardson var da også selv meget bevisst sin nyskapende virksomhet og beskrev sin teknikk som en «kvinnelig realisme» i et forord til *Pilgrimage*.

Imidlertid har, som jeg alt har vært inne på, de fleste kritikerne av en eller annen grunn fått lite ut av eller vært lite lystne på å gi seg i kast med Richardsons verk. Tendensen har vært å beskrive *Pilgrimage* som et sentralt pionerverk, men et uleselig sådan, særlig for menn, bl.a. på grunn av de lange setningene med sine mange og lange innskudd og «avsporinger». Men ellers brukes også selve størrelsen på verket mot henne: Hvem orker vel å lese så mange bind om én person i dag, sies det. Nå kunne man selvsagt minne disse kritikerne om at svært få ville bruke den typen argumenter

overfor Prousts *A la Recherche du Temps Perdu*, som det ikke er uvanlig å sammenligne Richardson med. Derfor er det heller ikke lett å unngå en mistanke om at det egentlig er fiksjonsskikkelsen Miriam Henderson som ikke fascinerer (de hovedsakelig mannlige) kritikerne nok, eller som de rett og slett ikke har likt. Iallfall er det påfallende hvor mye av kritikken som retter seg mot hennes selvopptatthet og innadvendthet, mens f.eks. skildringens klare forankring i fysiske og materielle realiteter i stor grad ser ut til å ha blitt oversett.

Gertrude Stein (1874–1946):

En postmodernistisk modernist

Gertrude Stein er langt fra usynlig i det 20. århundres litteraturhistorie, men oppmerksomheten som er blitt henne til del, har bare i liten grad vært rettet mot hennes enormt varierte og store produksjon og i mye større grad mot hennes person: Det er i stor grad hennes rolle som kulturell fødselshjelper og miljøskaper som har stått i fokus – hennes «ekteskap» med Alice B. Toklas, hennes mangeårige vennskap med Picasso, og hennes enestående teft for den «nye» kunsten, enten det nå dreide seg om franske kubister eller amerikanske emigrantforfattere i Paris.

Men når man i dag nærmer seg Steins egne tekster, blir man gang på gang slått av hvor «moderne» i betydningen dagsaktuelle hennes tekster («problemstillinger» er et umulig ord i forhold til hennes tekster) fortoner seg. For Stein går lengre enn de fleste modernistene. Hennes tekster kan vanligvis ikke «brukes», men må aktivt *skapes* av den enkelte leseren. Hun lager listedikt, hun lager katalogdikt – i det hele tatt er hun

spesielt opptatt av språkets ikke-referensielle kvaliteter. Men mens dekonstruksjonistene for det meste konsentrerer seg om å teoretisere omkring slike spørsmål, prøver Stein dem først og fremst ut i sin kunstneriske praksis. Til og med språkets og kulturrens phal-logo-sentrisme er hun oppmerksom på – se bare på hvordan hun smaker på og kaster rundt på ordet «patriarkalsk» i det lange diktet «Patriarchal Poetry» fra 1927! Et par smakebiter er alt det er plass til her:

...Patriarchal in investigation and renewing of an intermediate rectification of the initial boundary between cows and fishes. Both are admittedly not inferior in which case they may be obtained as the result of organisation industry concentration assistance and matter of fact and by this this is their chance and to appear and to reunite as to their date and their estate. (s.258-59)

Fra et feministisk synspunkt er det interessant å merke seg at selv om Steins dikt på utsigelsesplanet etter det jeg kan – eller hitil har kunnet – se (her ligger det fortsatt an til mange, mange lesninger!) ikke kan sies å uttrykke noe feministisk budskap – det ville jo også være helt i strid med selve hovedprinsippet i denne form for diktning – så er både selve tittelen og selve opphopingen av denne, i tillegg til måten disse to ordene kombineres med visse ord og konstruksjoner, vanskelig å unngå å legge merke til. Sammenlign bare f.eks. opphopingen av lange, latiniserte ord og uttrykk i sitatet ovenfor med følgende, der «hun/henne» er et fremtredende ord:

...
 Let her try.
 Let her be.
 Let her be shy.
 Let her be.
 Let her be let her be let her let her try.
 Let her try to be let her try to be let her be shy let her try to be let her try to be let her be let her try.
 ... (s. 268)

Har vi her kommet over inspirasjonskilden til Beatles' atskillig mer kjente tekst? Det vet jeg ikke, og jeg skal heller ikke stikke under en stol at man føler seg kontinuerlig forvirret når man leser Steins tekster. Men for henne var jo nettopp dét noe av poenget ved diktningen: Ved å sette ord opp dels enkeltvis, i lister eller kataloger, dels i helt nye og uventede kombinasjoner, søker hun å tvinge leseren til virkelig å se ordene på ny eller for første gang. Og det iallfall jeg bl.a. kan se av Steins i alt 40 sider lange tekst, som de ovenstående sitatene skulle kunne antyde, er en kontrastering av det «hun/henne» står for og det «patriarkalsk» står for. Legg for eksempel merke til de korthugne ord- og setningsformene «her» kombineres med, i skarp kontrast til det som kombineres med «patriarkalsk»:

Patriarchal Poetry is the same as Patriotic poetry is the same as patriarchal poetry is the same as Patriotic poetry is the same as patriarchal poetry is the same. (s. 264)

Steins tekster er i det hele tatt skapt for en dekonstruksjonistisk lesemåte – selve utgangspunktet er at tekstene er der for oss: Vi skal ikke bare lese dem, tilegne oss dem passivt, men skal være med på å skape dem, vår versjon av dem. Dét gjør Stein til en i aller høyeste grad krevende forfatter – dette er ikke litteratur som bare skal nytes passivt, i horisontal og åndelig avslappet stilling.

Men hansken fra Stein ser i stor grad ut til å ha blitt liggende. Hanskene fra T.S.Eliot og James Joyce ser derimot ut til å ha vakt større interesse. Kanskje passet mannsstørrelsen bedre? Skal ikke vi feministiske litteraturforskere nå iallfall være enige om å ta den – eller andre av samme slag – opp? Jeg mener iallfall at det fortsatt er lang vei før man kan si at vi vet nok om kvinnelige forfattere, eller bare at vi vet like mye om dem som om de mannlige.

Frida Hansen: Utkast til *De fem kloge og de fem dårlige Jomfruer*, ant. 1899. (Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. Universitetsforlaget 1986.)

Rebecca West (1892–1983):

Kulturkritikk med fantastisk fortegn

Det er kanskje særlig når man nærmer seg Rebecca Wests formidable forfatterskap at man begynner å sette spørsmålstegn ved hensiktsmessigheten i å bruke bevegelser eller periodeinndelinger som ordnende prinsipp i litteraturhistorieskrivingen. Her har vi et på alle måter stort og imponerende forfatterskap som, nettopp fordi det er så bredt, så variert, vanskelig lar seg innpasse i én enkelt bevegelse eller «isme». Og dermed faller det også i stor grad utenfor kritikerens og forskernes oppmerksomhetsramme, det blir usynlig. Nå kan man ikke si at West har vært usynlig i den engelskspråklige litterære offentligheten, til det var hun en altfor ruvende kulturpersonlighet, noe også den adelstittelen «Dame Rebecca» ble tildelt antyder noe om. Men i den litteraturhistoriske sammenhengen, i oversikts- og standardverkene, kommer hun nesten alltid på siden, som et tillegg eller en ettertanke, og dette må iallfall delvis skyldes at hun verken passer inn i modernismekategorien eller i noen av de andre kategoriene eller skuffene som er blitt laget for dette århundres engelske litteratur.²

La meg bruke hennes tre romaner fra denne perioden som illustrasjon: Både *The Return of the Soldier* (1918), *The Judge* (1922), og *Harriet Hume* (1928) har klare politiske og samfunnsbevisste elementer. Den første av dem er en antikrigsroman som gjør bruk av psykoanalytisk teori, den andre skriver seg bl.a. inn i kvinnedebatten, mens den tredje er en munter satire over politikkenes vesen – og uvesen! Men dette sier bare en del om disse tekstene, som i høy grad også har poetiske og til dels ikke-realistiske elementer. Det siste gjelder

i særlig grad *Harriet Hume*, som av og til går helt inn i det fantastiske på en måte som har en rekke fellestrekk med den magiske realismen fra de siste årtiene. Undertittelen *A London Fantasy* sier da også klart noe om dette: Med London som base – dens parker og gater og hus – sprenges en rekke grenser for det sannsynlige, bl.a. grensene mellom liv og død.

Denne blandingen av realisme og det fantastiske, av tradisjon og eksperiment, er egentlig ikke så ulik en del av de teknikker f.eks. James Joyce bruker i *Ulysses*. Også Joyces tekst beveger seg mellom en klart definert og gjenkjennelig fysisk virkelighet – Dublin en dag i juni 1904 – og beskrivelsen av den, og benytter en rekke teknikker som fjerner teksten langt fra denne (fiktive) virkeligheten. Et eksempel er «Night-town»-episoden i *Ulysses*. Likevel har det ikke vært vanlig å plassere West i noen klar modernisme-tradisjon.

Virginia Woolf var ikke alene: En generasjon av opprørske kvinner

Det viser seg interessante muligheter for omvurderinger og nye definisjoner når man leser denne periodens litteratur med anti-autoritære briller, dvs. leser kvinnelige forfattere i like stor grad som mannlige og inkluderer litteratur som hittil ofte har blitt kalt «mindreverdige» eller »mindre interessant». Én ting er at en del forfattere ser ut til å falle utenfor, eller rettere sagt sprengte en del skjemaer og definisjoner: Det blir for enkelt å si at noen forfattere er modernister og andre tradisjonister når man ser på for eksempel forfatterskapene til Rebecca West, Vita Sackville-West eller Sylvia Townsend Warner. Deres romaner er sjelden det ene eller det andre, men beveger seg ofte innenfor både en tradisjonell realistisk ramme og en eksperimenterende,

ikke-realistisk ramme. Bevegelsen kan faktisk skje innenfor en og samme tekst, slik det f.eks. gjøres i Townsend Warners *Lolly Willows* (1926) eller i Sackville-Wests *All Passion Spent* (1931). (Jfr. mine artikler om disse bøkene, litteraturlisten 1986 og 1987a). *Lolly Willows* beveger seg fra å være en «austensk» sosial komedie og inn i en feministisk og fantastisk hekseverden, mens *All Passion Spent* sprenger rammene for den konvensjonelle dannelsesromanen med sin 88-årige hovedperson og hennes oppbrudd fra den konvensjonelle borgerlige familiesituasjonen hun hittil har vært en del av.

Med andre ord blir det et spørsmål om ikke modernismebegrepet blir såpass irrelevant at det burde forlates hvis man ønsker et begrep som er mer dekkende for en større del av den litterære produksjonen i denne perioden. Det blir for snevert til å kunne fungere som et fruktbart samlebegrep. Vi trenger et begrep som i større grad får fram mangfoldet i denne periodens litteratur. Begrepet bør fortsatt understreke at vi har å gjøre med forfattere som er seg bevisst sin posisjon som «moderne mennesker», men det bør også få fram at søkingen etter nye litterære uttrykksformer gikk i flere forskjellige retninger.

Det gjaldt for hele samfunnet i perioden rundt 1. verdenskrig, men det er ikke vanskelig å se hvilke dramatiske endringer som skjedde spesielt i store kvinnegrupper livssituasjon. Én ting var den endelige avklaringen av stemmerettskampen (i Storbritannia i 1918 og 1930). Men stemmeretten var i virkeligheten bare en mindre, om enn meget viktig, formell detalj. Det var endringene på det økonomiske plan, og dermed også i familiesituasjonen, som nok hadde størst effekt: Kvinnene gikk for fullt ut i arbeidslivet; med mennene ved fronten var det de som måtte holde hjulene i samfunnsmaskineriet, også i krigsindustrien, i gang. Og det klarte de – med glans!

Med slike gjennomgripende samfunnsendringer på gang var det ikke å vente at de kunstneriske uttrykksformene skulle forbli uforandret. Som Dorothy Richardsons hovedperson Miriam Henderson uttrykker det i *Pilgrimage*: Kvinner som har begynt å sykle, opplever en helt ny verden, ser den iallfall fra et helt nytt perspektiv. Konklusjonen Richardson trekker, er at en slik ny livsopplevelse krever nye kunstformer. Richardson skildrer et «nytt» kvinneliv før og rundt århundreskiftet. Mitt spørsmål blir om ikke dette i enda høyere grad gjelder kvinner som hadde begynt å kjøre bil, som f.eks. kjørte ambulanser ved fronten? Løsningen på misnøyen med den «gamle» skrivemåten ble da for mange av tidens skrivende kvinner ikke å begi seg inn i en ny ortodoksi, slik modernismens program nok kunne fortone seg for en del av dem. I stedet ble den i mye større grad å holde fast på *åpenheten*, på *bruddet* som prinsipp.

Med en slik forståelseshorisont som utgangspunkt, blir det også lettere å inkludere en større del av den engelske litteraturen som ble laget i tiden rundt og etter 1. verdenskrig. Kanskje ville da også andre forfattere og andre tekster kunne komme mer i fokus enn de hittil har gjort? La meg som avslutning komme med enda et eksempel på hvor innsnevrende den tradisjonelle tendensen til å privilegere de «rene» modernistiske tekstene har virket. Det gjelder Virginia Woolf, som jo som alt nevnt har fått sin status som selve Modernisten med stor M blant de kvinnelige forfatterne i denne generasjonen. Likevel har kritikerne og forskerne stort sett konsentrert sin oppmerksomhet om et begrenset utvalg av hennes tekster, nemlig de som lettest lar seg plassere i en klar modernistisk tradisjon eller program. Det gjelder særlig *Mrs. Dalloway* (1925) og *To the Lighthouse* (1927), mens en vanskelig plasserbar tekst som *Orlando* (1928), med sin åpne og lekende form, i mye større grad har fått gå upåaktet

hen. At dette nå er i ferd med å forandre seg, kan bl.a. tilskrives den feministiske litteraturforskningens tendens til å stille spørsmålstegn ved en del oppleste og vedtatte koder og definisjoner.

La meg nå helt til slutt vende tilbake til spørsmålet som ble stilt innledningsvis: «Passer» kvinner og modernismen sammen? Med mitt utgangspunkt i engelskspråklig litteratur, der kvinner har lange, stolte og fremfor alt meget brede tradisjoner å vise tilbake til, har det hele tiden forekommet meg en umulig hypotese at kvinner skulle kunne skrive på bare én måte. Kvinner utgjør tross alt halvparten av verdens befolkning og består av en like broket masse av høyst ulike enkeltindivider som mannekjønnene gjør. Følgelig er det ikke noe rart at de som forfattere har knyttet seg til høyst forskjellige tradisjoner, også innenfor de enkelte periodene. Fraværet av kvinner innenfor det som kan kalles den offisielt overleverte litteraturhistoriske versjonen av modernismen skyldes da heller ikke mangel på materiale, men må nok heller tilskrives ekskluderings- og evalueringsmekanismer i den litterære institusjonen. Med den utvidede lesningen av tekster som er blitt en livsnødvendighet for mitt virke som feministisk litteraturforsker, tok det iallfall ikke meg lang tid å konstatere at her langt fra er mangel på stoff, verken i form av forfatterskap eller tekster. Virginia Woolf, som har blitt stående som det kvinnelige gissel i modernismens historie, var langt fra alene!

Gerd Bjørhovde
professor

Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø

Noter

1. Et ganske representativt eksempel er Bradbury & McFarlanes store bok *Modernism 1890-1930*, der hun er omtalt med 3 linjer.

2. Jfr. hva Samuel Hynes skriver i sin innledning til *The Essential Rebecca West*, «In Communion with Reality»: «Dame Rebecca's work has not fused in the minds of critics, and she has no secure literary status – the interstices between her books, between *Black Lamb* and *The Return of the Soldier*, between *The Meaning of Treason* and *Saint Augustine*, are too wide; she is too difficult to define.» (s. xviii)

Litteratur

- Brenstock, Shari (1987): *Women of the Left Bank: Paris, 1900-1960*. London: Virago Press.
- Bjørhovde, Gerd (1986): «Transformation and Subversion As Narrative Strategies in Two Fantasy Novels of the 1920s: Sylvia Townsend Warner's *Lolly Willowes* and Virginia Woolf's *Orlando*». I P. Bilton et al., eds.: *Essays in Honour of Kristian Smidt*. University of Oslo, Institute of English Studies, pp. 213-224.
- Bjørhovde, Gerd (1987 a): «A Feminist (Sub-)Version of the Bildungsroman: Vita Sackville-West's *All Passion Spent*». I *Proceedings from the Third Nordic Conference for English Studies, 1986*. Stockholm: Stockholm Studies in English LXXIV, pp 533-543.
- Bjørhovde, Gerd (1987 b): *Rebellious Structures: Women Writers and the Crisis of the Novel 1880-1900*. Oslo: Norwegian University Press.
- Bjørhovde, Gerd (1990): «Women Writers and Modernism: The Case of Dorothy Richardson». I *Proceedings from the Fourth Nordic Conference for English Studies, 1989*. Copenhagen: University of Copenhagen (under trykking).
- Bradbury, Malcolm & McFarlane, James, eds. (1976): *Modernism 1890-1930*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Dictionary of Literary Biography*. Vol. 34: «British Novelists, 1890-1929: Traditionalists» (1985), og Vol. 36: «British Novelists, 1890-1929: Modernists» (1985)
- Gilbert, Sandra M. & Gubar, Susan (1986): «Introduction: The Female Imagination and the Modernist Aesthetic», *Womens' Studies*, Vol. 13, Nos. 1-2, pp. 1-10.
- Gilbert, Sandra M. & Gubar, Susan (1988): *No Man's Land: The Place of the Woman Writer in the Twentieth Century*. Vol. 1: *The War of the Words*. New Haven & London: Yale University Press.
- Hanscombe, Gillian & Smyers, Virginia L. (1987): *Writing for Their Lives: The Modernist Women 1910-1940*. London: The Women's Press.
- Richardson, Dorothy M. (1979): *Pilgrimage*. 4 vols. London: Virago Press.
- Stein, Gertrude (1969): «Patriarchal Poetry»: pp. 251-294, *Bee Time Vine and Other Pieces (1913-1927)*. Freeport, New York: Books for Libraries Press. (The Yale Edition of the Unpublished Writings of Gertrude Stein.)
- West, Rebecca (1983): *The Essential Rebecca West* (med innledning av Samuel Hynes). Harmondsworth: Penguin Books.
- West, Rebecca (1980): *Harriet Hume. A London Fantasy*. London: Virago Press.

«Det evig kvinnelige» på scenen?

Om kvinnene i den greske tragedien

Av Synnøve des Bouvrie

Hvordan skal vi forstå kvinneskikkelsene i de greske tragedier? Er de bilder på virkelighetens greske kvinner, eller vitner de om en universell kvinnelig natur? I denne artikkelen imøtegås slike oppfatninger av tragedienes kvinneskikkelser. I stedet velges en antropologisk orientert lese måte. Tragediene settes inn i en rituell sammenheng og ses som forsøk på å opprettholde sentrale normer i en kultur. Med det legges grunnen for et nytt syn på den greske tragedies kvinneskikkelser.

Det mest oppsiktsvekkende ved kvinneskikkelsene i de greske tragedier er at de kom på scenen i et samfunn hvor kvinner i ekstrem grad var sosialt usynliggjort og juridisk og politisk umyndiggjort. Hvorfor er kvinner så til de grader til stede i de greske tragediene? Hvorfor får de bre seg på scenen og holde lange monologer og inngå i skarpe ordduellene? Hvorfor får de gå til drastiske aksjoner og bringe død over andre eller seg selv? Paradokset utløser fascinerende spørsmål: Hvilken funksjon har kvinneskikkelsene i de greske tragediene? Hvordan skal vi forstå dem?

Det evig kvinnelige

Fordi det historiske kildematerialet om Athens kvinner er ytterst magert, har kvinneskikkelsene i de greske tragediene gjerne blitt brukt til å belegge påstander om samtidens sosiale forhold og normer. Tragediene har vært lest som realistiske beretninger, og kvinneskikkelsene har vært brukt både til å avkrefte forestillingen om de greske kvinners haremstilværelse og til å bekrefte en slik forestilling.

Men kvinneskikkelsene har også vært brukt til å begrunne at det fins noe universelt kvinnelig. Tradisjonelt har den greske

tragedie hatt en privilegert stilling i vår vestlige kultur, og den har utløst brede generaliseringer hos litteraturfortolkerne om menneskets eksistensielle vilkår, individets utsatte posisjon og den menneskelige og spesielt den kvinnelige natur. Dette har sammenheng med at den greske kultur tradisjonelt har vært betraktet som forbilledlig innenfor vår kulturkrets.

I ettertid kan vi selvsagt se at mange av disse generaliseringene sier mer om forskerne og den tid de levde i, enn om livet i Athen og om den greske tragedien. Det er for eksempel opplagt at mye av den forskningslitteraturen om den greske tragedien som ble til rundt siste århundreskifte, var preget av samtidsdebatten om kvinnesaken. Det er en gjennomgående tendens i forskningslitteraturen at dramaets kvinner blir oppfattet som «kvinnelige» når de opptrer lidenskapelig og impulsivt, og når deres replikker mangler konsistens. Dikteren viser oss «den kvinnelige karakter, driftsbestemt som den er», han foretar en «granskning i dypet av den kvinnelige sjel, der hvor logikken definitivt har utspilt sin rolle» – for nå å illustrere poenget. Anvendt på den enkelte kvinneskikkelse kan kritikken arte seg slik: Antigones «fornemste styrke ligger ikke på det intellektuelle området. I tankegangens klarhet og logikkens skarphet er mannen i alminnelighet overlegen. Men når det gjelder følelsenes dybde og inderlighet står hun til gjengjeld så mye høyere»...

Slike synspunkt har vist seg å ha stor levedyktighet. Generelt er det en tendens i forskningslitteraturen at den bygger på en klassifikasjon for det kvinnelige der instinkt, irrasjonalitet, ustyrlig lidenskap eller kjærlighet, offervilje, mildhet og moderlighet danner hovedsaken.

Felles for de forklaringer som bygger på en realistisk eller psykologisk orientert lesning av de greske tragediene, er at de går ut fra forestillingen om at forholdet mellom

dikter og tilskuer var en enveiskommunikasjon i antikkens greske samfunn. Det er dikterindividets bevisste eller ubevisste tanker og tilbøyeligheter som trer frem for den som vil ta imot dem. Vår egen tids oppfatning av dikteren og teatret smitter med andre ord over på tolkningen av det greske dramaet. Men dermed blir perspektivet anakronistisk. For vi kan ikke forstå den greske tragedien som en parallell til vår egen tids kommersielle teater.

Tragedien som «seasonal ritual»

I antikkens greske samfunn hørte dramavirkningen inn under Dionysos-kulten. Høytiden bar preg av et ritual, og verkene var alltid vurdert av magistraten på forhånd. Etterpå ble de bedømt av et antall «fylkesrepresentanter» – teoretisk sett på vegne av kollektivet. Det greske drama kan derfor betraktes som en del av et «seasonal ritual», det vil si som et kollektivs svar på behovet for å skape seg som gruppe. Ved slike arrangementer trer kollektivet ut av sin daglige profane verden og kommer sammen til en «sacred space-time», der det skaper symboler, myter og rituelle handlinger for å fornye sin kultur. Slike ytringer retter seg til sansene og fantasien, og ved denne stimuleringen økes beredskapen til å ta imot mytens sannhet. Antropologen Victor W. Turner hevder at slike symbolske fenomener er generelt menneskelige måter å skape kultur på, og av sentral betydning for å opprettholde og fornye den. (Turner 1967 og 1974, Turner and Turner 1982.)

Ved «seasonal rituals» er mytedramatiseringer vanlige. Handlingen er gjerne lagt til en fjern fortid, «primordial time», den gang kulturheltene grunnla samfunnet. Den konkrete handlingen er valgt og strukturert slik at den vekker bestemte emosjoner. Slik formidles et implisitt budskap som er av

vital betydning for kollektivet. Et grep for å oppnå den tilsiktede emosjonelle virkningen er å bruke *inversjonen*. Inversjonen markerer et brudd på den rette kulturelle orden; den fremkaller et «Bakvendtland» som kan ha til hensikt å vekke latter, men i tragediens tilfelle den tragiske gru. Som kjent er det et poeng i Aristoteles' krav til tragedien at dikteren må søke å vekke de tragiske emosjonene, som jeg altså gjengir med «sjokk og gru». Aristoteles hevder at disse tragiske emosjonene kun vil inntreffe hvis dramaets plot er arrangert på rett vis. Det er det ikke hvis det presenterer fiender i angrep mot hverandre. Slik vold er naturlig og vil ikke skape tragedie, sier han, like lite som når noen går løs på en som han ikke har noe forhold til. Den rette virkning inntreffer derimot når slektninger begår grufulle handlinger mot hverandre, som når en far dreper sin sønn eller sønnen sin mor eller moren sin sønn.

Slike konstellasjoner finner vi jo jevnlig i de greske tragedier, og Aristoteles' budskap er klart: det er ikke den fysiske volden som er kjernen i disse dramaer; det er volden øvet mot en sosial norm, vernet om slektskapet. En slik forståelse gjør det også lettere å forstå det gåtefulle *hamartia*-begrepet som Aristoteles bruker. Det gjelder «den tragiske feil» som tragediens skikkelser går til grunne ved. Begrepet har utløst en lang diskusjon om skyld og ansvar. Ordet dekker både skyld og uhellstilfelle og peker mot det som for meg ser ut til å være kjernen i de tragiske dramaene, bruddet på den kulturelle orden; jeg kaller det *inversjonen*. (des Bouvrie 1988)

Oikos

Når vi har kommet så langt, kan vi mer målbevisst se på kvinneskikkelsene i dramaet. De tilhører den fjerne fortiden, «den gang kongedynastier styrte». Handlingen

fører oss inn i en eksotisk verden, der guder griper inn i menneskenes liv, der konflikten antar kosmiske dimensjoner. Og likevel må vi gå ut fra at tragediene rommer samtidens sannheter. For å forstå disse sannhetene må vi først se litt på samfunnets økonomiske og sosiale strukturer og grunnleggende institusjoner.

Grunnleggende i det antikke greske samfunn var husholdet, eller *oikos*, en religiøst forankret slektsenhet, som omfattet familiemedlemmene, jorda og annen eiendom. Slekten overhode, mannen og faren, var det elementet alt annet refererte til. Han representerte familien utad i staten, og det var han som hadde retten til eiendom. Faren var det religiøse overhodet, og plikten til å videreføre slekten i mannlig linje hvilte på ham. Avkommet skulle være (biologisk) legitimt, og dette førte til et absolutt krav om troskap til hustruen. Kravet var så sterkt at familiens ære for en stor del ble avhengig av kvinnens dyd. Slik ble kvinner hierarkisk ordnet i ærbare og ulike grader av ikke-ærbare kvinner. Disse regler hang igjen sammen med de ærbare kvinnes sentrale betydning for å opprettholde staten, *polis*. For kvinnene videreførte ikke bare slekten. Ved å sortere legitime barn inn i og illegitime barn ut av slekten, opprettholdt de samtidig den sosiale strukturen, skillet mellom *polis*borgere og ikke-borgere, dvs. ufrie, frigitte og bofaste fremmede. Dette skillet innebar et skille mellom de som hadde retten til å eie jord og de som ikke hadde denne retten. Kvinnene sto altså i en nøkkelstilling i det politiske, økonomiske og religiøse systemet.

En forstørret verden

I det greske dramaet treffer vi kongelige kvinner og kvinner med slavestatus. De siste opptrer gjerne som fortrolige, eller de danner koret, denne gruppen av anonyme

medmennesker som reagerer på handlingen og ytrer seg i lyrisk sang. Deres tale og handling var sikkert for en del gjenkjennelig og dermed til en viss grad realistisk. Men dramaets handling skulle ikke først og fremst skildre verden utenfor. Gjennom handlingen skulle det bygges opp et forståelig univers, og så kunne fantasien forme forløpet videre. Der skred ruvende skikkelser omkring på scenen, de reiste seg til kamp og ugjenkallelig handling. Vi står overfor et univers der uforsonlig hat slår til, og hevnen raser. Men dramaet er også stedet der jublende glede daler ned over dem som seirer, eller dem som blir forlikt med hverandre.

Det er i denne forstørrelsens verden *inversjonen*, bruddet med det «normale», inntreffer. Og en del ganger hender det at handlingen fører til forsoning. Drapstruslene avverges, karakteristisk nok ved at slektningene gjenkjenner hverandre, dvs. den slektsrelasjonen de står i. (Jfr. Aristoteles' begrep om gjenkjennelsen, *anagnorisis*.)

Når et drama viste en slik handling, var ikke personenes *opplevelse* det vesentlige for datidens publikum. Jeg mener fascinasjonen besto i utfordringen av «slektsfølelse», den kulturgitte følelsen av den rette orden, en orden som krevde at slektslinjer ble holdt intakt, og at eventuelle brudd ble restaurert.

For å få innsikt i hvorfor den greske tragedie rommer de store og dominerende kvinneskikkelser, mener jeg altså at vi må ha i minne at dette teatret inngår i et samfunnsskapende ritual. Det er kollektivet som møtes for å få «fornyet» sin eksistens. Ved å mane frem urtidens helter og la disse handle i stort format, skapes en følellesstorm på grunn av bruddet med sentrale normer. Dramaet formidler slik på en indirekte måte hva som er den rette verdensorden; sannheten er implisert og manifesterer seg for den som er innforlivet med denne

kulturen. Dette innebærer at vi vil finne disse dramaer meningsfulle på annet vis enn datidens publikum, og vi vil ha vansker med å tolke dem «på gresk vis». Likevel mener jeg altså at vi kan rekonstruere datidens tolkning. Det vil jeg eksemplifisere i det følgende:

Det legitime barnet

I Euripides' *Ion* møter vi den athenske prinsessen Kreiousa. Hun er kommet til Delfi for å rådspørre oraklet fordi hun er barnløs i ekteskapet sitt. Kreiousa møter tempeltjeneren Ion og røper i skjulte vendinger sin fortid. Engang ble hun tatt av Apollon, og barnet hun fikk, måtte hun sette ut. I prologen har vi fått vite at dette barnet er brakt til Delfi av guden og har vokst opp der. Publikum forstår at barnet er Ion, og møtet mellom mor og sønn blir en scene i høyspenning og dramatisk ironi.

I løpet av dramaet oppstår det situasjoner der mor og sønn i tur og orden forsøker å drepe hverandre. Katastrofen blir avverget i siste liten, når prestinnen kommer med gjenkjennelsestegnene, og gudinnen Athene åpenbarer Apollons forsyn og meningen med deres skjebner.

Dramaet fører publikum gjennom en serie følelsesfaser, der forferdelsen over barnløsheten og den livgivende gleden over en ny arving veksler. Den absolutte skammen det innebærer å bære frem et illegitimt barn fremmanes, og det er kun i kraft av gudenes intervensjon at dette spesielle barnet godtas – ja, det omdefineres til atenerfolkets stamfar. I løpet av dramaet skifter vekten fra kvinnens skam og elendighet til et håp om at guden skal skjenke henne barn. Når så mor og sønn gjenkjenner hverandre, bruser jubelen over scenen. I sterke

bilder av lys og gjenfødelse stadfestes det nå at huset har en arving og landet en fyrste. Slik befester dramaet en sentral norm for det kollektivet det henvender seg til.

Ekteskapet

Et annet eksempel på bekreftelse via brudd er Euripedes' *Hippolytos*. Her møter vi igjen en ruvende kvinne, Faidra. Hun forelsker seg i stesønnen Hippolytos. Begge inntar en viktig plass i dramaet; hun dominerer første del av det og han siste del. Dette minner oss om at en del av tragediene kan romme flere intriger. For oss kan det virke som om de mangler en stram enhet. Men slike estetiske «mangler» er, etter mitt syn, et produkt av en bestemt type tolkning, nemlig den som tar utgangspunkt i personenes psyke og skjebne. Hvis vi derimot ser på dramaet som en beveget gang gjennom ulike brudd på institusjonen ekteskapet, har dramaet en form for enhet, på et kulturlan.

I Aiskhylos trilogi *Danaidene* er det også ekteskapsinstitusjonen som er satt på spill. Av de tre dramaene er kun det første bevart. Det handler om kong Danaos og hans femti døtre, som er på flukt fra sine friere, deres femti fettere. Handlingen er ganske statisk og viser for det meste kvinnes avsky og vanvittige angst for sine forfølgere.

I tillegg til de hyperboliske ytringer av angst og hat er dramaet urealistisk på andre måter. Faren til kvinnene er ganske underordnet og mangler myndighet over sine døtre. Det største problemet er likevel at det er ganske umulig å se hva som motiverer kvinnene. I hvert fall hvis man leser med vanlig psykologi i tankene. Verken ekteskapet som sådan eller de spesielle mennene er årsaken til kvinnes skrekkslagne flukt. Det de påberoper seg, er å få

Frida Hansen: *Faraos Datter*, 1897. (Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. Universitetsforlaget 1986.)

del i samme milde skjebne som sin stammor, Io. Hun ble elsket av Zeus som berørte og dermed befruktet henne med sin «smertefrie» hånd, slik at hun fødte sønnen Epafos (Berøring). Danaidene bønnfaller den øverste av gudene om å la dem få del i samme smertefrie forening.

Nå tiltvinger frierne seg ekteskap, og faren må gi etter. Men han råder likevel dørene til å drepe sine brudgommer i løpet av natten. Det gjør de, bortsett fra Hypermnestra, som har fattet kjærlighet til sin mann Lynkeus. Det er bevart enkelte rester av det siste dramaet som gir en korsang der Afrodites kosmiske makt lovprises, og allerede på slutten av dramaet vi har bevart, varsles det at kvinnene vil måtte bøye seg for denne guddommen, hun som forbinder sin makt med makten til Zeus og Hera, ekteskapets vokter.

Også trilogien om Danaidene synes altså å befestе ekteskapsinstitusjonen. Den viser et brudd med institusjonen gjennom kvinnes avvisning og muligens ved deres egenrådige opptreden. Men vi har grunn til å tro at trilogien endte med at ekteskapets normer ble stadfestet, dvs. at mennene, brudens far og brudgommen, hadde hele råderetten over transaksjonen.

Pliktene overfor oikos

Et annet aspekt ved *oikos*institusjonen synes å virke bak dramaer som Euripides' *Alkestis* og Sofokles' *Elektra*. I disse verkene spilles det på reaksjonene ved en manko i *oikos*husholdet. I det første dramaet mangler husfruen, i det andre husets far og overhode.

Alkestis presenterer kvinnen som må dø fordi hun en gang lovet sin mann å gå i døden på hans fastlagte dødsdag. Dramaet ender med at hun bringes tilbake til livet. Det meste av dramaet rommer dødsklager, og handlingen er temmelig statisk. Hvis vi nå lar være å fortolke dramaet ut fra en psykologisk synsvinkel, lar forløpet seg forstå som et brudd på den orden som krever husholdets fulltallige medlemsskap – *moren*, faren og overhodet, barna og tjenerne – og en gjenopprettelse av denne orden.

I *Elektra* er det faren og overhodet som mangler, og vi får en liknende gjenopprettelse av den rette orden, men denne gangen i entydig tragisk versjon gjennom Orestes' drap på moren Klytaimnestra og hennes elsker. Det er Elektra som er den dominerende skikkelsen i dramaet, og det er kvinnene som sørger for de store følelsesstormene, enten fordi de klager over at husets far og overhode, Agamemnon, er borte, eller ved det motsatte: Klytaimnestra drømmer at Agamemnon vender tilbake og

planter sitt septer i arnen. Dette er et varsel om at hans arving, Orestes, vil komme og innta hans plass.

Sofokles' *Antigone* skaper emosjonelle skjelvninger omkring aspekter som gjelder *oikos*husholdets avdøde medlemmer. Antigone forsvarer plikten til å gravlegge disse med de riktige ritene. Hun gravlegger sin bror selv om kong Kreion har forbudt gravferden hans. I løpet av dramaet blir det klart hva som er den rette normen: gudene straffer Kreion, et klart tegn på at hans forordning avvises av gudene. En tolkning av dramaet ut fra slektens normer forklarer også Antigones merkværdige fravær i slutten av tragedien. Etter at hun har gått inn i døden, nevnes hun ikke mer, mens dramaet fortsetter i atskillig tid.

Euripides' *Medeia*, som rangerer høyt i den etablerte kanon fordi den appellerer til våre forventninger om enhet i handling, psykologisk nyansering og moralsk debatt, må også forstås som en utfordring av samtidens kulturfølelse. Også dette dramaet byr på problemer, særlig i sluttscenen, der *Medeia* forlater scenen med sine barn i en himmelsendt vogn trukket av draker.

Denne scenen lar seg best forstå som en synliggjøring av det grufulle bruddet som rammer mannen, Jason. Det er den fullkomne ødeleggelse av hans mulighet for å føre sin slekt videre som dramatiseres ved barnas død, og tapet blir fullstendig når han heller ikke får «røre» ved og gravlegge sitt avkom. Gjennom hele tragedien løper trusselen mot Jasons barn, og dramaet utsatte datidens publikum for vekslende angst og håp for deres skjebne. *Medeias* rolle er betinget av hennes identitet som fremmed. Hun stammer fra det fjerne Kolkhis og representerer dermed «barbaren»s ustyrlighet og lidenskapelighet som skaper de gruppeoppekkende scenene.

Et illustrerende eksempel på at dramaet fortøner seg annerledes hvis en ser det i en rituell sammenheng, er Euripides' *Helena*.

Dette dramaet har gjerne blitt avvist fordi det er i strid med ulike estetiske normer. Her er flere handlinger, karakterskildringen synes ikke troverdig og innskutte elementer virker komiske.

Helena er her fremstilt som den dydige kvinnen som er blitt offer for gudenes intriger. Disse har sendt et skyggebilde av Helena til Troja og der forårsaket krigen, mens de har sendt den virkelige Helena til Egypt. Der angripes hun nå av kongen, som vil voldta henne. I løpet av dramaet ankommer Menelaos, Helenas ektemann, fra Troja. Paret gjenkjenner hverandre, og etter denne gjenforeningen starter en ny handling, intrigen mot Egypts onde konge og fluktforsøket som krones med hell.

Dramaet motsetter seg en realistisk-psykologisk tolkning. Men hvis vi ser på stykket som et drama om et brudd på det monogame ekteskapet og normene omkring det og en lykkelig gjenopprettelse av denne orden, faller mye på plass.

Andre greske tragedier, der kvinner inn tar en underordnet rolle, synes å virke ut fra andre institusjoner. Sofokles' *Kong Oidipus* utfordrer for eksempel reaksjonene omkring incest. Her står vi også overfor brudd på slektningers (arvingers) lojalitetsplikt. Andre dramaer synes å være basert på krigerinstitusjonen og det kompleks av normer som konstituerte denne.

Ingen bilder på det evig kvinnelige

De greske tragedier presenterer, etter mitt syn, ingen realistisk verden. Det er det kultursymbolske universet som her manes

frem gjennom et ritual der fortidens heroiske skikkelser skrider frem i drastisk handling og skaper brudd på den rette verdensorden. Kvinnene bryter ut i voldsom klage eller i jubelrus, og de skaper, sammen med koret, de emosjonelle sjokkvirkningene som rammet samtidens publikum i deres kulturgitte følelse for orden. Derfor sier ikke de greske tragediene noe om kvinners natur eller hvilke ekstreme handlinger vi kan være i stand til å begå – slik tidligere forskningslitteratur så ofte har hevdet. De greske tragedier lar seg ikke bruke som belegg for «det evig kvinnelige».

Synnøve des Bouvrie
professor

Institutt for språk og litteratur
Universitetet i Tromsø

Litteratur

- Synnøve des Bouvrie, «Aristotele's Poetics and the Subject of Tragic Drama», *Arethusa* 23. 1988. 47-73.
- Synnøve des Bouvrie, *Women in Greek Tragedy. An Anthropological Approach*. Symbolae Osloenses Supplementum. Universitetsforlaget. (Kommer ut) 1990.
- Victor W Turner, *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*. Ithaca, NY, London. 1967 og senere.
- Victor W. Turner, *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*. Ithaca, NY. 1974.
- Victor and Edith Turner, «Religious Celebrations», V.W. Turner (ed.), *Celebration. Studies in Festivity and Ritual*. 201-219. Washington DC. 1982.
- Froma I. Zeitlin, «The Dynamics of Misogyny. Myth and Mythmaking in the Oresteia», *Arethusa* 11. 1978. 149-184 og i J. Peradotto, J.P. Sullivan (eds.), *Women in the Ancient World. The Arethusa Papers*. 159-194. Albany, NY. 1984.

Kvinner og litterære genrer: Fantastisk litteratur

Av Åsfrid Svensen

I fantastisk litteratur kan vi møte våre skjulte drømmer og vår hemmelige, kanskje ubevisste angst. Kvinnelige forfattere har brukt fantastiske genrer til å bearbeide konfliktfylte og smertelige kvinneerfaringer. I artikkelen er Mary Shelleys *Frankenstein* omtalt som eksempel på litterær bearbeiding av familielivets og moderskapets problemer.

Mary Shelleys roman *Frankenstein* handler om naturvitenskapsmannen som skaper det kunstige menneske, og har store forventninger til at resultatet skal bli langt mer fullkomment enn vanlige mennesker. Konsekvensen av hans skapergjerning blir isteden monstret, en skikkelse som er forferdelig å se til, og som etter hvert på bestialske måte dreper flere av Frankensteins nærmeste, blant dem hans hustru.

I denne artikkelen skal jeg bruke *Frankenstein* som illustrerende eksempel på noen grunnmønstre i fantastisk litteratur, slik den har vokst fram og utfoldet seg fra 1700-tallet til i dag. *Frankenstein* ble utgitt i 1818, i en blomstringstid for den gotiske roman. Denne genren oppstår i midten av det 18. århundre, og dens glansperiode varer til ca. 1830. I denne perioden skrives, utgis og leses et stort antall gotiske romaner av en lang rekke forfattere; ikke få av dem

er kvinner. Andre fantastiske genretradisjoner utvikler seg samtidig eller kommer siden til; fantastisk litteratur er en stor og uensartet kategori med mange undergrupper.

Trass i det omfanget og den populariteten den gotiske romanen fikk, oppfatter jeg fantastisk litteratur som marginal i forhold til de litterære hovedstrømninger gjennom de siste 200 år, og jeg mener den tematiserer marginale opplevelser. *Frankenstein* kan vise noen av de muligheter fantastikken gir til å synliggjøre og bearbeide hemmelige, angstfylte livsområder. Og den kan vise hvordan en kvinnelig forfatter bruker fantastiske uttrykksmidler til å nærme seg det som for henne er særlig konfliktfylt, tabubelagte og smertelige erfaringer.

Ellen Moers (*Literary Women*, 1977) presenterer en interessant tolkning av *Frankenstein*: Hun ser monstret som uttrykk for

Mary Shelleys angst for moderskapet, og ser romanen i sammenheng med Marys erfaringer i oppveksten og i voksen alder: I sin nærmeste familie og omgangskrets opplevde hun en lang rekke oppløste ekteskap, utenomekteskapelige forhold, ulykkelige parforhold, barn født utenfor ekteskap, og kjærlighet som endte i død eller annen katastrofe. I 1916 da hun begynte å skrive *Frankenstein*, var hun 18 år; hun hadde to fødsler og flere aborter bak seg. Før *Frankenstein* var fullført, var hun gravid på ny. Monsteret ser Ellen Moers som Frankensteins forstøtte barn, skapt i lyst og forventning og siden forkastet. Kjærligheten avler det grufulle – i romanen som i Marys eget liv og i hennes omgangskrets.

Myten om den lykkelige familie

Jeg skal kommentere noen andre, men beslektede sider av romanen. Motsetningen mellom monsteret og lykkelig familieliv går som en rød tråd gjennom teksten, og gjentas i en rekke variasjoner. At Frankenstein avviser sitt avkom, skjer tidlig i forløpet, og er helt avgjørende for alt som siden skjer. For monsteret finner seg ikke i å bli avvist: Gang på gang oppsøker det Frankenstein og trygler om vennskap. Og ikke bare Frankenstein; monsteret oppsøker også andre mennesker i håp om kontakt og nærhet, men møter bare redsel og avsky. Aller sterkest er skuffelsen under konfrontasjonen mellom monsteret og en familie som later til å inkarnere edelhet, høysinn og familielykke. På sin flukt fra redde og rasende mennesker kommer monsteret til ei hytte med et tilstøtende vedskur der han finner et tilfluktsted. I hytta bor familien De Lacey, som også er på flukt fra ondsinnede forfølgere. I ukevis ligger monsteret i skjul og observerer familielivet inne i hytta.

Han gjenvinner troen på menneskene mens han iakttar familiemedlemmenes ømhet og omsorg for hverandre, deres nøysomhet og arbeidsomhet, deres klokskap og dannelse. En dag våger monsteret å tre åpent fram for De Lacey og be om å bli akseptert som venn og likemann. Det mislykkes på forferdelig vis: Familien viser samme redsel og fiendskap som alle andre har gjort før. Voldelig avvisning er svaret på monsterets håpefulle forventninger. Monsteret svarer med å sette fyr på hytta. Kjærlighetslengselen slår om til destruktivitet; monsteret er blitt en hevner.

Det som skjer her, mener jeg er en bearbeiding av 1800-tallets myte om familien som et lykkelig fristed fra samfunnets ondskap, et fristed der familiemedlemmene kan dyrke sine åndelige interesser og sine indre relasjoner, og der kjærligheten, troskapen og fortroligheten er helt uten skygge. Familien De Lacey er *bare* edel inntil monsteret dukker opp og idyllen sprekker fatalt. Noe liknende skjer gang på gang i andre situasjoner, mest dramatisk når monsteret dukker opp og dreper Frankensteins brud selve bryllupsnatta.

Monsteret tolker jeg i disse situasjonene som det synlige uttrykk for alt det den borgerlige familieidyllen fortrenger. Den vakre familiemyten er et tynt ferniss som skjuler dyp uorden. Dette hadde Mary Shelley som nevnt erfart i sitt eget liv. Bl.a. måtte Shelleys første kone bære omkostningene for hans og Marys kjærlighetsforhold. I 1916, før *Frankenstein* var fullført, endte Harriet Shelley sitt liv idet hun druknet seg i The Serpentine i Hyde Park.

Fantastikken – et trolspeil for skjult uorden

Motsetningen mellom monsteret og den lykkelige familie er karakteristisk for gjennomgående mønstre i fantastisk litteratur.

Frida Hansen: Jestas Datter, 1912/13. (Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. Universitetsforlaget 1986.)

En tilsynelatende ordnet, kontrollert og forståelig utgangssituasjon forandres totalt idet det fantastiske bryter inn og sprenger ordenen. Det fantastiske er noe som er

uforenlig med vanlig virkelighetsoppfatning i nyere tid; det fantastiske er sterkt usannsynlig, oftest umulig i forhold til det vi oppfatter som virkelighetens lover. Det

fantastiske synliggjør kaoskrefter som slår inn over en ordnet og forståelig virkelighet og får den til å bryte sammen.

Hva slags kaoskrefter som kommer til syne i fantastikken, varierer fra tekst til tekst, og likeså hvilke sider av normalvirkelighetens orden som presenteres i teksten. I forrige århundres fantastiske litteratur er seksualiteten ofte med i det som fantastikken bringer fram i lyset, seksualiteten som noe mørkt og vilt som familieidyllen verken vil eller kan gi plass for. Når monsteret dukker opp under bryllupsnatta, betyr det slutten for kjærligheten og lykken. På dette tidspunkt har monsteret lenge vært destruktivt. Men i scenen i hytta var det alt annet; her lengtet monsteret etter å gi og ta imot kjærlighet. Den fortrenge kraften søker innpass og integrering i dagliglivet, men demoniseres når dette mislykkes.

Familiemyten bearbeides kritisk også på andre måter i *Frankenstein*. Det vrir av oppløste familier og forlatte barn i denne romanen. De aller fleste av disse barna finner imidlertid omsorg i andre familier som tar dem til seg og elsker dem som sine egne. Men monsteret finner ingen omsorg; han lever i en ensomhet og isolasjon som er total. Monsteret viser realiteten som myten tildekker: at gamle sosiale strukturer, blant dem familien, i denne perioden er begynt å gå i oppløsning, og at individet lett blir et isolert fragment i den urolige og omskiftelige moderne verden.

Synliggjøring av skjult maktmisbruk

Familiekritikken finner vi igjen hos en rekke seinere forfattere som skriver i tradi-

sjonen fra den gotiske roman. Ragnhild Jølsen er en av dem; blant dagens forfattere kan Maria Gripe og Mari Osmundsen nevnes. Maria Gripe veksler mellom realistiske og fantastiske uttrykksformer. Uansett genre retter hun ofte et kritisk søkelys mot kjernefamilien, og viser den som undertrykkende inntil det terroristiske. Undertrykkelsen rammer alle, men især barna. I *Glasblåsarns barn* (1964) får vi først et stilisert, men tilnærmet realistisk bilde av en håndverkerfamilie i gamle dagers landsbysamfunn. Dernest kidnappes barna og bortføres til en fantastisk slottsverden der Herskeren og Herskerinnen ønsker seg barn, men ikke kan få noen på annen måte enn ved å stjele dem. Romanen ender med at barna føres tilbake til foreldrene. Men i den lange, fantastiske midtdelen er de fanger på slottet og prisgitt lunene til herskerparet og ikke minst et uhyre av en guvernante. Barnas situasjon på slottet tolker jeg som et fantastisk vrengebilde av normalsituasjonen hjemme hos foreldrene. Fantastikken synliggjør det som ellers skjules under en fasade av veltilpassethet: at barna er svake og avmektige objekter for foreldrenes maktutøvelse og tilfeldig skiftende sinnsstemninger.

Den fantastiske virkeligheten på slottet er altså et speilbilde av normalvirkeligheten, men et speilbilde gitt av et trolspeil som lar alt det skjulte komme til syne. På samme måte er det i *Frankenstein*: monsteret speiler den uorden som de lykkelige familiene ikke vedkjenner seg.

Monsteret speiler også Frankenstein. De utgjør et dobbeltgjengerpar – et svært hypig motiv i fantastisk litteratur. Dobbeltgjengerne er gjerne tegnet som kontraster, samtidig som de er nært forbundet. Det er et komplementært forhold mellom de to: den enes mørke sider motsvarer den andres lyse. Egenskaper som er latente og lite utviklet hos den ene, trer klart og synlig

fram hos den andre. Monsteret personifiserer alt det som Frankenstein ikke vil vedkjenne seg i seg sjøl. Særlig slik de to utvikler seg etter hvert, blir dette tydelig: Frankenstein er like mye som monsteret en hevner og ødelegger i sitt ville hat til monsteret, men han ser det ikke sjøl. Han ser monsteret som den inkarnerte ondskap som han har plikt til å utrydde. Han vil heller ikke se det som er svært tydelig for leserne: at monsteret fra først av var vennlig, kjærlig og til-litsfullt, men ble tvunget inn i stadig sterkere aggresjon fordi det ble utstøtt og forfulgt av alle, men især av Frankenstein.

Orden mot kaos

Speilingen og komplementærforholdet mellom fantastisk og normalitet er typisk for fantastisk litteratur. Ikke i den forstand at vi finner det i enhver fantastisk tekst, men i en større tekstmasse ser vi det som gjennomgående tendenser. Det fantastiske innslaget i en enkelt tekst kan isolert sett virke bare underlig og ubegripelig. Men ser vi mange tekster i sammenheng, faller de enkelte fantastiske fenomenene lettere på plass som meningsbærende. Det vi da ser, er en sosialt ordnet virkelighet stilt opp mot fantastiske kaoskrefter. Og kaoskreftene er ikke bare utslag av tilfeldig uorden, men er bestemt av normalvirkelighetens fortrenghing og utstøtingsprosesser.

Slik er det tett dialektisk sammenheng og samspill mellom normaliteten og fantastisk. Den menneskelige normalvirkeligheten er en konstruksjon som alltid er ensidig og ufullkommen; den tar i bruk bare et lite utvalg av de naturgitte muligheter som ligger i menneskets genetiske konstitusjon. Slike begrensninger vil alltid være der.

Men hvis et gitt samfunn forskanser seg mot de ubrukte mulighetene, og mot alt som ikke passer inn i den autoriserte virkeligheten, da demoniseres det utenforliggende. Begrepsparet orden og kaos representerer for meg noe som alltid vil være der: Enhver kultur, ethvert samfunn må bygge opp en sosial orden og i samsvar med den en kognitiv orden, men kaos ligger alltid utenfor som det uordnede, det som ikke er integrert og underlagt de kognitive prosessene vi kontrollerer verden med.

Realismens fortrenghingsprosesser

Den sosiale orden kan ha noen vinduer mot kaos eller kan lukke seg helt mot det. Fantastisk litteratur oppstår i en periode da den sosiale orden i vår kultur lukker seg stadig mer mot kaos, utstøter og fortrengher stadig flere sider av det potensielt virkelige. I litteraturen ser vi dette gjennom realismens framvekst, realisme med dens gjenkjennelige, overskuelige virkelighetsbilder og dens vekt på rasjonelt forståelige årsaksprosesser. Realismen har igjen sammenheng med positivismen og den naturvitenskapelige tenkemåte. Denne tenkemåten, som grunnlegges under renessansen og siden etter hvert gjennomtrenger hele vår kultur, setter skille mellom menneske og natur, bevissthet og materie, subjekt og objekt. Det ordnende, kontrollerende intellektet underlegger seg fra nå av både den ytre verden og bevissthetslivet, med de omfattende konsekvenser dette har fått i industrialiserte samfunn.

Men for at den positivistiske tenkemåten kunne vinne fram og forandre verden i sitt bilde, måtte den ignorere og til dels fortrenge svært mye. Venstrehjernens rettlinjede, målrettede, logiske og verbale tenkning har fått dominere totalt over høyrehjernens tenkning i bilder, symboler og frie assosiasjoner, og rasjonalitet har fått forrang for følelser. Men høyrehjernens og det ubevisstes opplevelser er der like fullt, om enn venstrehjernen ikke vil vite av dem. Kroppen og følelseslivet lever sitt eget liv og vil ikke la seg styre av intellektet.

Den gotiske romanen oppstår som nevnt på 1700-tallet, nettopp idet det naturvitenskapelige verdensbildet er i ferd med å slå igjennom og prege åndsliv og samfunnsliv for øvrig. Realismen i europeisk litteratur begynner på 1700-tallet og vokser seg sterkere utover på 1800-tallet, og samtidig oppstår nye fantastiske genrer, i forlengelse av den gotiske romanen eller uavhengig av den. Fantastiske fortellinger slik vi ser dem i E.T.A. Hoffmanns og E.A. Poes forfatterskap, og seinere f.eks. hos Jonas Lie, gir spillerom for opplevelser som ikke får innpass i realistisk litteratur, fordi de avviker for sterkt fra realismens rasjonelle tenkemåte.

Det fortrenge bryter fram

Fantastikken synliggjør ukontrollerte følelser og drifter, og slipper fram sammensatte, motsetningsfylte, flokete og uforståelige erfaringer. Fantastiske fortellinger er bildediktning. Der realismen tegner ordnede forløp med begynnelse, stigning fram mot et avgjørende vendepunkt og siden avslutning, der ser vi brudd og voldsomme omslag i den fantastiske fortelling, og høy-

depunktet i intensitet møter vi gjerne i fortettede situasjoner som er ladet med symbolikk. Situasjonen der monsteret i *Frankenstein* observerer familien i hytta er typisk. Inne i den varme og opplyste hytta blomstrer kjærligheten og familielykken. Ute i det trange skuret kryper monsteret sammen i mørke og kulde, skilt og utestengt fra familien og fullstendig ukjent for den, men samtidig tett, tett på den og med all sin oppmerksomhet vendt mot den.

Slik er gjerne det fantastiske noe uforstått og uforløst, noe som rommer et potensiale av sterke krefter som kan slå ut både skapende og destruktivt, men som vanskelig lar seg kanalisere inn i rasjonelt kontrollerte baner. Det fantastiske hjemsøker den sosiale orden som det er utestengt fra, slik monsteret hjemsøker Frankenstein og hans familie. Svært ofte oppstår et dialektisk spill der normaliteten og det fantastiske gjensidig forfølger hverandre, og hver av partene gjør det i den hensikt å oppsluke og bli ett med den andre. Normaliteten søker å nøytralisere det fantastiske ved å underlegge det orden og rasjonalitet, mens det fantastiske søker å bryte ned den rasjonelle orden og åpne den for følelser, drifter, det kroppslige og det irrasjonelle. Resultatet blir at de to partene driver hverandre lengre og lengre ut i det ekstreme: normaliteten drives ut i rigid ordenstvang; fantastikken drives ut i tøylesløs villskap.

Fantastiske genrer har ikke spesielt mange kvinnelige utøvere – kanskje med unntak av den mytisk-eventyrlige fortellingen («high fantasy») for barn. Den skrekkfantastiske genren i tradisjonen fra den gotiske roman, Hoffmann og Poe ble lenge dyrket bare av få mannlige og enda færre kvinnelige forfattere, mens realismen dominerte hovedstrømlitteraturen. At denne genren fikk liten oppmerksomhet, kan skyldes bl.a. at den så ofte er tabukrenkende: Den pirker på ideologiske forestillinger, og lar det upassende, sjokkerende

og grufulle komme fram i lyset. Riktignok i maskert form, og forfatterne har neppe alltid vært seg bevisst hva slags personlige erfaringer de bearbeidet ved hjelp av tekstenes symbolspråk.

Mary Shelley lar *Frankenstein* avsløre et grelt motsetningsforhold mellom myten om den lykkelige familie og en disharmonisk og pinefull virkelighet. Likevel skriver hun i et forord datert september 1817 at en viktig intensjon med romanen er «the exhibition of the amiableness of domestic affection, and the excellence of universal virtue». Lengselen etter det trygge hjemmets edelhet og kjærlige omsorg har hun vært seg

bevisst, men monsteret forteller om foruroligende ubevisst innsikt som i tekstens virkelighet brutalt bryter inn og knuser drømmen.

Åsfrid Svensen
førsteamanuensis
Institutt for nordistikk og
litteraturvitenskap
Universitetet i Oslo

Litteratur

Mary Shelley: *Frankenstein*, 1818.

Maria Gripe: *Glasblåsarns barn*, 1964.

Ellen Moers: *Literary Women*. New York 1977.

David Punter: *The Literature of Terror. A history of Gothic Fictions from 1765 to the present day*. London 1980.

Når landskapet ikke stemmer med kartet

Om genreteori og kvinners historiske romaner

Av Anne Birgitte Rønning

Teorier om litterære genrer er allmenne teorier der kategorien «kjønn» ikke er innreflektert. Dette er en mangel som får konsekvenser for arbeidet med kvinners tekster. I denne artikkelen diskuteres problemer som oppstår når de faktiske litterære tekstene ikke er i samsvar med teoriene om genrer.

Genre, norm og kjønn

I litteraturvitenskapen viser «genre» til en overordnet «art» litteratur – det være seg de tre storgenrene epikk, lyrikk, dramatikk eller underkategorier som tragedie, komedie, roman og novelle. Inndelingene i ulike genrer har vært basert på forskjellige teorier om dikter-jeg'et, om forholdet mellom forfatter og publikum eller om språkets forskjellige funksjoner. Uansett kriteriene for inndelingen har alle teoriene et allment siktemål; det reflekteres ikke over kategorier som klasse, kultur eller kjønn. Teoriene er laget av europeiske menn som har vært vant til å beherske både ordet og verden.

De fleste genreteorier fra Aristoteles og frem til våre dager har vært deskriptive; de analyserer et eksisterende materiale og sier noe om fellestrekk. Likevel blir de fleste av teoriene også brukt normativt. 300 år etter at Aristoteles hadde beskrevet tragediens bestanddeler med utgangspunkt i *Kong Oidipus*, brukte Horats de samme observasjonene til å rettlede unge diktere: sånn og sånn måtte de skrive hvis de skulle gjøre suksess. Og noen tiår etter at Georg Lukács studerte den historiske romanen slik den har sin opprinnelse i Walter Scotts romaner, bruker historikere og litteraturkritikere Lukács for å legitimere et skille mellom noe de kaller «den egentlige historiske

roman» og «antikvarromaner». Historikeren Kåre Lunden bruker «antikvarroman»-begrepet for å avgrense og utrense romaner han synes er mindre interessante historisk fra den litteraturen som fremstiller et historisk forløp «korrekt» (Lunden, 1981). Litteraturviteren Helge Rønning viser til Lunden og skillet «egentlig historisk roman»/ «antikvarroman» i en artikkel der han hevder at Undsets *Kristin Lavransdatter* egentlig ikke handler om middelalderen, men om 1920-årene (Rønning, 1983).

Feministiske litteraturforskere har de siste tiårene avdekket historiske og institusjonelle forhold som har satt kvinner utenfor litteraturens gode selskap. Enkelte perioder har gitt kvinnene mindre spillerom enn andre, og likeledes synes enkelte genrer å ha vært vanskeligere tilgjengelig enn andre. Eksempelvis har mange kvinner dyrket «subjektive» genrer som brevskriving og dagbøker, mens det samtidig synes å ha vært vanskelig å fremstille seg selv som lyrisk subjekt i et dikt. Fordi kvinnene alltid har vært besunget som du'et i lyrikken? (Homans, 1980; Ostriker, 1986) Og mens relativt få kvinnelige forfattere i forrige århundre skrev for scenen og fikk oppført sine teaterstykker, ser romanen ut til helt fra begynnelsen å ha vært en genre «åpen» for kvinner. Relasjonen roman-kvinne har da også tiltrukket mange kvinnelige forskere. Det forhindrer likevel ikke at det finnes helt motstridende syn på romanen som «kvinnelig genre».

De to amerikanske forskerne Gilbert og Gubar mener i boken *The Madwoman in the Attic* (1979) at romanen er en utpreget maskulin genre. De baserer seg på Georg Lukács' ideologisk funderte romanteori (Lukács, 1920) der det skilles mellom ulike typer romaner, alt etter heltens forhold til verden. Og det er da underforstått snakk om en mannlig helt. Gilbert og Gubar hevder at når kvinnelige forfattere i England

lydig går inn i denne romantradisjonen, er det bare tilsynelatende. En motvilje mot menns kvinnebilder, mot de patriarkalske mønstrene, finnes i deres tekster som en opprørsk undertekst. Dette opprøret mener Gilbert og Gubar er et kvinnelig fellestrekk, og det konstituerer således en spesiell kvinnelig romantradisjon.

Den danske litteraturforskeren Tania Ørum legger med utgangspunkt i det samme materiale frem et motsatt resonnement i sin studie *Pamelas døtre* (1985). For henne er romanen fra opprinnelsen av også en kvinnelig genre. Argumentasjonen er inspirert av Ian Watts litteratursosiologiske studie, *The Rise of the Novel* (1957), der det legges vekt på at kvinnene var det viktigste publikum da romanen i 1700-tallets England fikk sin moderne utforming med forfattere som Defoe, Richardson og Fielding. Romanen henter sitt stoff og sitt verdigrunnlag fra intimsfæren, og i denne er det kvinnene som er hjemmehørende. Kvinnene behersket det dagliglivets språk som nå fant veien inn i prosaen, de var også vel fortrolige med det som ble den nye romanens innhold, historier om enkeltskjebner og med konflikter mennesker imellom.

Forskningen om kvinner og genrer har i første omgang et deskriptivt aspekt: den redegjør for når og under hvilke forhold kvinner skrev, og for hvor vanlig kvinnelige romanforfattere, lyrikere m.m. var. Er det slik at en genre særlig har tiltrukket kvinner? Har den stengt dem ute? Skremt dem bort? Har kvinner tilpasset seg genren? Eller har de gjort opprør mot den? Utenfra eller innenfra?

I analysene antydes ulike forklaringsmodeller. Kvinnenes utestengning fra og vegring ved en genre kan skyldes den mannsdominerte institusjonens avvisning (professorer og kritikere som bagatelliserer kvinners litterære bidrag?), og det kan skyldes trekk ved genren selv (stor offentlighet rundt en teaterforeførelse som har

virket skremmende på kvinner?). Men et spørsmål kan også være om vi selv ser klart nok i det litterære landskapet. Kanskje er simpelthen genreteoriene for snevre til at vi registrerer mangfoldet av tekster?

Den historiske romanen som genre

At selve genreteorien kan virke ekskluderende, mener jeg historiske romaner er et eksempel på. Historiske romaner skrives, og har blitt skrevet, av både menn og kvinner. Etter den annen verdenskrig har f.eks. ca. 30 norske kvinner og ca. 80 norske menn skrevet historiske romaner. Går vi tilbake til tidligere perioder eller til andre land er forholdstallet stort sett det samme. Likevel er det bare menns litteratur som ligger til grunn for refleksjonene over genren.

Det viktigste genreteoretiske verket, Georg Lukács: *Der historische Roman* (1937/55), nevner bare én kvinnelig forfatter, og da til skrekk og advarsel (hun er for øvrig viet tre linjer). Mens han ellers utviser imponerende kjennskap til europeisk litteratur og også nevner danske J.P. Jacobsen, har Lukács overhodet ingen referanse til Sigrid Undset som hadde fått Nobelprisen for sine historiske romaner bare 8 år før han selv skrev sin studie. Dette er neppe noen tilfeldighet. Lukács representerer nettopp slike *allmenne* teorier som litteraturvitenskapen er full av, der det allmenne utelukker enhver betraktning rundt kjønn. Og da er det vel kanskje ikke så rart at man med Lukács i ryggen kan hevde at Undset egentlig ikke skrev historiske romaner?

Ifølge Lukács kan genrens opptakt tilskrives Walter Scott som skrev i perioden

Frida Hansen: *Olaf Liljekrans, 1*, 1894. (Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. *En europeer i norsk tekstilkunst*. Universitetsforlaget 1986.)

1810-1830. En periode da en ny historiebevisssthet vokser frem etter den franske revolusjon og etter Napoleons fall. Historien er en dynamisk, fremadrettet utvikling – og den er menneskeskapt. Walter Scott beskriver scener fra Skottlands, Englands og

Frankrikes historie, og han viser der motsetningene mellom ulike folkegrupper, mellom undertrykkere og undertrykte. Ifølge Lukács er skildringene realistiske – de gjengir situasjoner fra den virkelige historien, og det fremgår hvordan historien drives frem av motstridende sosiale grupper. (Ellers er kanskje det mest slående ved Scotts romaner for en moderne leser en romantisk, dramatisk handlingsgang med store helter.)

I analysen legger Lukács vekt på de formelle sidene ved Scotts romaner: beretningen er gjennomgående episk, skildringene er realistiske, personene tillegges ikke moderne psykologiske egenskaper, og språket er verken svært moderne eller overdrevent, tilgjort antikvarisk. Han fremhever også som et vesentlig, positivt trekk at Scott lar sine hovedpersoner være oppdiktede gjennomsnitts(adels)menn, slik som den unge Ivanhoe som i striden mellom saxere og normannere kjemper for Rickard Løvehjerte mot normannerne og Rickards bror Johan uten land. Scotts helter befinner seg ikke i maktens sentrum, men periferi; likevel representerer de samfunnskraftene og historiens utviklingslinjer. Dermed blir også en historisk bevissthet formidlet til leseren. Lukács legger vekt på disse formelle trekkene, men man kan med god grunn mistenke ham for også å ha latt seg fascinere av et «godt innhold» – spennende og politisk forsvarlig. Det viser seg senere, når han skal vurdere nyere litteratur, at det stadig er bøker som omhandler en historisk-politisk konfliktsituasjon sett fra de undertryktes side, som finner nåde for hans blick og er verdig betegnelsen «historisk roman».

Som for all realistisk litteratur lar Lukács 1848 også bli den historiske romanens skjebeår. Etter dette er det ikke lenger mulig å skrive historiske romaner slik Scott gjorde det. Den historiske og sosiale bevisstheten er kløvet, og mennesket, for-

fatteren, står fremmedgjort overfor Historien. Etter dette kommer dekadansen, og en ny type historisk roman utformes. Lukács situerer denne nye typen i sveitseren C.F. Meyers historiske noveller fra 1870-årene. Hans bøker forteller om kjente historiske personer, de dreier seg om makt og avmakt, men mest av alt er det psykologiske studier. Lukács er ikke særlig glad for denne utviklingen, men når han går enda litt fremover i utviklingen finner han nye lysglimt: i 1920-årene ser han at arven fra Walter Scott blir tatt opp og fornyet. Det dreier seg om radikal litteratur skrevet av anti-fascistiske forfattere som skriver om tidligere historiske perioders vold og undertrykkelse. Lukács åpner altså for at hver *tid* har sin historiske roman; spørsmålet om også «hvert *kjønn*» har sin, berører han rimeligvis ikke.

Den svenske litteraturforskeren Hans O. Granlid diskuterer i sin bok *Då som nu* (1964) Lukács' posisjoner og avviser noen av hans synspunkter som for dogmatiske. Selv er han mest opptatt av to forhold ved historiske romaner, som han mener ligger i genrens egenart – *arkaisering* og *analogier*. Alle historiske romaner impliserer et møte mellom forfatterens «nå» og det historiske stoffets «da», og forfatteren kan velge hvor tyngdepunktet skal ligge. Han kan la sin samtid skyves til side ved å legge språket og stilen opp mot det historiske stoffets språkbruk – altså arkaisering. Eller valget av historisk stoff kan være betinget av at forfatteren egentlig leter etter et speilbilde for sin egen samtid – dette er analogiverdien i historiske romaner. Etter en gjennomgang av 15 svenske historiske romaner fra 20. århundre, hvorav to av en kvinne (Birgitta Trotzig), hevder Granlid at analogiverdien av historiske romaner har blitt viktigere etter hvert, mens arkaiseringstrekkene har blitt mindre tydelige. Dermed mener han også at den historiske romanen etter hvert har mistet sin historisitet.

Hvor er den kvinnelige Ivanhoe?

Hvordan ser så kvinners historiske romaner ut? Avviker de fra mennenes historiske romaner? I så fall, på hvilken måte?

Arbeidet med norske historiske romaner etter 1945 til *Norsk kvinnelitteraturhistorie* bd. 3, samt kjennskap til mellomkrigstidens historiske romaner, har overbevist meg om et stort mangfold i både innhold og form. Noen fellestrekk må likevel kunne regnes opp, og som et første punkt kan vi slå fast at svært mange kvinnelige forfattere velger seg kvinnelige hovedpersoner. Det være seg helt oppdiktete kvinner eller kvinner som nevnes som bipersoner i faghistorien der de er vitner til, ofre eller objekter for mennenes konflikter. Som helter tilsvarer de da ikke Lukács' krav i nevneverdig grad; de er ikke gjennomsnittsmenn som representerer utviklingen av samfunnskreftene.

Kvinnene skildres som oftest i dagliglivet, med omsorg for hus og hjem, i kjærlighetskvaler og morslykke eller -ulykke. Seksualiteten spiller en stor rolle, og det synes som om de historiske romanene gir større rom for en problematisering av erotikken enn det samtidsromaner gir. Tilpasset den historiske tidskoloritten tegnes sterke, stolte og lidenskapelige kvinner som lever ut både sin kjærlighet og sitt hat, og som er seg sin kropp og sitt kjønn bevisst.

Så kunne vi jo insistere på at dette var gjennomsnittskvinner som også representerer historiens linjer. Kvinners dagligliv, deres hverdagsslit og familierelasjoner er jo også en del av historien. Kunne vi ikke bare utvide historiebegrepet slik at det også rommet «kvinnehistorie»? De fleste kvinnelige historiske romanpersoner skulle jo ellers godt passe til Lukács' teori om gjennomsnittet – personer i historiens periferi, ikke maktens sentrum.

Dette er nærliggende overveielser, men det er et spørsmål om de ikke fører oss inn på blindveier. Granlid har et utsagn om Sigrid Undset i sin bok som i den forbindelse gir rom til ettertanke. Han beklager at Lukács ikke henviser til Undset i sin studie og roser henne for hennes realisme i skildringene. Når det gjelder det historisk-politiske stoffet, hevder han imidlertid at det er tydeligere til stede i bøkene om Olav Audunssøn enn i *Kristin Lavransdatter*, og han antyder at det kanskje skyldes at *Kristin Lavransdatter* har en kvinnelig hovedperson. Min første impuls var «så flott – her er jo kvinneperspektivet med», men så begynte jeg å lure: Er det overhodet riktig at det historisk-politiske stoffet er mer til stede i Olav Audunssøn? Kommer ikke det an på øynene som ser? Og på hva man ser etter? Og vil ikke da kvinnehistorisk stoff være det minst synlige når leseren har mannsbriller på?

Under arbeidet med de nyere historiske romanene til kapittelet i *Norsk kvinnelitteraturhistorie* ble jeg imidlertid selv slått av hvor like og lite historisk bestemt beskrivelsene av «det kvinnehistoriske stoffet» er. Bare i noen av romanene fremstilles en historisk utvikling i kvinnearbeidet, slik som nye hjelpemidler, arbeidsdeling etc. Ellers blir kvinnene i alle romanene, uansett epoken som fremmanes, skildret i svangerskap, fødsler, barneoppdragelse og husholdningsansvar. Historisk utvikling er i disse kvinneskildringene snarere knyttet til ideologiske kriser og brytning i religiøs tro, kriser som påvirker kvinnen i hennes daglige virke for andre. Ellers når en kvinnelig romanperson tillegges en bestemt historisk (og politisk) funksjon, er det i egenskap av dronning eller kongsdatter, som synsk eller lærd, eller som utstøtt fra samfunnet som uekte barn, trollkvinne eller heks. Det er altså ikke *kjønn*, men deres byrd eller en helt spesiell historisk,

kulturell situasjon som gir kvinner deres historiske betydning. Slik tror jeg slett ikke det er gjennomsnittskvinnen som tegnes i de historiske romanene (og jeg tviler nå også sterkt på om det egentlig er gjennomsnittsmenn vi finner i menns romaner).

Snarere er det slik at fiksjonen tillater utbroderinger av et historisk stoff. Med den historiske avstanden kan forfatterne karikere og gi andre perspektiver på mennesker og samfunn. Mennene kan fremstilles som eventyrere og romantiske helter som både har styrke og moderne psykologisk innsikt, omsorg og ømhet. Og kvinneskikkelsene får lov til å reflektere over kjønnsmotsetninger og kvinneundertrykking i et mannsdominert samfunn. I så måte kan vi altså gi Granlid rett når han fremhever analogiverdien ved historiske romaner. Norske kvinner i etterkrigstiden har også brukt genren historiske romaner til å si noe om sin samtid, eller til å behandle problemstillinger som vanskeligere ble tatt opp i samtidsdiktningen. Det gjelder bl.a. seksualiteten som allerede på 50-tallet åpent ble diskutert i de historiske romanene. Faste motiv som «den skjendede ungmøen», voldtekt som alltid ender med svangerskap, vanskelige barnefødsler og spådommer og trolldomskunst tematiserer ellers kvinners lystfølelse både som en nødvendighet og som en besettende makt som truer både den enkelte og samfunnet. Ved å legge vekt på historiske romaners møte mellom et «nå» og et «da», kan man altså i det minste foreta noen feministiske lesninger av forfatterens «nå».

En annen sak er at de kvinnelige forfatterne i senere tid ofte har problematisert kvinnens plass i historien i sin egen skrivning. I faghistorien er kvinnen oftest usynlig, og flere romanforfattere skriver *meta-romaner* der de iscenesetter en forteller på leting etter den kvinnelige hovedpersonen. Dermed bryter de også med den realistiske illusjonen som tidligere historiske romaner (og Lukacs' teorier) hvilte på – og det gjør

at vi ikke kan lete etter den historiske bevisstheten på samme nivå i romanen som før.

Hva så med genreteorien?

Det synes altså som om mange historiske romaner skrevet av kvinner bryter med deler av genreteorien (en nærmere undersøkelse av menns historiske romaner ville muligens avdekke det samme forhold, men det spørsmålet må jeg la ligge her). Likevel er det stadig Lukács som angir normen for hvordan en historisk roman skal være. Som det fremgår av den feministiske forskningen som jeg tidligere har referert til, er det ikke bare med denne genren kvinnene har hatt «tilpasningsproblemer».

En genreteori som ikke tar hensyn til kvinners tekster er en dårlig teori fordi den ikke er romslig nok. Hva kan vi så gjøre for å bøte på det? Skal vi fremheve at kvinners litteratur avviker fra den allmenne teorien? Eller skal vi lirke og flikke på teoriene slik at de også dekker kvinners litteratur? Dette er etter mitt syn nokså komplekse og konsekvenstunge spørsmål. En ulempe ved å lirke og flikke på den eksisterende teorien er at vi kan bli nødt til å ta med på kjøpet en del premisser som faktisk *er* uforenlige med feministiske perspektiver. Og en ulempe ved å postulere kvinners litteratur som avvik, er at den alltid vil forbli avvik. De allmenne teoriene lar seg i liten grad påvirke av det de utestenger.

Kunne vi så unnsnippe diskusjonen om norm, kjønn og avvik, hvis vi forkastet genretorier i sin helhet? Uten fastlåste definisjoner og teorier ville vi kanskje lettere se både mangfoldet og variasjonene i både menns og kvinners tekster? Dette er en fristende, men sannsynligvis heller ikke uproblematisk utvei. Vi trenger noen overveielser over de litterære genrene fordi de gir oss

en horisont som gjør det mulig å beskrive det enkelte fenomen, den litterære teksten. En stadig avprøvning av tekstene mot teoriene er imidlertid nødvendig, også for å gjøre normen ustabil, forhindre at den settes for godt.

Anne Birgitte Rønning

NAVF-stipendiat

Avdeling for allmenn litteraturvitenskap

Universitetet i Oslo

Bibliografi

Engelstad, Irene m.fl. (1988-90): *Norsk kvinnelitteraturhistorie bd. 1-3*. Pax, Oslo.

Gilbert, Sandra & Susan Gubar (1979): *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth Century Literary Imagination*, New Haven.

Granlid, Hans O. (1964): *Då som nu. Historiske romaner i översikt och analys*, Stockholm.

Historiske romaner for voksne. Litteraturliste. A/L. Biblioteksentralen, 1988.

Homans, Margaret (1980): *Women Writers and Poetic Identity*, New Jersey.

Lukács, Georg (1920): *Theorie des Romans*, Neuwied 1965.

Lukács, Georg (1937): *Der historische Roman*, Berlin 1955.

Lunden, Kåre (1981): «Historie og historisk roman», *Samtiden*, nr. 5.

Ostriker, Alice (1986): *Stealing the Language. The Emergence of Women's Poetry in America*, Boston.

Rønning, Helge (1983): «Middelalderens lys – mellomkrigstidas lyst», *Vinduet* nr. 3.

Watt, Ian (1957): *The Rise of the Novel*, Harmondsworth, 1972.

Ørum, Tania (1985): *Pamelas døtre*, København.

Å bryte med normene: Hysteri, karneval og kvinnelitteratur

Av Zeljka Svrljuga

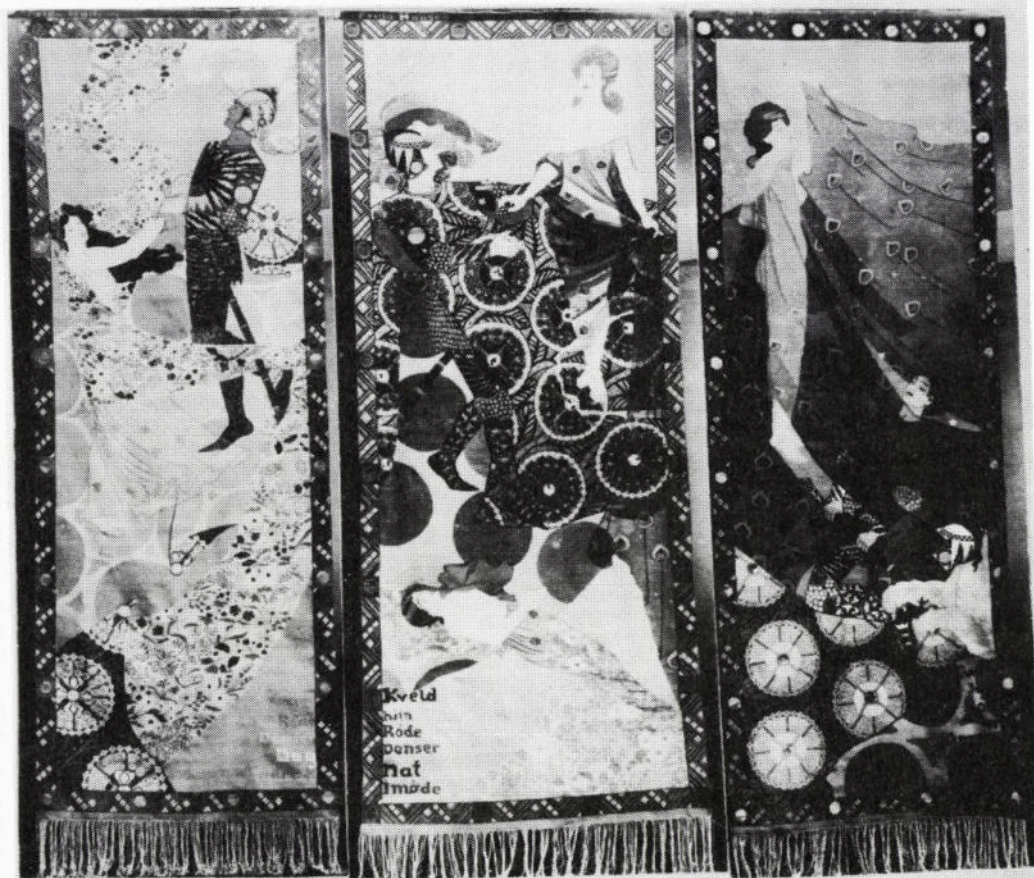
Hvorfor er kvinnelitteraturforskningen opptatt av hysteri og dets karnevaleske aspekt? Et prosjekt om psykiske lidelser og teksters diskurs tar opp relasjonen hysteri/kvinnelitteratur i forhold til feminisme og psykoanalysen, særlig med tanke på Freud og hans sykehistorier. Hysterikernes kroppsspråk, psykoanalysen, feminisme og kvinnelitteratur gir hver sin versjon av hva «sannheten» er, noe som i utgangspunktet baseres på forskjellige oppfatninger av og holdninger til patriarkalske konvensjoner.

Kvinnelitteratur og hysteri: Slektsstevne?

I snart to tiår har kvinnelitteraturforskningen under påvirkning av kvinnebevegelsen interessert seg for det marginaliserte, det undertrykte, det ekskluderte. Like lenge har det vært diskusjoner om hvorvidt det finnes en kvinnelig skrift eller stemme i motsetning til den undertrykkende mannlige, om det bare er ett språk, men forskjellige posisjoner man snakker fra. At kvinnelitteraturforskningen har vendt seg til

psykoanalysen, eller mer presist, til hysteriet som fenomen, er ikke vanskelig å begripe: Hysterikeren forteller sin historie gjennom kroppsspråk (en hysterisk fortelling) mens psykoanalytikeren gjenforteller denne historien som resulterer i en lesning som vet mer enn den gir inntrykk av. På denne måten knyttes psykoanalysens lesning av hysteri til en psykoanalytisk orientert litteraturvitenskapelig oppfatning av en tekst som alltid vet mer enn den sier. Av denne grunnen har kvinnelitteraturforskningen nettopp relatert forskning omkring

Frida Hansen: *Kveld hiin Røde*, 1902. (Kilde: Anniken Thue: *Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst*. Universitetsforlaget 1986.)

fenomenet hysteri (en så å si kvinnelig diskurs rettet mot patriarkatet) til typer av kvinnelitteratur som ikke alltid er klar over sitt opprør mot de patriarkalske normene.

Hysteri: Det fra i går

Selv om man anser hysteri, det forrige århundrets klassiske sykdom, som fortidens fenomen, blir hysteri stadig referert til

av feministiske litteraturforskere som bevisst bruker relasjonen mellom psykoanalyse og kvinnelitteratur for å minne om hvor nær de står hverandre. Det er flere grunner til dette: For det første er hysteri ifølge ordets etymologi (gresk *hystera* betyr livmor), en kjønnsrelatert sykdom. Men er hysteri virkelig en sykdom? Dets navn avslører den historiske oppfatningen av hvem hysterikere er, til tross for at det tidlig ble påvist at sykdommen også rammer menn. Kjennetegn på hysteri er forskjellige

fysiske symptomer (afasi, hosteanfall, lammelser, nevralgi, svimmelhet, drømmelig-nende tilstander), som *alle* er metaforer for de psykiske fortrenninger. Da medisinen med sin klassiske rasjonalitet ikke maktet å helbrede sykdommen, ble psykoanalysen med utgangspunkt i det ubevisste født.

Feministenes interesse for hysteri ble videre forsterket pga. dets rolle i utviklingen av psykoanalysen. Selv om man snakker om Freud som psykoanalysens far, glemmer man at den hysteriske kvinnen, og særlig Berta Pappenheim (Joseph Breuers Anna O.), er psykoanalysens *mor*. Til tross for at Pappenheim var Breuers pasient, refererer Freud til henne mer enn førti ganger i sine samlede verk! Hun selv er den ansvarlige navngiveren på sin katarsiske terapi – «talking cure». Hun definerte sitt dagdrømmeri som «personlig teater», selv om det er liten tvil om at manifestasjonen av hysteriske symptomer i forrige århundre ble ansett som familieteater: Hysterikerens kommunikasjonssystem var kjennetegnet ved dramatisk kroppsspråk og overdreven gestikulasjon, samtidig som hennes oppførsel presenterte et alternativ til rollen det nittende århundre foreskrev for kvinner. Den hysteriske kvinnen utfordret familiestrukturen selv om en slik utfordring betydde at makt og vold ble brukt som midler for å ku(rer)e henne.

Når den enes lidelse blir andres teater

Forholdet mellom hysteri/galskap og teater eller fremvisning kan dateres tilbake til historien bak Sebastian Brants *Narren-*

schiff, hvor visningen av sinnslidende ble umiddelbart relatert til utvisning eller utelukkelse (Foucault 1971:7-8). Denne holdningen er arvet fra middelalderen som på den samme måten ekskluderte de såkalte hekser – kvinner besatt av djevelen eller under påvirkning av demoniske krefter. Relasjonen heks–sinnslidende, og dermed hysteriker, er ikke tilfeldig, for middelalderen forstod sykdommen som resultatet av hekseri slik det fremkommer i Heinrich Kramer og James Sprengers *Malleus Maleficarum*, en håndbok for inkvisitoren. Denne boken, som kom ut det samme år som Brants (1494) ble ansett som tekstbok for forfølgelse og tortur (Veith 1965:57-60).

Forholdet mellom hysteri og teater ble senere forsterket med Jean-Martin Charcots iscenesettelse av hysteri ved Sâlpêtrièr-nerveklivnikken for kvinner så sent som i 1880-årene. Hans fremgangsmåte var hypnotisering av pasienter, noe han overlot til sine medarbeidere slik at det aldri gikk opp for ham at pasientene kunne spilt ut den forventete rollen i form av heftig anfall, mens han selv trodde på suggesjonens evne til å fremkalle symptomer. Alt dette skjedde i en forelesningssal med mange mannlige tilskuere til stede, og den hysteriske kvinnen/skuespillerinnen ble forvandlet til det mannlige blikkets objekt. Charcots arbeid var basert på avfotografering av kvinner i forskjellige faser av hysterisk anfall, noe som – sammen med hans teatraliske forestillinger – uttrykte en form for voyeurisme. Til tross for at en av hans ikonografiske faser het *attitudes passionnelles*, benektet Charcot forbindelsen mellom hysteri og den kvinnelige seksualitet, men brukte likevel «eggstokk-kompressor» for å forhindre hysteriske anfall (Veith 1965:232, Showalter 1985:150). Dette paradokset forsterker det groteske bilde som gjennom tidene ble dannet gjennom representasjonen av hysterikerne og det kvinnelige.

Om å lese hysteri og kvinnelitteratur

Men hvorfor nettopp hysteri og kvinnelitteratur? Er ikke psykoanalysen negativt innstilt til kvinneligheten, slik mange amerikanske litteraturkritikere hevder? Svaret til det første og avgjørende spørsmålet kan finnes i Breuer og Freuds *Studies on Hysteria*. Freud begynner sin diskusjon av «Fräulein Elisabeth von R.»s sykehistorie med følgende kommentar: «it still strikes me myself as strange that the case histories I write should read like short stories» (Freud 1893/1986:231). Med dette impliseres den nære relasjonen mellom psykoanalyse og litteratur, i tillegg til at Freuds sykehistorier ikke bare er psykoanalytikerens «lesing» av hysterikerens historie (det hun forteller), men også av det som hennes kropp forteller i form av symptomer. Dette peker umiddelbart mot to forskjellige historier: den ene verbal, den andre fragmentert og marginalisert (Stallybrass & White 1986:174). Hvis hysteri forteller en fortrent historie gjennom en oversettelse av det ubevisste i form av symptomer (psykens metaforer), bør man ikke falle i den felle å lese disse symptomene bokstavelig, noe som Freud og Breuer advarte mot, men likevel selv gjorde i sine forsøk på å tolke kroppens språk og lage helhetlige historier. Breuer er betatt av Anna O.s «poetic and imaginative gifts» (Breuer 1893/1986:73) og «freely created poetical compositions» (Breuer 1893/1986:83), men leseren erfarer aldri hennes historie og språk. De er erstattet av den mannlige, vitenskapelige diskurs som påtar seg ansvaret å fylle ut de manglende elementene enten med opplysninger hentet fra morens dagbok eller med egen diktning/blindhet. (I sitt andre avsnitt av denne sykehistorien understreker Breuer pasientens mangelfulle seksualitetsutvikling, men utelater å nevne hvordan terapien ble

avsluttet – Anna O.s illusoriske nedkomst der hun føder hans barn.) På den samme måten som Freud og Breuer baler med tolkningen av hysteri, har de problemer med å forstå kvinneligheten. Eller gjerne: siden de ikke forstår det kvinnelige, makter de ikke å takle hysteri. Freuds sykehistorie om Dora og hennes motstand mot hans påtrengende tolkning av hennes overføring og seksualitet, gjør henne til hans første feministiske kritiker. Dessuten kan Breuers og Freuds forsøk på å nå og begripe hysteri leses som deres manglende evne til å forstå at hysteri ikke er et resultat av det kvinnelige, men av patriarkalske strukturer.

Og hva så med kvinnelitteratur? Hvordan er den knyttet til Breuer og Freuds sykehistorier og hysteri? For det første, hvis hysteri forstås som kroppens formidling av det fortrente i form av symptomer som undergraver de foreskrevne samfunnsreglene, så fremstiller samtidens kvinnelitteratur med sin opptatthet av det kroppslige, det kvinnelige og den private familiesfæren, en ny type diskurs som bryter med og utfordrer borgerlige normer. Ved å sprengne kodene, byr kvinnelitteratur ikke bare på overskridelse, men forsøker seg samtidig på en politisk progressivitet som argumenter for offentliggjøring av den kvinnelige private erfaring/diskurs som tidligere ble brakt til taushet. Slik karakteriserer Kristeva kvinnelitteratur:

When a woman novelist does not produce a real family of her own, she creates an imaginary story through which she constitutes an identity: ... Freud's statement «the hysteric suffers mostly from reminiscence» sums up the large majority of novels produced by women. (Kristeva 1981:166)

Slik melder spørsmålet om hysterikerens relasjon til minner seg: Har hysterikeren et annet forhold til fortiden enn det som er avspeilet i hennes symptom? Er hun fortidens offer, eller åpner den opp for en mulig

fremtid? Hvis den personlige og den kulturelle fortid som binder hysterikeren skal være effektiv, må den kunne kommuniseres. Den må representere (slik kvinnelitteraturen forsøker å gjøre), istedenfor å bli representert (slik Freud og Breuer gjorde).

Den groteske overskridelsen: Karneval

Bakhtins bok om Rabelais som i dag oftest siteres i forbindelse med det karnevaleske i den (post)moderne litteratur, har sitt utgangspunkt i karneval som folkefest. Det egentlige karneval utfordrer hegemoniet med sine ludiske aspekter: gjennom overtredder, ved å snu de offisielle, samfunns-gjeldende (høy-kulturelle) normer på hodet, gjennom den groteske kropp/kroppsuttrykk, i en heterospråklig flom av ord. Med andre ord: Karneval innebærer omsnuing av hierarki, av verdier den høye kulturen står for, og dette gjør at det klassifiseres som lav, marginalisert kultur.

Og kvinnelitteraturen? Har den ikke lenge vært marginalisert, t.o.m. ekskludert fra den litterære kanon? Hvis karneval bygger på omsnuing av normer, overdrivelser, det groteske, ved å binde sammen to polariteter: topp–bunn, ansikt–lavere kroppsde-ler, ros–mishandling (misbruk), så har kvinnelitteratur en tendens til å gjøre liknende på det tematiske plan, uten å ønske å bli grotesk, avskyelig: den, som all overskridelse og omvendning, presenterer et alternativ til de standardiserte kulturelle koder.

Men hva med kvinnelitteratur og den politiske forandring den kan innebære? Er slikt illusorisk å forvente? Stallybrass og White sier seg enige med Terry Eagleton og hans kritikk av Bakhtins positivistiske oppfatning av karnevalet, for de anser karneval

som en tillatt, tidsbegrenset avreagerings-måte, en godkjent utfordring av systemet, som nettopp fordi den er tillatt, ikke kan være revolusjonær. Innebærer dette at hysteri og kvinnelitteratur verken er politisk eller revolusjonær, kan man så spørre. Mens den kvinnelige hysterikeren – det borgerlige hjemmets offer – og hennes diskurs neppe kan forstås som politisk progressive, er det ikke tvil om at kvinnelitteratur er politisk ved at den impliserer forandring. Den kvinnelige diskurs har oppnådd forandring gjennom dens offentlig-gjøring (trykking) og med sin presentasjon (istedenfor representasjon). Gjennom sine uttrykksmåter står både hysteri og kvinnelitteratur i dialogisk relasjon med de offisielle normene, et trekk de også har til felles med karnevalet.

Fortid, nåtid – fremtid?

Om hysterikere og «hysteriske» tekster er i stand til å sprengte offisielle koder (enten det dreier seg om familiestruktur eller om den litterære kanon), er et av de spørsmålene feministene ofte har stilt seg. For å kunne analysere relasjonen til de offisielle normene er det nødvendig å se på forholdet til (for)tiden. Karneval som folkefest, ved å snu på normene, holder seg likevel til det tradisjonelle hierarkiet: tjenestepiker blir til dronninger, konger blir til tjenere, kvinner blir til menn. Dermed er holdningen at fortiden og de tradisjonelle normene bekrefte, til tross for at den innebærer håp om forandring, en utopisk fremtid: at tjenestepiker *blir* dronninger. Hva med hysterikerens forhold til fortiden? Som antydning før, er hysterikeren ikke bundet til viktoria-tiden, slik mange vil påstå. Hun er derimot bundet til fortiden, den personlige og den

kulturelle, gjennom de ubevisste minnene. Peker ikke hennes symptomer i retning av krisepunktet i den personlige fortiden? Gjennom sine symptomer iscenesetter hysterikeren et miniatyr-karneval, men i motsetning til karnevalet er hennes versjon av verden på hodet begrenset til familien. For Catherine Clément presenterer hysterikerens symptomer og hennes diskurs den undertrykte fortiden av patriarkalsk historie. I tillegg leser Clément hysterikerens ubevisste minner som patriarkatets kvinneundertrykkelse, noe som også har preget en del av dagens kvinnelitteratur. Men ikke bare dagens: Takket være den kvinnelige litteraturarkeologi er en del glemte tekster gravd frem fra litteraturhistorien, mens andre er blitt skapt gjennom orientering mot en fortid som sammen med nåtiden håper på en fremtid. Dette er ideen bak Adrienne Richs *The Dream of a Common Language*; andre kvinnelige forfattere som har følt seg undertrykt av patriarkatet, har enten prøvd å skrive seg ut av (avhysterisere) sin (u)bevisste misnøye, eller trukket seg tilbake fra Ordet inn i selvmord og galenskap.

Hvis hysteri forstås som avreagering av det undertrykte, dets formidling på et annet nivå i form av en fragmentert og marginalisert fortelling, så er det ikke dødfødt. Da er det heller ikke noe frastøtende, selv om ordets konnotasjoner alltid har vært negative. Slik psykoanalysen argumenterer:

Ord er makt som mennesker bestandig undergraver med sine (kroppslige) rytmer. Hysteri, karneval og litteratur er ord og rytme. Lenge leve ordet! Og rytmen!

Zeljka Svrljuga
NAVF-stipendiat
Engelsk institutt
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Breuer, Joseph & Sigmund Freud (1895, 1986), *Studies on Hysteria*. Penguin.
- Cixous, Hélène and Catherine Clément (1975, 1988), *The Newly Born Woman*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Foucault, Michel (1967, 1985), *Madness and Civilization. A History of Insanity in the Age of Reason*. London: Tavistock.
- Hunter, Diane (1983), «Hysteria, Psychoanalysis, and Feminism: The Case of Anna O.», *Feminist Studies* 9, no. 3.
- Jacobus, Mary (1986), *Reading Woman. Essays in Feminist Criticism*. New York: Columbia University Press.
- Kristeva, Julia (1974, 1986), *About Chinese Women*. New York, London: Marion Boyars.
- Kristeva, Julia (1981), «Oscillation between Power and Denial», i *New French Feminism*. Brighton: Harvester.
- Showalter, Elaine (1985), *The Female Malady: Women, Madness and English Culture, 1830-1980*. New York: Pantheon.
- Stallybrass, Peter & Allon White (1986), *The Politics and Poetics of Transgression*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Veith, Ilza (1965), *Hysteria: the History of a Disease*. Chicago: University of Chicago Press.

Saving the text

Med H       Cixous på Norefjell

Av Torill Steinfeld

Tidlig i september arrangerte *Senter for kvinneforskning* ved Universitetet i Oslo et tre dagers forskerkurs om «H       Cixous and Écriture féminine». H       Cixous deltok selv på kurset. Denne artikkelen er skrevet umiddelbart etter kurset. Senter for kvinneforskning vil siden utgi et arbeidsnotat om kurset hvor forelesningene blir publisert.

Naturligvis var det en begivenhet! Et forskerkurs arrangert av *Senter for kvinneforskning* i Oslo med fem deltakere fra *Centre d'Etudes F  minines* i Paris, tjue fra Norge og tre fra Danmark, Sverige og Finland. Hovedpersonen var H       Cixous, opprinnelig professor i engelsk, nå dikter og leder for kvinnesenteret ved Universitetet Paris VIII hvor hun annenhver l  rdag holder sitt berømte seminar. Senteret er humanistisk – det hører inn under filosofi – og stikkord for aktiviteten er litteratur, psykoanalyse, filosofi. Det overordnede perspektivet er feministisk i den forstand at spørsmålet om kjønn står sentralt. Så dro vi av gårde, noen forventningsfulle og begeistrede, andre nølende og skeptiske – vi skulle på kurs om og med H       Cixous!

La meg med en gang si at jeg tilhørte de skeptiske. *Ecriture féminine* lød for bastant

for meg, og auraen rundt navnet gav avsmak. Jeg hadde n  yd meg med å skumme et par artikler av eller om Cixous og legge mitt eget perspektiv på striden mellom den angloamerikanske og den franske «skolen» i kvinnelitteraturforskningen: Feministisk litteraturforskning holder på å bli «skikkelig» vitenskap; den har fått en kanon, den har sine internasjonale stjerner, den har fått det første generasjonsoppgj  ret. Uunngåelig og velkj  nt fra all vitenskapshistorie, men konsekvensen kan stundom føles påtrengende: nå gjelder det å ha sitt begrepsrepertoar i orden!

Så mange påminnelser...

For meg utløste møtet med H       Cixous en vandring i tid og rom. F  rst alle bildene

fra historien: Hélène Cixous er født i Algerie i 1937. Hun er jøde. Moren er tysk jødinne, morfaren kom fra det som i dag er Tsjekkoslovakia, farmoren snakket spansk, faren fransk, og rundt henne ellers ble det snakket arabisk. Respekter *forskjellene*, sier hun i dag. Slik får det som stundom lyder som sjargong, mening: *différence* (– og *différance*).

Antisemittismen Hélène Cixous opplevde i barnehagen, faren som ikke fikk praktisere som lege under krigen, avskjedden med Algerie i 1955 – for meg blir det alt sammen påminnelser om en lang historie – om Europa, dets hjerte og dets grenser. Katastrofene, men også utopiene. «Du vet,» sier hennes mor til meg ute i resepsjonen i hotellet, «den danske kongen tok jødestjernen på seg under krigen. Han sa: Jeg er også en jøde.» Jeg forteller om dagens Bratislava. Gå inn i butikkene og snakk ungarsk – nå forstår de deg plutselig igjen! Vi bor så langt mot nord her i Norge, så fjernt fra (det gamle) Europa. På sett og vis er vi historieløse. Så uvitende, så uten minner.

Brokkene av biografi gir bilder av historien og topografien. Å høre Hélène Cixous snakke påkaller gamle og grunnleggende tanker om forholdet mellom språk og kunnskap. På sett og vis kjenner jeg igjen nesten alt hun sier. Hun snakker om *stemmen*, om sammenhengen mellom stemmen og det levende. Taushet er død. Slik knytter hun an til klassisk retorikk, men også til romantikkens oppvurdering av talen over skriften. Herder, Goethe og Grundtvig, tenker jeg. «Schreiben ist ein Missbrauch der Sprache, stille für sich lesen, ein trauriges Surrogat der Rede,» skriver Goethe i *Dichtung und Wahrheit* (Werke 1961, bd 9, 447). «Bokstaven dreper,» hevdet grundtvigianerne med annet korinterbrev i ryggen; mot «bokstaven» satte de «det levende ord», mot synet hørselen.

Hélène Cixous vender seg ikke slik *mot*

skriften, men hun snakker om stemmen som et instrument og minner oss om hva vi mister når vi leser stille. Hun lar oss lytte til den russiske lyriker Anna Akhmatovas stemme når hun leser «Requiem» på russisk. Cixous snakker om «the flesh in the voice»; stemmen bærer en byrde, en skjebne – historien; «slike stemmer kommer langt borte fra til meg som om de har reist gjennom en minneverdig geologi.» «The voice – the founder of writing – the forgotten mother,» står det i notatene mine. For å skrive, må du gå nedenunder og finne tilbake til stemmen. Stemmen er opprinnelig, «the origin of life». «Not seeing is the condition of hearing.» Hun viser til Rembrandts bilde av den hellige Matteus som skriver, mens han lytter til stemmen han ikke ser. Skal du skrive, skal du verken se eller vite, for da bare gjentar du. Du må la deg drive av stemmen du ikke ser, befinne deg «with dark eyes in the night».

Dette innebærer naturligvis at leseren må lytte til stemmen i teksten. Også lesning involverer kroppen, sansene, følelsene, musklene. Du skal lese med hele deg.

Tanken om at vi må lytte til teksten, la stemmen i den *tale* til oss, fremkaller igjen den klassiske retoriske tradisjonen – i Nord-Europa naturligvis satt på spissen hos Luther: Du skal åpne opp for teksten og ta imot. Teksten er en gave. Her fins ingen tolkningsautoritet mellom deg og teksten. Teksten er til for enhver. «Lese med kroppen,» sier Hélène Cixous, med følelsene – for hva er følelser, «it's the body.» I annen sammenheng har hun også snakket om «nåde» og om «tro» når hun skal forklare hva dette innebærer. (Sodemann 1988, 11) «Ta imot med hjertet,» ville sikkert min bestemor ha sagt; hun tilhørte lekmannsbevegelsen. I *mine* kretser snakker vi ikke lenger om «hjertet» med mindre vi diskuterer kolesterol og norsk helsepolitikk eller – mer dristig – tillater oss å minne hverandre om at det var korsfarerne som først fant

«hjertet» hos araberne og tok det med tilbake til Europa. Jeg venter – tør hun? – og så kommer det: «Stemmen berører hjertet,» sier Hélène Cixous. Snart skal de arbeide med Nelly Sachs på seminaret: «It will reach the heart, it will be very moving.» Og det er viktig. For tekster blir glemt om de ikke leses. «As readers we have to save the text.»

Gamle og nye «stemmer»

Nå er det naturligvis ikke slik at «stemmene» som klinger med når jeg hører Hélène Cixous snakke, alltid er gamle. Hun er en fransk intellektuell fra vårt eget århundre, og Freud er unngåelig. Når hun snakker om stemmen og kroppen, snakker hun også gjerne om det ubevisste og om ulike former for driftsøkonomi. Og i mange av sine poenger er hun på linje med andre av vår tids franske intellektuelle. Tanken om at stemmen kan gjenfinnes i skriften, får meg til å tenke på Ricoeur, ideen om en «kvinnelig skrift» minner meg om Roland Barthes' begrep om «skrivbar» tekst, insisteringen på «forskjell» er også «derridask», og selv om Hélène Cixous selv benektet sammenhengen på seminaret, vil nok mange minnes Merleau-Ponty når hun snakker om sammenhengen mellom kropp og kunnskap.

At Hélène Cixous heller ikke nøyer seg med å fremkalle gamle posisjoner, men utforsker og aktiviserer dem, stundom også sprenger dem, må kanskje også sies. Poenget kan eksemplifiseres: Hun har Quintilian med seg når hun kobler kropp og språk og kjønn og skrivemåte. Og det skillet hun setter mellom en skrift som er styrt av en «maskulin» og en «feminin» «libidinal økonomi», minner påfallende om den klassiske retorikkens skille mellom en attisk (mandig) og en asiatisk (feminin) stil, dvs. mellom en nøktern stil, mest mulig fri for bilder og

figurer, og en mer «utsmykket» stil med appell til følelsene. Men der Quintilian – og mange med ham – favoriserer det «attisk-mandige» og vender seg bort fra en bilderik, musisk og lystfylt stil, nettopp fordi den knyttes til lyst og dermed til noe feminint, snur Hélène Cixous rangeringen. Hun oppvurderer det flytende, pustende, generøse, musiske, lystfylte språket, det språket som ikke fastholder eller mimer noe, men har sin forankring i kroppen – i lysten, i det ubevisste. Hun har tradisjonen med seg når hun knytter dette språket til det feminine – det «såkalt feminine,» sier hun gjerne. *Écriture féminine* er merkelappen hun har satt på fenomenet.

Écriture féminine

Forestillingen om en «écriture féminine» henger sammen med Hélène Cixous' skille mellom en «feminin libidinal økonomi» og en «maskulin libidinal økonomi». Terminologien trekker på Freud, vi er tett på hans begreper om lystprinsipp og realitetsprinsipp og om primær- og sekundærprosess. Hele veien dreier det seg om å bestemme de dynamikker som former vår psykiske væremåte. På den ene siden har vi de ubevisste prosessene hvor energiene er frittflytende og fantasiene unndrar seg en bevisst styring, på den annen prosesser hvor energiene er bundet og tankene kontrollert av bevisstheten.

Verken hos Freud eller Cixous er det slik at enkeltmennesket *enten* er preget av den ene *eller* den andre form for dynamikk eller driftsøkonomi. Men hos begge er det en tendens til å forklare kvinneligheten ut fra før- og ubevisste prosesser og la menn i høyere grad være styrt av bevisste holdninger. Hos Cixous: det er et biseksuelt potensial i alle, og både menn og kvinner er bærere av både en feminin og en maskulin libidinal økonomi. Men det er gjerne slik at

den feminine libidinale økonomien er sterkest hos kvinner, og den maskuline hos menn.

Synspunktet har naturligvis sammenheng med teorien om ødipuskomplekset og ideen om at gutten kommer ut av den falliske fasen med et sterkere superego enn piken. Som kjent så Freud et slikt sterkt superego som en betingelse for kreativitet; kunstverket er resultat av sublimering. Derfor kunne ikke kvinner være kunstnerisk kreative bortsett fra innen tekstilkunst. De vever for å skjule sin skam, at de er kastret.

I synet på kreativiteten følger Hélène Cixous Freud et stykke på vei: «No woman who creates is devoid of a phallic part.» Men samtidig insisterer hun på at det er den *feminine* libidinale økonomien som ligger bak den generøse, levende skriften hun hyl- ler. «The best part of men is their femininity,» sier hun. Når hun konfronteres med uttalelsen, presiserer hun: Hun sa det nok litt lettvtint, men hun mener den delen av mannen som ikke er redd motstand, den delen som tør ta risiker, tør å bli redd. For det er noe i menn som er «structured from the beginning so that men immediately will resist castration.» Slik jeg forstår henne, knytter hun dermed kreativiteten både til det falliske og til muligheten for å unnsnippe kastrasjonsangsten. Hun fastholder mao. en tradisjonell psykoanalytisk forklaring samtidig som hun snur psykoanalysen på hodet; nettopp det feminine, det som *ikke* preges av kastrasjonsangsten, er en betingelse for (en bestemt form for) kreativitet.

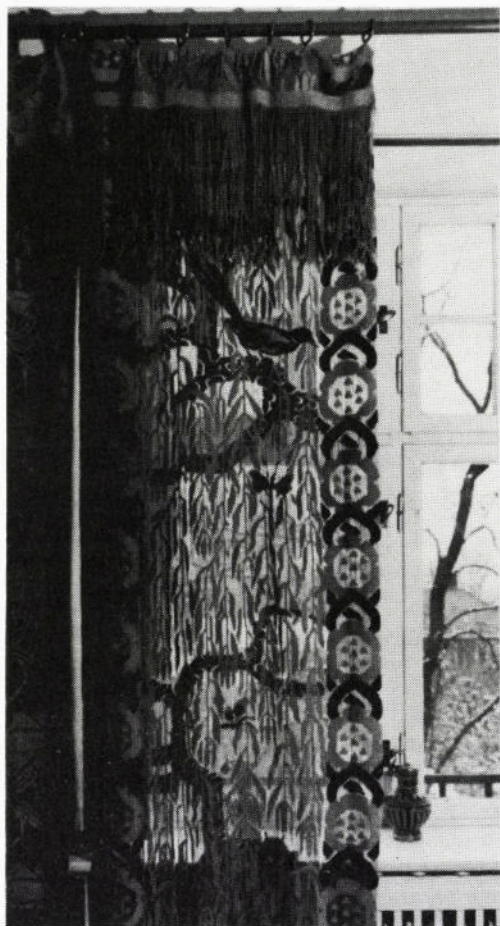
En konsekvens av tanken om at alle bærer med seg både mannlige og kvinnelige driftsmønstre, og at kreativitet står i gjeld til begge, er at Hélène Cixous gjerne henviser til menns forfatterskap når hun skal illustrere hva en «feminin skrift» er for noe. Jean Genet er et yndet eksempel. Omvendt kan hun hevde at kvinnelige forfattere har vært altfor sterkt påvirket av

menn, og at deres tekster nettopp ikke er preget av en «feminin libidinal økonomi». På dette punkt har hun vært kritisert av angloamerikanske feministiske litteraturforskere som har irritert seg over de franske «feministers» favorisering av mannlige forfattere. En del av forklaringen er naturligvis at «de franske» til forskjell fra «de angloamerikanske» er lite interessert i den tradisjonelle realistiske romanen. Men selvsagt fins det kvinner som skriver slik Hélène Cixous liker. Paradeeksemplet er den brasilianske forfatteren Clarice Lispector. På seminaret kom hun også inn på Anna Akhmatova, Karen Blixen og Nelly Sachs.

Forestillingen om en kvinnelig skrift er antakelig det mest omdiskuterte punktet i Hélène Cixous' kjønnsfilosofi og poetikk. På hvilket nivå befinner begrepet seg? Er det et deskriptivt eller et normativt begrep? Står vi overfor en poetikk eller er det hele en teori om sammenhengen mellom kjønn og kreativitet, koblet til en i og for seg meget sympatisk skrive- og lesepedagogikk? Her brakte ikke seminaret noen avklaring, i hvert fall ikke for meg. For på den ene siden avviste Cixous selv en polarisering: «You can't just oppose a masculine and a feminine kind of writing. There are not two symbolic orders.» Men på den annen side fortalte hennes elever at det var «inskripsjonen av de libidinale økonomier» i ulike tekster som stod i fokus på seminaret i Paris. Det dreier seg om å følge «sporene» av de to driftsøkonomiene i enkelttekster eller tekstutdrag.

Hvordan slikt i praksis kan gjøres, fikk vi opplysende, men ikke helt overbevisende demonstrert av en av Hélène Cixous' elever. Vi fikk presentert et utdrag av en tekst – av Cixous! – og så viste det seg at en kunne ta ut en tekstbit hvor språket var styrt av «the law» og derfor var «tørt» og i en viss forstand upoetisk – «the poetic language is not taking root». Men i en annen passasje

Frida Hansen: *Pil*, transparent portiere, 1900.
(Kilde: Anniken Thue: Frida Hansen. En europeer i norsk tekstilkunst. Universitetsforlaget 1986.)

var språket derimot preget av kroppen – friskt, flytende, pustende, åpent. Lyden, musikken var selvsagt i denne passasjen.

Truth is a direction...

»When I speak about body language, it's very simple,« sa H       Cixous i en av diskusjonene på kurset. Det dreier seg om å ha «the whole of yourself at work when you write» og om å slippe følelsene når du leser – «you feel like crying, you feel hungry...». Og hva er er følelser – jo, det er kroppen. «For me this is something very ordinary.» Det er ikke fordi jeg vil «impose on the

world a theory of body. It's simply because it is there.»

Antakelig skal vi ta henne på ordet. Hun snakker om noe helt «ordinært», noe (nesten) alle vet. Det er ikke en «teori» hun lanserer. Dette vil jeg gjerne si litt mer om.

La meg først minne om H       Cixous' bånd til fransk intellektuelt liv. Bak henne ligger Descartes med forestillingen om at veien til å forstå virkeligheten går via en systematisk nedbryting av problemene vi stiller oss, en eliminering av alt som er uvesentlig og en klargjøring av våre egne ideer. Tilgangen til virkeligheten snevres inn, og du f  r kravet om at bare det kan regnes som kunnskap som kan begrunnes ut fra klare ideer og slik sett er «sikkert». Den ene stemmen kan bære all kunnskap, for nå å uttrykke det metaforisk; argumentasjonen bygges opp som en enkel tråd av slutninger. Dermed også sagt at her er det mye som faller utenfor som «ikke-kunnskap». Det er dette kunnskapssynet H       Cixous opponerer mot når hun snakker om kroppens kunnskap, om det vi alle vet og føler.

I en av forelesningene på kurset sa en av H       Cixous' elever – i Cixous' påhør – at det fins *to* former for kunnskap, «the knowledge that comes from the body» og «the knowledge that can be proved». Et slikt utsagn kan forstås på to m  ter. En kan forestille seg at det fins *to* former for kunnskap som krever *to* typer «metode» – også at all kunnskap kan bæres fram av to (ulike) stemmer. Et slikt synspunkt har appell – det frister en til å polarisere mellom mannlig og kvinnelig kunnskap, mellom en lovs  kende, abstraherende «hard» kunnskap og en kunnskap som er friere, mer knyttet til fantasi, følelser og levende erfaring. Slik jeg forstår H       Cixous' tankegang, vil hun imidlertid være skeptisk til en slik oppstilling av binære motsetninger. Når hun sier en skal tenke i «forskjell», dreier det seg nettopp om *ikke*    identifisere og sortere i motsatte båser.

Den andre tolkningen av utsagnet er at det heller handler om at vi må hente inn igjen alt det som tidligere er utelukket som «ikke-kunnskap», vedkjenne oss det og gjøre det til kunnskap. Sagt på en annen måte dreier det seg om å motsette seg den reduksjonismen som en moderne vitenskapelighet representerer og søke tilganger til kunnskap som åpner for virkeligheten – og livet i hele dets fylde. Det må *mange* stemmer til når vi skal tilegne oss virkeligheten og beskrive den i dens mangfold og bevegelse – for nå å fastholde metaforikken. Og vi avskjærer oss fra kunnskap om vi eliminerer oss selv fra det vi kan kalle kunnskapsprosessen. Det er i pakt med en slik tankegang at Hélène Cixous advarer mot troen på at sannhet er noe en kan gripe og fastholde en gang for alle. «Truth is a direction,» sier hun.

Hélène Cixous er naturligvis ikke alene om å være skeptisk til kartesianismen og de tankemønstre den setter. I en viss forstand inngår hun i en brei bevegelse mot «opplysningen». Den hadde sine sterke utbrudd i forrige hundreår, og har gjennomsyret mye av vårt århundres filosofi.

Lengre tilbake i historien gjenfinner vi visjonen om en ikke-reduksjonistisk kunnskap i ulike former for mystisisme. Tenk bare på renessansen hvor drømmen om å gjenfinne den analytiske metoden en mente grekerne hadde kjent, både la grunnen for moderne måter å formalisere vår tilgang til virkeligheten på og utløste hermetiske bevegelser som søkte alternative metoder for å fange inn «det hele». – At troen på *metoden* synes felles, er en annen sak.

«A new method for each case»

Formalistiske måter å tenke kunnskap på og visjonen om «metoden» har selvsagt hatt

litteraturpedagogiske konsekvenser. Det har ført med seg kravet om at også tilnærmingen til tekster skal skje metodisk/analytisk. Teksten er en ting som kan brytes ned i sine enkelte bestanddeler, og poenget med analysen er å vise hva slags logikk som styrer den. Slik løsrives teksten fra enhver kommunikasjonssammenheng og – selvsagt – fra kroppen og stemmen.

Meg bekjent var den første som skapte en vidtrekkende litteraturpedagogisk bevegelse ut fra et slikt reduksjonistisk tekstsyn, franskmannen Petrus Ramus (1515-1572). Innflytelsen fra ham kan spores over hele Nord-Europa og Vest-Europa ved inngangen til det 17. århundre – også i Danmark-Norge. Han populariserte forestillingen om at en tekst skal *analyseres* – plukkes fra hverandre og settes sammen igjen.

I vår egen tid er selvsagt den franske strukturalismen et godt eksempel på en tilsvarende formalistisk holdning til litteratur. Tenk bare på Lévi-Strauss' beskrivelse av kunstverket som «an object endowed with precise properties, that must be analytically isolated.» Et kunstverk «can be entirely defined on the ground of such properties». For Lévi-Strauss var en litterær tekst et objekt med samme «stiffness – so to speak – of a crystal», og analysen skal «bringing into evidence these properties». Teksten er med andre ord lukket. (Sitert etter Eco, 1981, 3 f.)

For meg er det nærliggende å se Hélène Cixous' litteraturredidaktikk som en reaksjon mot slike formalistiske tekstsyn. Hun insisterer på stemmen i teksten, på kommunikasjonen, på leseraktiviteten. Teksten er nettopp ikke en ting, «an object».

En slik holdning må få konsekvenser for hvordan en forholder seg til metodespørsmålet. På forskerkurset kom vi såvidt inn på spørsmålet i en diskusjon om hvordan vi som forskere forholder oss til tekster, enten vi nå er samfunnsvitere som selv produserer tekster, for eksempel etter et intervju,

eller vi er litteraturforskere. Her snakket H      Cixous om hvordan vi «have to invent a new method for each case,» og om hvor viktig det er hele tiden «to revise your own attitude» når vi arbeider med tekster. Du er fri til å bruke alt, men du skal vite hvorfor du gjør det.

Cixous og Grundtvig

Kanskje er jeg atypisk når jeg føler at kurset med H      Cixous ikke gav meg så mye nytt. Men kanskje har den følelsen av gjenkjennelse som jeg sitter med, også sammenheng med at jeg er fra Norden, og at jeg har min faglige tilknytning til nordiskfaget. For i Norden kjenner vi så mye av dette «tankegodset» fra Grundtvig og grundtvigianerne. Ikke bare som «teori» – for jeg går ut fra at H      Cixous kunne skrive under på Ole Vigs angrep på dem som mener at kunnskap bare er det som kan «udblokkes, s  nderlemmes og opstilles i tynde gjen-nemsigtige Tanker  kker» (Vig, 1853/54, 227). Men også som praksis, som erfaring. Vi har faktisk en tradisjon for å insistere på sammenhengen mellom liv og tekst her i Norden, og hevde at litteraturtilegnelsen skjer via «det levende ord» og «vekselvirkningen» mellom tekst og leser og mellom dem som sammen skal nærme seg teksten. Mer eller mindre sterkt preger denne tradisjonen også dagens litteraturundervisning i skoleverket og på de høyere lærestedene.

Så kan jeg spørre: «Hvorfor har H      Cixous' litteraturpedagogiske tanker fått slik gjenklang, spesielt i feministiske miljøer?» For meg er det mest opplagte svaret at slike antiautoritære og ikke-formalistiske teksts  n «alltid» har hatt stor appell til

dem som er utelukket fra eller er marginalt plassert i forhold til de institusjoner som autoriserer kunnskapen i et samfunn og administrerer tolkningsprivilegiene. Jeg tenker på de tyske bønder og deres bruk av Luther og Bibelen, på pietistene som tiltok seg retten til selv å tolke tekstene, på grundtvigianismens folkelige appell, på 1970-  ras nyfeminisme med dens insistering på å bruke litterære tekster og tolke dem ut fra kvinnes egen livserfaring.

Naturligvis har H      Cixous sine s  trekk. Det ligger i hele tenkemåten hennes at hun advarer oss mot å invadere tekstene og la identifikasjonen styre v  r tekstlesing. Her skiller hun lag med 1970-  ras feminist. Men appellen har de samme røtter – tror jeg: teksten er til for enhver. Ikke la deg dupere av de skriftlærde! Lytt, f  l, kjenn etter, ha deg selv med! Skal jeg minne om Grundtvig igjen? At kunnskapen må springe ut av livet slik det virkelig forefinnes, at kunnskap ikke er noe som fins forut for eller uavhengig av livet. Det folkelige, sa Grundtvig. V  re og andres (kvinne)liv kan vi si med H      Cixous – og kvinnebevegelsen – i ryggen.

Torill Steinfeld
forskningsleder
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Eco, Umberto: *The Role of the Reader*. London 1981.
Goethe, Johann Wolfgang von: *Werke*, bd 9, Hamburg 1961.
Sodermann, Marie Louise: *Så megen troskab/Historier om og med H      Cixous*. Kbh. 1988.
Vig, Ole: «Hvilke Forbedringer i v  rt Almueskolev  sen er især nødvendige», *Den norske Folkeskole* 1853/54.

Kan vi «virkemidle» oss til det gode likestillingssamfunnet?

En kritisk gjennomgang av Mannsrolleutvalgets innstilling.

Av Dag Leonardsen

Mannsrolleutvalget kommer i sin innstilling med en «tiltaksliste» på hele 32 punkter. Det kan nok være vel og bra, men i denne artikkelen reises det prinsipielle spørsmål om det først og fremst er mangelen på virkemidler som står i veien for å skape et likestilt samfunn.

Innledning

Mannsrolleutvalget er et departementsoppnevnt utvalg som bl.a. skal være en idégruppe for konkrete reformforslag på det likestillingspolitiske område. Bakgrunnen for departementets initiativ var at om en skulle komme videre på dette området, så måtte menn trekkes mer aktivt inn i reformarbeidet.

Utvalget har avgitt sin innstilling («Manifest»). Den munner ut i en «tiltaksliste» på 32 punkter. Forslagene vitner om potens og mannlig handlingsvilje. Godt. Vi trenger

innspill som peker ut konkrete veier å gå for å komme videre i likestillingsarbeidet. Så la det være sagt med en gang (siden jeg seier lettere vil kunne bli misforstått på dette punktet): Jeg støtter fullt og helt opp om denne delen av Mannsrolleutvalgets arbeid – virkemidler må til for å nå våre mål. Likevel har jeg valgt spørsmålet ovenfor som tittel på min artikkel. Med denne problemstillingen ønsker jeg å løfte blikket, og stille spørsmål om det også er andre sider ved offentlig politikk som i tida framover bør påaktes i kampen for et mer likestilt samfunn.

Perspektivet jeg anlegger, tar jeg med

meg fra analyser jeg har gjort av velferds- og distriktspolitikken. Spørsmålet jeg har stilt er: Hvorfor er det slik at offentlige myndigheter – til tross for et omfattende apparat av virkemidler og store økonomiske uttelling – ikke greier å realisere de mål man har satt seg? Det foreligger et kronisk stort gap mellom idealer og realiteter; ja, det kan endog virke som om avstanden mellom mål og virkelighet øker nær sagt i takt med økningen i antall tiltak. Dette har fått meg til å stille spørsmål ved den *problemforståelse* av offentlig politikk som er rådende, og til å bli kritisk til sektorpolitiske tenkemåter som kun retter oppmerksomheten mot *tiltaks-* eller *virkemiddel-*strategier for å løse problemer.

Jeg skal i denne artikkelen ta med meg dette kritiske utgangspunktet i vurderingen av Mannsrolleutvalgets innstilling. Helt mot slutten av artikkelen skal jeg i tillegg komme inn på noen konkrete innvendinger mot MRUs dokument «Manifest».

Del 1: Et prinsipielt perspektiv

Perspektiver på offentlig politikk

Jeg skal utdype mitt prinsipielle perspektiv på denne måten: Når offentlige myndigheter så ofte har problemer med å nå de mål de setter seg, kan dette forstås på tre måter:

Manglende virkemidler. Samfunnets ulike velferdsproblemer vil bli løst når en får sterke og treffsikre nok virkemidler. Utfordringen blir definert som en slags sosial ingeniørkunst; bedre og sterkere lut blir botemiddelet.

Målkonflikter. I dette perspektivet blir det framhevet at manglende sektor-koordinering er et hovedproblem. Tekniske, økonomiske og fysiske hensyn må samordnes bedre med sosiale/miljømessige hensyn. Utfordringen blir imidlertid definert mer

som et kognitivt enn som et politisk problem. Bare besluttende myndigheter «blir klar over» situasjonen, vil problemene bli løst, uten større konsekvenser for de grunnleggende verdiprioriteringer i samfunnet.

Rasjonalitetskonflikt. Utgangspunktet er her det samme som i punktet foran, men målkonfliktene tas nå som symptomer på mer grunnleggende verdimotsetninger i samfunnet. De utfordringer man står overfor, defineres heller som «motsetninger» enn som «problem». Dette betyr at løsnings-snarere søkes på det politiske enn på det teknisk-administrative plan.

Hovedpoenget i min vurdering av MRUs innstilling kan ut fra det foregående formuleres slik: *Hvis de viktige målene som MRU trekker opp (økt deltakelse av menn i alle typer omsorgsfunksjoner) skal kunne realiseres, må virkemiddelperspektivet suppleres med a) et målkonflikt- og b) et rasjonalitetskonfliktperspektiv.* La meg for diskusjonens del spissformulere følgende «skremselshypotese»: Avstanden mellom mål og realiteter i likestillingspolitikken vil i åra som kommer snarere bli større enn mindre, og det til tross for en fortsatt aktiv offentlig virkemiddelpolitikk. Det har tatt oss noen år å erkjenne at hvis vi ønsker å gjøre noe med kriminalitetsutviklinga, så bør vi ikke først og fremst diskutere kriminalpolitikk. Tilsvarende vil jeg hevde angående likestillingspolitikken: Skal vi få gjort noe avgjørende med utfordringene på dette området, bør vi flytte mye av vår oppmerksomhet fra likestillingspolitikken til andre (tunge) sektorer. Eller sagt med begreper fra de siste åras kvinne-debatt: MRU bør i tida framover vie mer oppmerksomhet til utformingen av en «feministisk frigjøringspolitikk», og mindre til det klassiske likestillingsarbeidet. Dette betyr at man må sette de to siste punktene ovenfor på dagsordenen; man må se på de målkonflikter som står i veien for «det likestilte samfunn», og deret-

ter stille spørsmål om disse målkonfliktene uttrykker en mer grunnleggende rasjonalitetskonflikt i vårt samfunn. La oss se på målkonflikter først.

Målkonflikter

Ulike sektorer trekker alle opp ideale mål for utviklingen på sitt område, men i hvilken rekkefølge disse målene blir realisert, vil avhenge av hvor de befinner seg i det offentlige målhierarki.

Plassen tillater ikke noen konkret gjennomgang av forholdet mellom likestillingspolitiske mål og andre viktige sektormål i vårt samfunn. Men la meg gi en illustrasjon: Handelspolitikk og likestillingspolitikk er tradisjonelt to områder som har lite med hverandre å gjøre. I dag tas det viktige skritt for ytterligere å liberalisere vår handelspolitikk – jfr. debatten om EF's indre marked. Følgen av et slikt indre marked formulerer Dag Seierstad (1989) slik:

«Det betyr flere oppsigelser enn før. Det betyr at flere må pendle og flytte enn før – for de nye arbeidsplassene skal ligge der hvor markedene gjør dem aller mest lønnsomme... Det kan bli et arbeidsliv mer nådeløst enn noen gang... Hvis konkurransen virkelig blir så hard som forkjempere for det indre marked satser på, vil den sette spor etter seg i arbeidslivet: på arbeidsmiljø, på lønnsvilkår, på bruken av skiftarbeid og overtid, på tryggheten for å beholde jobben» (s. 69).

Sammenholdt så disse perspektivene med MRUs tanker om at «menn må bli latere og meir livsnyttende» (s.76), tanker om «det familiære nettverk som føresetnad for arbeidslivet» (s.82), osv. Med slike åpenbare målkonflikter blir det viktig å tenke gjennom hvilke verdier som faktisk vil komme til å få gjennomslag, og i hvilken grad slike «latskapens tanker» fungerer legitimerende og tilslørende i forhold til den faktiske utvikling. Det er ikke minst med bakgrunn i denne typen målkonflikter

jeg lanserer hypotesen om at likestillingsarbeidet i åra framover faktisk kan oppleve store *tilbakeslag* til tross for stadig nye positive virkemidler.

Rasjonalitetskonflikter

Målsettingskonflikter er ofte et uttrykk for samordningsproblemer som kan løses ved mer integrert planlegging. Større bevissthet knyttet til koordinering av ulike sektorhensyn vil langt på vei løse problemene. Men målkonflikter kan også være uttrykk for dypere verdikonflikter av mer uforsonlig karakter. I faglig sammenheng snakker man i slike tilfeller ikke først og fremst om «problemer», men om «motsetninger». La meg illustrere hva jeg mener med rasjonalitetskonflikter ved å antyde det grunnleggende verdisystem i henholdsvis det økonomiske (Ø) og det sosiokulturelle (S-K) system (dvs. i produksjonslivet og i omsorgssfæren).

Verdigrunnlag i det økonomiske og det sosiokulturelle system:

<i>Rasjonaliteten i Ø</i>	<i>Rasjonaliteten i S-K</i>
Konkurranse	Samarbeid
Individualisme	Kollektivism
Egennytte	Altruisme
Effektivitet	Tid
Omstilling	Stabilitet

Forenklet sagt: For at det økonomiske system skal «ha det godt med seg selv» må verdier som konkurranse(evne), individualisme, egennytte, effektivitet og omstilling settes i fokus. Når man så på toppen av dette treffer politiske vedtak som *innskrenker* mulighetene for offentlig styring, vil slike tendenser forsterkes. Det er derfor min utvetydige konklusjon at retningslinjer for dagens norske handelspolitikk er på klar

kollisjonskurs med de verdier man må påakte hvis det sosiokulturelle system (herunder likestillingspolitikken) skal fungere bra.

Jeg leser MRUs *ideologiske* signaler på følgende måte: Vi må styrke det verdi-grunnlag som det sosiokulturelle system er basert på. På *strategisiden* blir imidlertid problemet at man implisitt forholder seg til dette ønsket som om man kan «virkemidle» seg fram mot dette målet. Mitt enkle svar på dette vil være: *En kan ikke planlegge eller «virkemidle» seg ut av uforenelige verdikonflikter!* «Problemer» kan løses gjennom sosial ingeniørkunst. «Motsetninger» kan derimot ikke løses på denne måten. Av dette følger denne konklusjon: MRU må i langt større grad *politisere konsekvensene* av sine ideale mål. Hva er konsekvensene av et ønske om at «menn må bli latere»? Hva er konsekvensene av at «det familiære nettverk må bli forutsetningen for arbeidslivet»? På samme måte som dagens barneombud har gjort uttrykkelig klar den grunnleggende motsetning som består i at vi øker antall tiltak retta mot barns oppvekstvilkår parallelt med at de allmenne livsvilkår for barn forverres, mener jeg MRU må gå inn i det samme politiske minefelt. I stedet retter MRU svært mye av sin polemikk mot den (heterogene) gruppe som kanskje klarer seg som eksponent for verdigrunnlaget i det sosiokulturelle system: *Kvinnene!* I innledningskapitlet bretter man skjorteermene opp og tar mot til seg: «Vi må tørre å formulere spørsmål som nokre kvinner i ei periode kanskje kan vere arge for, men som mange menn kan finne fruktbare» (s. 12). Greit nok det. Men med det storslåtte utgangspunkt MRU egentlig har for sitt arbeid («Likestillingsdebatten er ein av dei få debattane som er att, der vi enno i fellesskap kan spørje: Kva for samfunn vil vi ha? Kva for verdier synest vi er viktige?»), synes jeg vektlegginga av perspektiv har blitt noe forkjær, for å si det mildt.

Del 2: Konkrete merknader til MRU

Om årsaker og grunner til verdens elendighet

MRU er preget av «egne barn – andres unger»-syndromet: Egne (dvs. menns) handlinger er systematisk *forårsaket*, mens andres (dvs. kvinners) har *grunner*. MRU stiller spørsmålet: «Kan kvinner sjølve velge sine egne liv og ta ansvar for dei, eller kan dei det ikkje?» Svaret som gis er bekreftende. *Menns* handlinger blir derimot hovedsakelig årsaksforklart – de må forstås på bakgrunn av samfunnsmessige føringer. Faren for MRU er at de lett kan komme til å bli oppfattet som negasjonen av det Nina Karin Monsen (1987) kaller «populærfeminister», dvs. mer eller mindre blinde forsvarere av særinteresser som gis status av å være en allmenninteresse (jfr. MRUs uttalelse om at «det er nausdynt for menn å finne fram til eit *motperspektiv* av sjølstendige meiningar om det kvinner har jobba med i 10-15 år»(s. 7)).

Subjektivistisk perspektiv på undertrykking

I «Manifest» uttales følgende om undertrykking: «Ein situasjon er berre undertrykkande i den grad den vert opplevd som undertrykkande». La oss håpe at dette utsagnet kan avskrives som en lapsus, og at den ikke uttrykker MRUs offisielle ideologi på dette området. La meg derfor være kort: Undertrykking er selvsagt både et subjektivt (opplevd) og et objektivt (definert utenfra) forhold. Historia er full av autoritære, paternalistiske menn som av sine «undersätter» har blitt definert som verdens velgjørere, ikke minst fordi det i alle herre/knekt-forhold alltid er herren som forvalter de viktigste belønningsgoder.

Tendens til historieløshet

MRU tar for lett på alvorlig kjønnsundertrykking opp gjennom historia. Etter å ha lest rapporten sitter man faktisk igjen med et inntrykk av at forestillingen om *patriarkat* faktisk ikke gir noen mening. Har det ikke foregått hekseforfølgelse? Har det ikke foregått, og foregår det ikke fortsatt, svært mye mishandling/seksualisert vold mot kvinner? Har ikke kvinner vært nektet adgang både i arbeids-, organisasjons- og politisk liv? Finnes det kort sagt ikke en rekke *systematiske* forskjeller mellom kvinner og menn?

MRU burde ha viet større oppmerksomhet til fruktbarheten av å operere med et begrep om patriarkat; ikke for å skrive et nytt kapittel om kvinners elendighetshistorie, men som et viktig utgangspunkt for at menn kan «tenke tinga igjennom på sin kant, systematisk og kollektivt» som MRU sjøl sier. *Mitt* standpunkt er at kvinner og menn fortsatt står ulikt i utgangspunktet. I så fall betyr arbeidet for økt likestilling ulikebehandling for å oppnå likhet. Gjennom «Manifest» kan man derimot få inntrykk av at likestilling betyr at kvinner og menn skal ha like mange gjensidige rettigheter.

Omsorgsbegrepet

MRU er mer opptatt av menns omsorg for *egne barn innen familien* enn av menns omsorg for *mennesker i samfunnet*. Den lønna omsorgen utgjør bare ca. 20% av all omsorg i vårt samfunn. Det gjør at perspektivet om høyere lønn i omsorgsykker (som er viktig nok) har relativt begrenset rekkevidde. All ære til MRU for offensiv kamp for økt hjemmedeltakelse fra småbarnsfedre. Men omsorgsoppgavene i vårt samfunn er større (og mer byrdefulle) enn som så. I det videre arbeid bør man kanskje gjennomtenke noen strategier for at sønner kan bli like naturlige omsorgsgivere overfor

gamle foreldre som svigerdøtre er det i dag.

Skill mellom likestilling og feminisme!

Dette punkt har jeg omtalt foran. Om denne oppfordringen tas på alvor, vil man utvilsomt oppleve det både kvinnebevegelse og andre aksjonsbevegelser erfarer etter noen års arbeid: Enheten splittes. Det er ingen enkel diskusjon å finne svar på i hvilken grad man skal politisere tverrpolitiske organisasjoner. I arbeidet for et mer likestilt og omsorgsorientert samfunn er det imidlertid ingen vei utenom. På dette området er det nemlig like mye standpunktstaking i å la diskusjonen ligge som i å reise debatten.

Snever mandat-fortolkning

Offentlige utvalg kan ofte vise til mandatet og svare: «Vi ble ikke bedt om å gjøre» dette eller hint. I forhold til mine merknader i dette notatet vil et slikt svar kanskje være gyldig på noen områder. Men for det første er mine merknader like mye rettet mot temaer og perspektiver for det *videre* arbeid som mot det som er gjort til nå. For det andre vil jeg nok mene at en noe grundigere debatt om både perspektiv og metode burde ha gått forut for rapportskrivningen. Mandatet *er* faktisk ganske vidt, og når man blir bedt om å drive holdningsskapende virksomhet, kan dette være like nødvendig overfor politikere som overfor den jevne samfunnsborger.

Ikke reindyrk «economic man»-modellen for å motivere menn

MRU skriver godt om hvorfor menn bør mer inn i omsorg. Jeg er ikke i tvil om at økonomiske insentiver er en viktig forutsetning for å få flere menn til hjemmefron-ten eller i «trøste-og-bære»-yrkene. Men

perspektivet bør utvides. Inntrykket en får gjennom «Mannifest», blir mer at menn nå vil kjøre en selektiv lønnskamp i de yrker hvor menn nå (forhåpentligvis) vil banke på, enn en generell kamp for likelønn. Dessuten: Jeg tror dessverre at det skal mer til enn små lønnsøkninger i omsorgsyrkene for å få menn til å skifte jobbpreferanser. Det er nok vel så mye kulturelle/ideologiske som økonomiske kalkyler som ligger bak det kjønnssegregerte arbeidsmarked.

Manglende kritikk av samfunnets overordnede verdiprioriteringer

Dette er mitt hovedpoeng i del 1. La meg her bare tilføye: Uten å drøfte fundamentale rammebetingelser for hvordan vi skaper et samfunn som setter barn, eldre, omsorgstrengende i fokus, vil vi ende med å moralisere over både kvinner og menn som tilpasser seg «konkurransesamfunnets» betingelser. Det er i stor grad et faktum at utesfæren i økende grad krever godt og vel fulltidsarbeidende, effektive aktører med begrensede forpliktelser i hjemmesfæren. Mer enn noen gang er det blitt et gjennomgangssvar fra ledende personer i arbeids- og næringslivet at det de først og fremst føler de forsaker, er kontakt med familien. Jeg tror det blir flere som kommer til å si det samme de nærmeste åra.

Vær mer presise

Det er et klassisk problem i samfunnsviten-skapen å vurdere såkalte kollektive aktører. «Staten» er et eksempel på en kollektiv aktør med svært mange innbyrdes motstridende interesser. «Kvinner» er ikke mindre heterogene, heller ikke «menn». Ja, endog «kvinnebevegelsen» er en svært uensartet gruppering. Hvordan – og i hvilken grad –

er det da fruktbart å snakke om «menns» og «kvinner» interesser? Hvis man godtar et begrep om patriarkat, så innebærer det at kategorien «kvinne» er en analytisk fruktbart kategori. Det vil også jeg mene. Men det må ikke gjøre at vi glemmer at det også er en rekke andre variabler som har betydning for verdifordeling i samfunnet. MRU er klar over at det er «forskjell på kvinner». Men jeg savner en vurdering av kjønnsvariabelen i forhold til variabler som f.eks. «by – land», «klasse»/«sosialt lag», «alder» mv. Det er få som leser «Mannifest» som vil være særlig i tvil om i hvilket sosialt miljø rapporten henter sin næring. Slik vil det selvsagt alltid være. Men ikke minst for å skape bredest mulig debatt ville rapporten ha tjent på en nærmere gjennomdrøfting av kulturspesifikke trekk ved kjønnskampen. Dette forutsetter imidlertid en mer presis begrepsbruk enn den en finner i rapporten.

Sluttkommentar

Jeg velger å se på «Mannifest» som et første (og kanskje nødvendig) «oppgjør» med deler av en kvinnepolitisk tradisjon hvor moralisering over mannsrollen har vært dominerende. I en periode på 15–20 år har kvinner kunnet beskrive sin verden på *opplevelsplanet*. Og i den grad slike *individualistiske, eksistensielle og ikke-relasjonelle beskrivelser* har fått en «objektiv» status, har ønsket om en komplementær/alternativ beskrivelse fra et mannsperspektiv meldt seg. I tilbakeblikk kan en hevde (slik Tone Fløtten (1989) gjør) at «Mannsrolleutvalget virker for opptatt av å plassere seg i forhold til kvinner og kvinnebevegelsen» (s. 66). Men debattens dialektikk er nå engang slik at «angrep» betinger «svar på tiltale» før en kan gå over i en mer konstruktiv fase. Det viktige spørsmål nå blir derfor hvor veien går videre. La meg ut fra det

foregående avslutte med å gi følgende «råd»:

Prioritér spydspissarbeid framfor nåleputearbeid!

I stedet for å gå fram på bred front og tenke at jo flere forslag, desto bedre (nålepute-strategien), bør man konsentrere oppmerksomheten om noen få hovedsaker med stor symbolsk og faktisk betydning (spydspiss-strategien), og så skape skikkelig mobilisering og brede allianser på dette grunnlaget (kall det gjerne strukturreformer). Hvilke «kampavsnitt» ville virkelig bety noe for å nå de oppsatte mål? Og hvordan kunne man utfordre politikerne slik at velmente, men uforpliktende likestillingsønsker kunne få gjennomslag? Her er det bare fantasien som begrenser oss, men la meg antyde et par eksempler: *Verneplikten og lønnsstrukturen*.

MRU kommer i sin innstilling med en rekke mindre innspill vedrørende kjønnsroller i det militære. Hvorfor ikke – i dagens perestrojka-tid – forslå ett års omsorgsverneplikt for menn og kvinner, helt eller delvis til erstatning for den militære verneplikt? Den holdningsskapende effekt av en slik reform ville være uendelig mye mer effektiv enn en hvilken som helst tradisjonell holdningskampanje. Og: En urovekkende og meget komplisert omsorgskrise i vårt samfunn ville med ett være langt nærmere sin løsning.

Et annet eksempel: *Foreslå at lønnsstrukturen blir speilvendt*. Hvorfor gir 3 års

utdanning i å stelle med maskiner mye høyere lønn og status enn 3 års utdanning i å stelle med mennesker? Lønnsstrukturen (sammen med Norges lover) er kanskje den viktigste status- og verdi-«institusjon» i vårt samfunn. Da blir det også tilsvarende viktig at den faktisk uttrykker de verdiprioriteringer vi ønsker å forsvare. I dag er det et altfor stort gap mellom den ideologiske lovprisningen av omsorgsverdier og den faktiske støtten slike verdier blir til del. Men det er klart: Hadde man virkelig utfordret på dette området, ville man virkelig ha fått bekreftet (eventuelt avkreftet) hvilke dype verdi/rasjonalitets-konflikter vårt samfunn rommer. Og samtidig: «Spydspiss-strategien» ville muliggjøre dannelsen av *aksjonsgrupper, hindre bildet av «den masete, innblandende, paternalistiske staten»* (K. Tornes, 1988) og gi en avklaring på *hvor i det offentlige målhierarkiet likestillings-/omsorgsmålsettinger befinner seg*.

Dag Leonardsen
førsteamanuensis
Oppland distriktshøgskole

Litteratur

- Fløtten, Tone: «Mannifest». *Sosiolog-nytt* nr. e, 1989.
Mannsrolleutvalget: «Mannifest». Udat.
Monsen, Nina Karin: «Skeptisk feminisme». *Nytt norsk tidsskrift* nr. 3, 1987.
Seierstad, Dag! *Norge og EF*. Sosialistisk Opplysningsforbund, 1989.
Tornes, Kristin: *Det gode kvinneliv*. Cappelen, 1988.

Kvinnekunnskap og androsentrisk normalvitenskap

Av Elin Svenneby

En kjent lærebok i vitenskapsfilosofi viser eksempler på androsentrisk semantikk, mannsperspektiver i enkelte forskeres språkbruk.¹ Den feministiske kritikken av vitenskap går dypere.

Er det et hierarkisk «kjønnsrollemønster» mellom naturvitenskapen (fysikk) som farsskikkelse og human- og samfunnsvitenskapene som hans døtre? Optimister hevder at vitenskapen befinner seg ved et feministisk vendepunkt. Hvilken vitenskap? Hvilken feminisme?

Det androsentriske verdensbilde

I boken *På kvinners vis, med kvinners råd* (Tamar Bermann et.al. 1988) heter det om feministisk vitenskaps- og erkjennelsesteori:

Forskningen er på sporet av den mannsdominerte samfunnsstrukturens omfattende betydning: En mannlig eller androsentrisk tolkning av mennesket, naturen og vitenskapen, det androsentriske verdensbilde (s. 26).

skapen er i ferd med å forandre den androsentriske normalvitenskapen.² Siden tematisert erkjennelse vokser fram innenfor alle fag, en erkjennelse av at det *har* betydning for våre vitenskapelige diskusjoner om det er menn, kvinner, eller kvinner og menn som diskuterer. Går «utviklingen» i denne retningen?

Når vi i dag betrakter kvinners store vitenskapelige produksjon, er det iallfall oppsiktsvekkende få år siden «man» syntes synd på:

...de nevrotiske, ufeminine, ulykkelige kvinnene som hadde lyst til å bli diktere eller fysikere eller pre-

sidenter. De fikk høre at virkelig feminine kvinner ikke ønsker seg en karriere, høyere utdanning eller politiske rettigheter (Betty Friedan gjengitt hos Dale Spender 1985, s. 14).

Vi synes ikke lenger vi har grunn til å frykte at kvinner som blir fysikere mister sin kvinnelighet. Eller hva sier menn?

Nevrotisk kan imidlertid den kvinne bli som forsøker å bli mannlig fysiker. Kvinner som har evner og interesse i naturvitenskapelig retning, ser ikke ut til å opphøre å være kvinner. Kjønnssidentiteten forsvinner ikke på universitetet, selv om kjønnsrollene er utradisjonelle.

Men kan kvinnelige forskere unngå å få en «androsentrisk konflikt», opplært som vi er i menns teorier og undervisning? Kvinnene som søkte utdanning i ungdomsopprørets og kvinnefrigjøringens tiår oppdaget at universitetsutdannelsen var tilrettelagt av og for menn. I filosofifaget, som jeg kjenner best, førte beskjedne forslag om pensumendring i feministisk retning til at jentene ble beskyldt for å bruke «mafiametoder».³

Vi ble skeptiske til det vi erfarte i studenthverdagen: På den ene siden filosofifagets uttalte universalisme, på den andre siden altså motstand mot kvinneperspektiver og kvinnesaker. Mannlige filosofer hadde sagt så mye rart om kvinner. Hadde kvinnelige sagt tilsvarende om menn? Det fikk vi ikke svar på. Det «hadde ikke vært noen store kvinnelige filosofer». Og forøvrig hadde ikke kvinnesaken noe med filosofi å gjøre, ble vi fortalt.

Else Viestad kom fram til noe annet i sin doktoravhandling *Kjønn og ideologi* (1989). Det var ikke slik at kvinner fra å ha hatt det helt fryktelig, hadde fått det gradvis bedre, og at utviklingen automatisk fører videre mot Det Gode Samfunn. Den skjulte idéhistorien forteller om kamp og svingninger. Et viktig historisk eksempel er hvordan interessen ble vendt fra kamp for samfunnsmessig like rettigheter

for menn og kvinner hos Locke⁴ og Hume (tidsperioden 1650–1750) til en ideologi som fremhevet naturlige ulikheter, basert på et borgerlig kvinneideal hos Rousseau og Kant (tidsperioden 1750–1800). Igjen ble vi degradert til Kjønn nr. 2, i en mellomposisjon mellom barn og menn. Ikke helt voksne. Ikke helt moralske. Ikke myndige. Litt dårligere på de fleste (mannlige) områder (skjønt eksperter på våre «egne»). I tillegg til sine allmennmenneskelige refleksjoner uttaler filosofer seg ofte om (alle) kvinner som en annen gruppe, men ikke om menn.

Samfunnets kjønnsrollemønster

I den danske boken *Køn og videnskap*, som kom i fjor, har Anna-Birte Ravn et historisk perspektiv på kjønnsarbeidsdelingen. Hun er mer opptatt av økonomiske enn av ideologiske forklaringer på våre velkjente kjønnsroller og deres ulike maktfordeling. Hun argumenterer for at den vertikale kjønnsarbeidsdelingen er et produkt av kapitalismen:

Det tidligere agrarsamfunds kønsarbeidsdelning var skarp, men den var primært horisontal, ikke vertikal. Kvinder og mænd havde hver deres arbejdsområder, og kvinder (og mænd) havde kompetencen på alle niveauer inden for de arbejdsområder, der var deres. Der eksisterede en vertikal arbejdsdelning, men placeringen i hierarkiet var bestemt af social klasse og social alder, ikke af køn.

Det historisk nye under kapitalismen er således, at arbeidsområdene blir kønsblandede, og at adskillelsen genskapes i en ny form inden for de kønsblandede områder, i form af et kønshierarki. Mænd indtager de øverste pladser i hierarkiet også inden for kvinders arbejdsområder. Mænds tidligere formelle, politiske og retlige, magt over kvinder... erstattes af en uformel, økonomisk betinget, magt, der var nok så effektiv i forhold til at bevare kønsdominansforholdet (Ravn 1989, s. 162).

Både ideologi og økonomi har virket sammen i historien om kvinnens rolle og status i samfunnet, dessuten kvinnens natur og synet på den. Bente Rosenbeck (1987) sier:

Kvindespørsmålet blev sat på dagsordenen i forrige århundrede af den samfundsmæssige udvikling, fordi kapitalismen kolliderede med visse patriarkalske strukturer (s. 41)... Kvindeligheden blev ikke opfundet i forrige århundre, men man kan sige, at den blev nykonstrueret og moderniseret. Derfor kan vi læse mere om kvinder i bøger om biologi og medicin end i historiebøgerne... Ved at blive forvist til privat sfæren var kvinder derfor snarere blevet en del af naturhistorien end historien. Kroppens erfaringer, fysiologiske prosesser falder uden for historie, som primært beskæftiger sig med udvikling og frem-skridt... Kroppen og kønnet blev genstand for naturvidenskab (s. 45).

Simone de Beauvoir (1949) legger vekt på at kjønnsideologien er urgammel. Det ypperste blant mennesker er fra forhistorisk tid blitt assosiert med det kjønn som dreper, ikke med det kjønn som føder.⁵ Det er ikke ved å gi liv, men ved å risikere livet i kamp mot naturen, at menneskemannen «rager over dyret». Dette er fortsatt en vestlig oppfatning av frihet. Transcendens (overskridelse og frihet) har ved dette fått en aggressiv komponent, mens immanens (gjentakelse og dermed ufrihet) ble sett på som «kvinnelig», som et vesenstrekk ved «kvinnesysler». Med et slikt syn på frihet blir kvinnekjønn et logisk hinder. Menn har ifølge de Beauvoir betraktet kvinnen som en naturting (et bytte), og vi har overtatt deres blikk. Vi må begynne å betrakte oss selv som kvinner, slik vi finner best, sier de Beauvoir modig. Noen vil da selvfølgelig si «mannlig».

Kvinnenes frihetsprosess er vanskeligere enn menns, ikke bare fordi vi naturlig er det fødende og ammende kjønn. Dertil kommer at det fortsatt ideologisk forventes og økonomisk kalkuleres med at det er kvinnene som skal ivareta mennesket, barna, de syke, de gamle, jorda og – sine egne

behov. Men egne behov blir det lite tid til overs for, det er alltid noen som roper, her eller i Afrika. Vi er eksperter på dårlig samvittighet, betinget av umulige valgssituasjoner: Meg eller de(n) andre.⁶

Kvinner kan likevel ikke fritas for det historiske medansvar for tingenes tilstand, da fratar vi samtidig oss selv vårt frigjøringspotensiale. Men når det sies at det er av egosentriske bekvemmelighetsgrunner at vi har bidratt til å opprettholde menns myter om oss, dermed patriarkatet som ideologi og kapitalismen som økonomisk system, blir analysen for enkel. Det er imidlertid heller ikke nok å gripe til en venstreorientert ideologi av marxistisk type. Den radikale frigjørings-filosofen Karl Marx hadde ikke den store interessen for kvinnesaken (Nancy Hartsock 1983), selv om hans kompanjong Friedrich Engels (1884) la grunnen for den utbredte oppfatningen av sammenhengen mellom kjønnsarbeidsdeling og undertrykkelse:

I et gammelt...manuskript som Marx og jeg skrev i 1846, finner jeg: «Den første arbeidsdelingen er den mellom mann og kvinne i barneavl». I dag kan jeg føye til: Den første klassemotsetning som opptrer i historien, faller sammen med utviklingen av antagonismen mellom mann og kvinne i paretskapet, og den første klasseundertrykking faller sammen med mannkjønnets undertrykking av kvinnekjønn (s. 69).⁷

Forskersamfunnets mannsdominans

Akademiske feminister har fått kunnskap gjennom mannlige tradisjoner, skolert innenfor androsentriske semantikker. Vi så og kjente likevel at kunnskapen haltet, og begynte selv å hente fram vår egen historie fra glemmebøkene, for å gi vitenskapen to ben å gå på. Men den halter videre. Også nye oppslagsbøker skrevet av unge menn(esker), gir fortsatt kvinnefilosofer

langt mindre spalteplass enn mannsfilosofier, hvis de i det hele tatt nevnes.⁸

At spesielt filosofien kvantitativt har vært og er et mannsfag er utvilsomt en treffende karakteristikk.⁹ Men gjør det noe? Er ikke en filosof, en vitenskapsteoretiker eller en forsker i sitt arbeid kjønnsnøytral? Jeg tror ikke at det går an å være kjønnsnøytral. Men det går an å bli kjønnsbevisst. Drude Dahlerup (1989) sier det slik:

Kvindeforskningen har faktisk i modsætning til megen anden forskning klart fremlagt sit normative udgangspunkt. Mens mange mandlige kolleger og enkelte kvindelige vil benægte, at køn spiller nogen som helst rolle i forskningen, har kvindeforskningen rejst spørgsmålet om betydningen af forskerens køn og forskersamfundets mandsdominans (s. 14).

I filosofifaget er det kanskje denne mandsdominansen som er årsaken til at kritikk så ofte blir «slakt»,¹⁰ og at det ser ut til å gi mandighet og myndighet å være opptatt av feil og mangler, det triste, det vonde, det tragiske og det umulige.

Kanskje er det malapropos og et blindspor, men hva skjer hvis vi leser Aristoteles' «mangel»-filosofi i dette perspektivet: Hva noe mangler, definerer dets vesen. Kvinner mangler den varme som skal til for å kunne bli en virkelig aktiv samfunnsborger. Og fordi vi ikke kan produsere sæd, mangler vi også det formgivende element. Vi er egentlig ikke deltagere i skaperakten av et nytt menneske, vi bidrar bare med stoffet som holder mannens form levende. Dersom vi føder en pike, har det vært noe feil med materien (vår).¹¹

Den aristoteliske oppfatning av forplantningen er tilbakevist av biologisk vitenskap.¹² Men det argumenteres fortsatt med lignende, skjulte premisser, både i vitenskap og i dagligliv. Når kvinnen måles mot mannen, blir hun mangelfull, dårligere og dummere. Men det blir også mannen, hvis vi snur på rangordningen: Han mangler livmor, han er ikke så rask til å organisere

husarbeid, han forstår ikke hva småbarn sier.

Vitenskapens kjønnsrollemønster

Tradisjonell normalvitenskapsinndeling er meget androsentrisk. De tradisjonelle mannsfagene har høyest status; dette viser seg ved at det er den årsaksforklarende naturvitenskapen som innehar førsteplassen,¹³ foran de forstående samfunns- og humanvitenskapene. Begrepet «Vitenskap» kobles primært til naturvitenskapen (*Science*), en «... androsentrisme som underforstås ved valget av fysikk som mønstervitenskap», sier Sandra Harding (1986, s. 47). Kriteriene for enhver vitenskapelighet hentes fra naturvitenskapen, bl.a. testbarhet, etterprøvnbarhet, forutsigbarhet. Det underkommuniseres i innflytelsesrike lærebøker at også naturvitenskap foreligger som *tekst* (Føllesdal et.al. 1986, s. 120). Og om hermeneutikk slås det fast i kursiv: «Den hermeneutiske metode er den hypotetisk-deduktive metode anvendt på meningsfullt materiale, dvs. tekster, kunstverk, handlinger osv.» (samme sted, s. 99).

Hva skjer hvis vi snur på det og sier: «Den hypotetisk-deduktive metode er en spesielt blankpusset og fattig hermeneutisk metode, tilpasset det fysikalistiske verdensbildet»? Hvis det ble tydelig at også *Science* består av tekster som tolkes, ville mannsvitenskapen dermed stå i fare for å miste sin overordnede posisjon til de hermeneutiske «kvinne»-vitenskapene?

Hvorfor har det blitt slik? La oss vende oss med spørsmålet til Thomas Kuhn og hans kritikk av vitenskapen. Kanskje er han på linje med Sandra Harding, som sier:

Jeg vil hevde at en kritisk og selvreflektert samfunnsvitenskap burde bli modell for all vitenskap (s. 44).¹⁴

For filosofer kan det være en første oppgave å forsøke å se om det finnes slike «vitenskapelige kjønns(rolle)oppfatninger» i vår tradisjon. Else Viestad sier f.eks. om Kant at han:

...bidrar... til å utvikle en kjønns-spesifikk kulturkløft mellom de estetiske og naturvitenskapelige fagene (Viestad 1990 s. III).

Sandra Harding nevnte ikke de estetiske fag i sitatet ovenfor. Men det er vel disse som er mest kvinnelige og dermed i bakleksa i dag. Et tankeeksperiment: Sett at *kunsthistorie* ble modellen for all vitenskap!

Det androsentriske paradigme

Jeg skal forsøke å redegjøre for androsentrismen ved hjelp av Thomas Kuhns begreper «normalvitenskap», «paradigme» og «vitenskapelig gruppe». En vitenskapelig gruppe er en flokk forskere som har et paradigme felles. Paradigmet består av teoretiske overveielser og vellykkede konkrete problemløsninger, som gjør gruppementaliteten mulig. Ved at de har et paradigme felles, behøver ikke medlemmene i en vitenskapelig gruppe til stadighet å diskutere fundamentet for sin forskning. Det er stor innbyrdes forståelse, basert på enighet om hvilke forskningsresultater som teller og hvilke som ikke gjør det. Denne enigheten medfører at det er et forholdsvis fast program rekrutter skal igjennom for å lære den angjeldende disiplin, hvilket igjen er med på å styrke samholdet i gruppen. Man har lest de samme lærebøker, kan de samme eksemplene og er enige om hvem som er gruppens forbilde.

Kuhn skjelner mellom forskning i en førvitenskapelig (førparadigmatisk) fase, og moden vitenskap. All forskning kan kalles førparadigmatisk hvis det finnes flere konkurrerende skoler innenfor det samme

område. Forskningen går eventuelt over i et utviklet eller modent stadium. Det kan skje ved at et paradigme vinner så stor tilslutning blant forskerne at de kan konsentrere sin energi om å utvikle og utdype det på en slik måte at det synes åpenbart at det gjøres fremskritt.

Ved normalvitenskapelig forskning forstås en vitenskapelig gruppes arbeid når valg av paradigme er avklart. Gruppen ønsker nå ikke å utvikle nye teorier innenfor et alternativt paradigme. Oppgavene som stilles og retningslinjene som aksepteres for vurdering av svarene, er avledet fra paradigmet. Det anses for gitt at oppgavene har en løsning, og man mener på forhånd å vite hvilke grenser svaret må ligge så noenlunde innenfor. Forskerfellesskapet er blitt enige om hvilke regler som skal gjelde for hvordan man skal søke å svare på vitenskapelige spørsmål og for hvordan svarene skal bedømmes.¹⁵ Mye tyder på at androsentrismen preger vestlig «normalvitenskap» vesentlig, jeg vil forklare det med vitenskapens og filosofiens langvarige mannsdominans.

Androsentrisk semantikk og ontologi

I Dagfinn Føllesdal, Lars Walløe og Jon Elsters allerede omtalte vitenskapsteoretiske lærebok gis det eksempler på «androsentrisk semantikk», at mannlige forskere bruker egne erfaringer av kjønnsrelasjoner på eksempler fra dyreverdenen,¹⁶ for deretter (ikke alltid eksplisitt) å legitimere en sosial orden som naturlig. Et eksempel er hentet via Sarah Hoaglands artikkel «Androcentric Rhetoric in Sociobiology».¹⁷ Det gjelder Edward O. Wilson: *Sociobiology: The New Synthesis* (1975). Han bygger sin forskning på at det er et «nesten» universelt trekk hos alle dyrearter at det mannlige kjønn er dominerende over

det kvinnelige. Denne dominans er naturlig og derfor også moralsk riktig, mener Wilson. Læreboken tar for seg Wilsons språk og viser hvordan han beskriver det mannlige kjønns dominans. Løvene lever i flokker med en voksen hannløve, flere hunnløver og ungløver. Hannløven følger vanligvis etter flokken. Wilson skriver at hannløven «...tillater hunnløvene å lede dem fra et sted til et annet». Med andre ord «tillate», sier læreboka:

...bygger Wilson tesen om mannlig dominans inn i språket og presenterer tesen som en beskrivelse av fakta snarere enn som en hypotese som må undersøkes og begrunnes (s.192f).

Wilson ser kanskje ikke at han ser det han ser fordi han selv er mann og identifiserer seg med hannløven. En skikkelig mann lar ingen kvinne lede uten at hun har innhentet hans tillatelse!

Læreboka er tilsynelatende ikke androsentrisk fordi den ser at Wilson ikke ser. Men dette er etter min oppfatning spillfekteri, en avledning av grundigere oppmerksomhet omkring forholdet mellom kjønn og vitenskapelige dypstrukturer. Lærebokas androsentrisme er riktignok ikke av semantisk karakter, men av en langt mer grunnleggende filosofisk (ontologisk) karakter, som fremkommer ved at fysikken uten diskusjon er mønstervitenskapen.

Vitenskapelig feminisme i tre stadier

Sandra Harding skjelner mellom tre slags vitenskapelig feminisme: Feministisk empirisme, standpunktfeminisme og postmoderne feminisme (Harding 1986). Feministisk empirisme forsøker å gjøre vitenskapen hel ved å «få med det som mangler» (kvinner, kvinners kunnskap, kvinners arbeid). Standpunktfeminismen tar eksplisitt stilling for kvinnene. Det er nå mer et

spørsmål om hva vitenskapen kan gjøre for kvinnene enn hva kvinnene kan tilføre vitenskapen. Postmoderne feminisme er skeptiske til enhetlige, bestemte termer, f.eks. «Vitenskap» som sådan og «Kvinnene» in abstracto.

Siste nummer av tidsskriftet *Ottar* i fjor viser at arkeologene for tiden utfordrer sine «normalvitenskapelige» androsentrismer. «Steinalderen i 1980-åra» har bare kvinnelige bidragsytere. Ericka Engelstad skriver:

Vi ser for oss den sterke steinalderjegeren – alltid en stor mann med kraftige muskler – og hans kvinne – som sitter i bakgrunnen, halvnaken og med bøyd hode. Steinalderen fremstår som tøff og maskulin. Dette lærte vi på skolen. Og siden har vi ikke tenkt så mye over det (s.4).

Men feministiske forskere er nå blitt aktpågivne overfor det vi lærte på skolen. Vi ser, fordi vi ser *etter*, forhold mellom menn og kvinner. Vi er opptatt av kvinners underdannede og vanskeligere livsbetingelser og posisjon i verden, men også av nye spørsmål: *Var det første menneskeskapte redskapet kniven eller kurven?*¹⁸

Vi ser nå at kvinnene mangler (ofte glimrer de virkelig ved sitt fravær) eller blir usaklig omtalt, og legger alltid merke til om det er en mannlig eller kvinnelig forsker som uttaler seg, og om han/hun er androsentrisk eller ikke. Engelstad skriver videre:

De fleste etnografiske og historiske beskrivelser av veidesamfunn presenterer et bilde av et primitivt og mannsdominert samfunn. Men som regel ble disse beskrivelsene nedtegnet av vesteuropeiske menn i løpet av kolonitiden. Kvinner var ofte «usynlige» for dem, og da er det kanskje forståelig at skildringene var farget av deres egen bakgrunn. Symbolet for veidesamfunnet ble den mannlige jegeren. Og det er dette bildet av veidesamfunnet som er blitt overført til forhistorien (s.6).

Vestlig dualisme ga et motsetningssyn på kjønne: Mannen er rasjonell, kvinnen irrasjonell; mannen er sterk, kvinnen svak

osv. Standpunktfeminisme innebærer å forsøke å se kvinner som det vi er, og ikke som mislykkede menn, troll, hekser eller madonnaer.¹⁹

Den vitenskapelige standpunktfeminismens overordnede problemstilling er, som hos Lynda Birke i hennes interessante bok *Women, Feminism and Biology* (1986): Hvordan vil vitenskapen kunne komme til å se ut i et mer feministisk/likestilt samfunn, et samfunn hvor forestillinger om kjønn ikke blir koblet med forestillinger om hierarki²⁰ og hvor vi legger mer vekt på makt *til* enn makt *over*?

Postmoderne feminisme betrakter normalvitenskapens objektivitetskrav som en uopplyst kjønnsblindhet. I menneskelig, pluralistisk perspektiv finnes det ingen vitenskapelig objektivitet uten at den/vi innser og innreflekterer vår særlige identitet, kjønn og perspektiv. Men det behøver ikke bare å være egeninteresser og partiskhet som forsvarer i objektivitetens navn. I den aktivitet som fremst blant alle skulle være *saklig*, skal nettopp forskeren uttale seg på vegne av «sitt» objekt. Og det *kan* hun lykkes med hvis hun er en god lytter.²¹

Vi skal ikke oppgi kravet om objektiv vitenskap, vi skal bli mer objektive. Men hvordan *gjør* vi det? En kan begynne med å innrømme at en selv alene ikke kan være objektiv, og at den gruppen forskere en tilhører, ikke er objektiv. En kan lytte til flere røster, innenfor og utenfor eget fag og på tvers av faggrenser. Tverrvitenskapelige diskusjoner og «nedenfra/innenfra»-kontakt med det ikke-vitenskapelige samfunnet er en av kvinneforskningens vesensegenskaper. Mulighetene for objektivitet som ligger her synes langt fra uttømt.

Men mange går i dag igjen inn for spesialisering, fagdisiplinering og nedlegging av tverrvitenskapelige fora. Vi erfarer at det er vanskelig å få aksept for at feministisk vitenskap og filosofi er fornuftig og at den angår løsninger av problemer i vår felles

verden. Kvinners forskning og kritikk blir sett på som noe som bare angår kvinner, mens menns forskning og kritikk gjelder verden. Siden så mange toneangivende menn fortsatt ikke vet hva feminismen går ut på, har de fortsatt helt rett i at den har liten betydning, siden verden – også universitetsverdenen – stadig er androsentrisk og i menns hender.

I denne situasjonen må vi minne hverandre om at en feministisk vitenskaps første bud fortsatt er: «Gråt inte, forska!»:²²

Kvinner må bli så gode til å argumentere at vi forstår hva som skjer hvis menn ser ut til å ha bevist at svart er hvitt. Vi må selv sørge for at vi ikke blir drevet inn i en forvirret, rasende og desperat stillhet (Janet Radcliffe Richards 1980).

Vi trenger fornuft, rasjonalitet, forskning og gode argumenter for å opprettholde kvinneforskningen, slik at vi kan bli i stand til å videreføre diskusjonene om hva fornuft, rasjonalitet, forskning, kunnskap og gode argumenter er eller bør være, i en tøffere 90-års-verden.

Androsentrismen: Rasjonell eller bare akseptert?

Vitenskapskritikeren Richard B. Bernstein (1983) spør polemisk om de verdikriteriene som er akseptert i vitenskapelige miljøer er akseptert fordi de er rasjonelle eller om de er rasjonelle fordi de er akseptert (s.58)? Postmoderne feminister stiller gjerne spørsmålene på samme måte, innforstått med at det ikke er mulig å avgjøre dem «enten/eller».

I metododebattens hete på 70-tallet ble humanister (kvinneforskere?) anbefalt å bestemme seg: Enten for en Humanistisk vitenskap (som da ikke var Vitenskapelig), eller for en humanistisk Vitenskap (som da

ikke var humanistisk). Slike absolutte enten/eller-valg preger androsentrismen vesentlig. Kvinner sier i dag «både/og»: Naturvitenskapen har en human opprinnelse, humanvitenskapen har en naturtilknytning. Men humanvitenskapen har vært som en lydig jente. Lenge har vi lyttet til naturvitenskapens anbefalte fremgangsmåter og «fornuft». Må det ikke snart være den aldrende «fars» oppgave å vende seg til sine voksne «døtre»?

Et feministisk paradigmeskifte?

Vil kvinneforskningen føre til et paradigmeskifte i vitenskapene, «på sporet av den mannsdominerte samfunnsstrukturens omfattende betydning» (Bermann et al. se ovenfor)? Ifølge Kuhn skulle det bety at feministiske forskere ikke lenger behøvde å diskutere fundamentet for sin forskning, og at vi ville gjøre tydelige fremskritt.

For det første må en skjelne mellom fremskritt innen humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag. Dernest: Hva er Fremskritt? Finnes det noe Fundament? Kanskje er det slike spørsmål kvinneforskere nå er kommet på sporet av, der vi går og rydder etter vårløsningen i den feministiske forskningen. Heller ikke her til lands har den ført til de store, tallmessige eller strukturmessige endringer i Akademias mannsbastioner.

Kan den androsentriske «normalvitenskapen» bli virkelig normal? Er det nok å inkludere kvinnene i de kategorier, den orden og den (makt)struktur som finnes, eller må Vitenskapen forandres fundamentalt, til et feministisk paradigme i *gynosentrisk* forstand? Vi som har lest menns bøker og lyttet til deres undervisning og veiledning synes ikke i stand til å bli vitenskapelige gynosentrikere, skjønt enkelte kvinner

ser ut til å ha klart å gjennomføre en feministisk ikkevoldelig motstandskamp gjennom androsentrismen. Vi vet nå, takket være dem, at og hvorfor det er utilstrekkelig å snakke om Menneskene (Historien, Vitenskapen, Filosofien); det finnes ikke noen som er bare menneske uten samtidig å være mann eller kvinne. Til tross for at vi har tilegnet oss mannspråk og menns formelle regelverk fordi vi var intellektuelle kvinner som ønsket å delta i et vitenskapelig miljø, som dessverre viste seg å være meget mannsdominert, har kvinnekritikken vært mulig. Kanskje nettopp fordi:

Et kvinneperspektiv i forskningen...stort sett /blir/ avvist eller oversett av mannlige forskere. Avvisningen har to hovedkomponenter. Den ene er en motvilje mot de problemstillinger kvinneforskningen tar opp, blant annet spørsmål om det vitenskapelige erkjennelsessystemets tilstrekkelighet. Den andre komponenten utgjøres av kvinnediskriminering i gamle og nye former (Tamar Bermann et al., op.cit., s. 17).

Feministiske forskere er outsiders i etablerte vitenskapelige miljøers paradigmer. Dette ble grunnlaget for vårt søstersolidariske fellesskap på tvers av, og ofte utenfor, fagdisipliner. Et ubetinget gode for oss, men en sterk svekkelse av fagene og det enkelte disiplinære forsker-fellesskap som har stor makt *over* sin lille verden, men utrolig liten makt *til* å forstå og forbedre vår felles verden. Det androsentriske paradigmet gir ifølge Janice Moulton «...den slags tankegang (*reasoning*) som har som mål å overbevise (*convince*) en motstander» (Moulton 1983 s. 159). Kvinneforskere er mer interessert i å bruke sin fornuft på andre måter, sammen med medspillere. Men dette gjør jo alle som deltar til vinnere i vitenskapens konkurranse. Så hvordan skal vi da få avblåst kampen?

Elin Svenneby
universitetsstipendiat
Institutt for samfunnsvitenskap
Universitetet i Tromsø

Litteratur

- Agora 1/1985 og 2/1985.
- Beauvoir, Simone de: *Det annet kjønn*, 1949 (1973).
- Beauvoir, Simone de: *Eksistensialismen og den borgerlige snusfornuft*, 1968.
- Bermann, Tamar m.fl.: *På kvinners vis, med kvinners råd*, 1988.
- Bernstein, Richard J.: *Beyond Objectivism and Relativism*, 1983.
- Birke, Lynda: *Women, Feminism and Biology*, 1986.
- Emerek, Ruth: «Om målinger» i Ulla Koch (red.) m.fl.: *Køn og vitenskap*, 1989.
- Engels, Friedrich: *Familiens, privateiendommens og statens opprinnelse*, 1884 (1970).
- Engelstad, Ericka: «Var de alle menn?» *Ottar* 4/1989.
- Føllesdal, Dagfinn, Lars Walløe og Jon Elster: *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*, 1986.
- Gaarder, Pia: «Patriarkalske makrostrukturer og moderne individteori» i *Norsk filosofisk tidsskrift* 2/1990.
- Harding, Sandring and Merrill B. Hintikka (eds.): *Discovering Reality*, 1983.
- Harding, Sandra: *The Science Question in Feminism*, 1986.
- Hartsock, Nancy: «The Feminist Standpoint» i Sandra Harding and Merrill B. Hintikka (eds.): *Discovering Reality*, 1983.
- Keller, Evelyn Fox: *Reflections on Gender and Science*, 1985.
- Koch, Ulla (red.) m.fl.: *Køn og vitenskap*, 1989.
- Kuhn, Thomas: *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962.
- Lange, Lynda: «Woman is not a Rational Animal» i Sandra Harding and Merrill B. Hintikka (eds.): *Discovering Reality*, 1983.
- Lübcke, Poul (red.): *Vår tids filosofi*, 1983 (1988): Bd.1: *Vitenskap og sprog* og bd.3: *Politikens filosofileksikon*.
- McMillan, Carol: *Women, Reason and Nature*, 1982.
- Moulton, Janice: «A Paradigm of Philosophy: The Adversary Method» i Sandra Harding and Merrill B. Hintikka (eds.): *Discovering Reality*, 1983.
- Ravn, Anna-Birte: «Kønarbejdsdeling» i Koch, Ulla red. m.fl.: *Køn og vitenskap*, 1989.
- Richards, Janet Radcliffe: *The Sceptical Feminist*, 1980.
- Rosenbeck, Bente: *Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*, 1987.
- Sayers, Janet (ed.) et al.: *Engels Revisited. New Feminist Essays*, 1987.

- Schanche, Kjersti: «Arkeologi og feminisme» i K.A.N. *Kvinner i arkeologi i Norge* 8/1989.
- Spender, Dale: *Man Made Language*, 1980.
- Viestad, Else: *Kjønn og ideologi*, 1989.
- Viestad, Else: «Kants lystfilosofi» i *Norsk filosofisk tidsskrift* 2/1990.

Noter

1. Føllesdal et al. 1986, s. 193.
2. «Normalvitenskap» (*normal science*) slik Thomas Kuhn bruker det. Se note 12.
3. Olav Gundersen avviser «Den heretiske kjønnsmafia» Birgit Hatlehol, Ingrid Sogner og Åse Tveito, som hadde argumentert for kvinneperspektiver i filosofi i *Agora* 1/85. «Kjønnets fetisjkarakter og dets hemmelighet», *Agora* 2/85.
4. Pia Gaarder sier imidlertid at Lockes bidrag til en kvinnepolitisk teori er et omstridt tema: «Han fremstilles både som en patriarkalsk tenker og som en første kvinnefrigjøringsfilosof». Gaarder i *Norsk filosofisk tidsskrift* 2/1990, s. 138.
5. S. 72 i den engelske utgaven.
6. Noen hovedpunkter av denne «tvetydighetens etikk» er gjengitt i Simone de Beauvoir: *Eksistensialismen og den borgerlige snusfornuft*, til norsk 1968.
7. Engels har imidlertid fått feministisk gjenvissitt, se Janet Sayers (ed.) 1987, s. 7 om kjønnsarbeidsdeling.
8. Simone de Beauvoir får 9 linjer omtale i *Politikens filosofileksikon* (1983). Jean-Paul Sartre får 152 linjer pluss et helsides foto der han fremstilles som folketaler med ropert.
9. Den som måtte tvile på at den er mannsdominert, kan begynne å telle. Antall menn i redaksjonen av *Norsk filosofisk tidsskrift* (komité, konsulenter og redaktør): 24. Antall kvinner: 0. Men dette kvantitative argument bør selvfølgelig ikke alene betraktes som avgjørende.
10. Jfr. Janice Moulton om det aggressive «moteksempel-paradigmet» i filosofi som hun kaller «The Adversary Method»: Sandra Harding and Merrill B. Hintikka (eds.) (1983, s. 149 ff).
11. Se Lynda Lange (1983).
12. Ifølge Simone de Beauvoir (1949) i 1879. Se *The Second Sex*, s. 40.
13. Slik vi ser det hos Føllesdal et al. (1986). Se kapitlet om *Vitenskapelig forklaring* s. 131 ff, som henter eksempler fra fysikk og biologi, deretter følger i neste kapittel (nr. 2): *Samfunnsvitenskapelige forklaringer*.

14. Se også Carol McMillan (1982) om den fundamentale ulikhet mellom diskusjoner i naturvitenskap av fysikalistisk, eksperimentell type og humanvitenskap av kunstnerisk type (s. 36).
15. Thomas Kuhn 1962, s. 10f og 135f. Her sitert etter Poul Lübcke (red.): *Videnskap og sprog*, s. 173.
16. Føllesdal et al. (1986), paragraf 46. Johan B. Steens rypeforskning turde egne seg for en kritisk feminist; i et fjernsynsprogram ved juletid 1989 vrimlet det av såvel ryper som androsentrismen i hans «beskrivelse» av deres atferd.
17. Artikkelen er i sin tur hentet fra *Woman's Studies International Quarterly* 3 (1980), s. 285-293.
18. Denne idéen har jeg fra Kjersti Schanche, som presenterte den i sin prøveforelesning til magistergraden i arkeologi i Tromsø, desember 1988. Forelesningen er senere trykket i *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge* nr. 8. Se s. 19 om kurven.
19. Ruth Emerek har en meget interessant artikkel «Om målinger» i Ulla Koch (red.) m.fl.: *Køn og videnskap* 1989. Hun sier: «... man måler forskjelle mellom kvinner og mænd med et mål, der decideret er kønsskævt» (s. 69).
20. Lynda Birke 1986, s. 143.
21. Evelyn Fox Keller kaller det «å lytte til materialet» (*to listen to the material*), Fox Keller 1985, s. 134 og 162.
22. Lånt fra tittelen på Karin Westman Bergs «kvinnovetenskaplige studier» (1979).

B Ø K E R

Et kvinneperspektiv på sosialøkonomi

Ved Iulie Aslaksen og Torunn Bragstad

Marilyn Waring er økonom og tidligere medlem av parlamentet i New Zealand. Med boka *If Women Counted. A New Feminist Economics* har hun levert et ualminnelig velskrevet og innsiktsfullt bidrag til forståelsen av økonomi som fagområde. Boka er et vitnesbyrd om en kvinnelig økonoms gradvise bevisstgjøring i forhold til sitt fag. Leseren får følge med på denne bevisstgjøringsprosessen, som resulterer både i en avmystifisering av faget og i en vellykket pedagogisk framstilling av den økonomiske virkeligheten.

Som økonom i internasjonale organisasjoner og som politiker har Marilyn Waring lang erfaring i både produksjon og anvendelse av økonomisk statistikk. Det er derfor naturlig at hun tar utgangspunkt i nasjonalregnskapet som er økonomenes eget

system for måling av økonomiske variabler. Med utgangspunkt i kvinners økonomiske situasjon og mishandlingen av naturen som økosystem, viser hun gang på gang hvordan det økonomiske systemet vi er underlagt er fundamentalt preget av bestemte normer og verdier. Et av de viktige spørsmålene hun stiller er imidlertid hvorvidt det økonomiske begrepsapparatet i seg selv er bærer av det samme verdisettet, eller om det tåler å bli brukt i en utvidet økonomisk sammenheng.

Boka tar opp temaer som hver for seg kan virke velkjente for enhver som nærmer seg økonomi med litt kritisk sans. Det er en vanlig prosedyre blant økonomer å påpeke svakheter ved den teorien eller det målet man anvender, for så å konkludere at man ikke har noe bedre. Et velkjent eksempel er

bruken av nasjonalproduktet som velferds-mål. Marilyn Warings styrke ligger i at hun tar kritikken på alvor og viser oss konsekvensene av at dette ikke gjøres. I en systematisk gjennomgang av svakhetene ved det vestlige økonomiske systemet slik det fungerer i vesten og slik det påtvinges resten av verden, dokumenterer hun gang på gang at taperne er kvinner, barn og Moder Jord. Til tross for dette er boka bærer av et positivt budskap: Det går an å gjøre noe med situasjonen slik den er. Marilyn Waring har gjort en stor innsats i arbeidet med å identifisere områder for forandring.

If Women Counted har en retorisk form. Vår erfaring med å formidle Warings ideer er at den form hun har valgt, kan virke provoserende også på de som oppriktig ønsker en mer rettferdig verdensøkonomi. Men, som vi selv har erfart, det kan være en særdeles fruktbar provokasjon overfor tillærte forestillinger og tankemønstre.

Nasjonalregnskapet – er forandring mulig?

Nasjonalregnskapet er et internasjonalt system for måling av økonomiske variabler. Oppbyggingen er i stor grad basert på bedriftsregnskapet; kjernen i nasjonalregnskapet er produksjonen som foregår i bedrifter og leveransene disse bedriftene imellom i form av vareinnsats. Landets verdiskaping, eller bruttonasjonalproduktet (BNP), defineres som differansen mellom markedsverdien av den samlede produksjonen og den samlede vareinnsatsen. Nasjonalregnskapet kan dermed betraktes som et resultatregnskap for «bedriften» Norge. For planleggingsformål er nasjonalregnskapet og nasjonalbudsjettet like nyttige som regnskapet og budsjettet i et foretak. Men, mens et godt økonomisk resultat er det overordnede mål for foretaket, er høy

Marilyn Waring. (Foto: University of Waikato, New Zealand.)

velferd det overordnede mål for nasjonen som helhet, og økning i BNP er i beste fall et middel for å nå dette målet. Dessverre har økonomer i utviklingen av velferdsteori bidratt til at vekst i verdiskaping settes lik vekst i velferd. Resultatet er en vektlegging på markedsøkonomien som ikke står i forhold til det bidraget den gir til befolkningens velferd. Og med vektlegging følger utvikling av verdinormer.

Opp mot denne ensidige fokuseringen på markedsøkonomien setter Marilyn Waring et alternativ inspirert av et arbeid av finske Hilikka Pietilä (s. 300). En stor del av tiden mennesker har til disposisjon brukes til frivillige og ulønnede aktiviteter til nytte for både seg selv og andre. Dette betegnes «den frie økonomien». Karakteristisk for disse aktivitetene er at de i sin helhet faller utenfor rammen av nasjonalregnskapet. Utenfor denne kjernen plasseres en skjerm og

en konkurranseutsatt sektor som til sammen utgjør markedsøkonomien fra nasjonalregnskapet. Det interessante med en slik modell er hva den gjør for leserens oppfatning av hva som er viktig i livet. Ved å betrakte det tradisjonelle nasjonalregnskapet, er det enkelt å se på effektiviteten i markedet som et mål i seg selv. Warings alternativ gir et helhetsperspektiv på velferd i motsetning til det partielle synet som framkommer i nasjonalregnskapet. Hun viser oss at tid er en knapp ressurs på lik linje med andre knappe ressurser og at det som skjer i den frie økonomien er like viktig for velferden som det som skjer i markedet. En effektiv markedsorganisering kan heller ikke sees isolert fra organiseringen av den frie økonomien da det hele tiden foregår en interaksjon dem imellom. Stikkordet her, og ellers i Warings bok, er synliggjøring.

Nasjonalregnskapets behov for primærstatistikk har i stor grad har vært med på å bestemme hva slags statistikk som skulle produseres av myndighetene. Dette innebærer at utformingen av nasjonalregnskapet har betydning for hva slags informasjon som er tilgjengelig. Det er vel også grunn til å hevde at statistikk som falt utenfor nasjonalregnskapets rammer, ikke ble betraktet som interessant for økonomer. Warings forslag til alternativ kan gi en ramme for systematisk behandling av informasjon som hittil ikke i særlig grad har vært brukt i økonomenes velferdsvurderinger, f.eks. statistikk over tidsbruk. En økt etterspørsel etter denne type statistikk vil kunne føre til et bedre tilbud. Det krever imidlertid at behovet blir synliggjort.

Waring bruker en stor del av boka til å dokumentere hvordan forsøkene på å utvide produksjonsbegrepet, til bl.a. å inkludere kvinners ulønnede arbeid i nasjonalregnskapet, gang på gang er blitt torpedert av de ansvarlige for systemet. Men ingen av disse gruppene, nemlig politikere,

statistikere og økonomer, ønsker å ta på seg ansvaret for at menneskelige verdier er kommet i bakgrunnen. Alle skyver de ansvaret over på hverandre. Problemer med å definere begreper, i tillegg til manglende data, er den grunn som gjerne nevnes når kvinners ulønnede arbeid ikke er med i nasjonalregnskapet. Til dette svarer Marilyn Waring: «... if you have a conceptual problem about the activity of half the human species, then you have a problem about the whole» (s. 80).

Vi er langt på vei enige i Warings kritikk av bruken av nasjonalregnskapet. Likevel vil vi her framheve nasjonalregnskapets betydning som verktøy i økonomisk planlegging. Derfor stiller vi oss uforstående til Warings forslag om at hvis markedet ønsker tall for BNP kan det selv betale for det. Det er en viktig oppgave for offentlig sektor å skaffe til veie informasjon om alle de økonomiske rammebetingelser vi står overfor.

Hva med Moder Jord?

I Warings framstilling er det en nær sammenheng mellom kvinneperspektivet og det økologiske perspektivet. Begge disse perspektivene innebærer å tenke i helhet snarere enn å studere enkeltfenomener, og at forskeren er en deltaker i en sosial sammenheng snarere enn en isolert observatør. Dette går på tvers av det tradisjonelle vitenskapssyn. Et uheldig samspill mellom vitenskap, makt og ideologi bidrar etter Warings mening til usynliggjøring og utnytting av de verdier som naturen representerer og av de verdier som det kvinnelige omsorgsarbeid utgjør.

Konflikten mellom naturens egenverdi og den etablerte vitenskap har mye av sin historiske opprinnelse i utviklingen av det moderne vitenskapelige paradigme: Mennesket står over de andre delene av naturen i en maktpyramide, og har rett til å utnytte

naturen uten å ta hensyn til de økologiske sammenhengene. I økonomisk vitenskap kommer dette paradigmet til uttrykk ved at naturens iboende kvaliteter usynliggjøres. Bare den økonomiske gevinst registreres i regnskapene, mens det ikke regnes noen minusposter for kvaliteter som går tapt. Frisk luft og rent vann, dyrkbar jord og levende skog blir stadig knappere goder. Likevel tas naturens livgivende og fornyende evne for gitt, uten at ødeleggelse av vårt livsgrunnlag regnes som motpost til produksjon av varer og tjenester.

Kvinnens ulønnede arbeid kan betraktes på en tilsvarende måte. Samfunnet er basert på at kvinner passer barn, utfører andre omsorgsoppgaver og holder familien sammen – uten en kompensasjon som står i forhold til oppgavens omfang. På samme måte som det foregår en rovdrift på natur og miljø, tyder undersøkelser på en utarming av omsorgen i hjemmene og lokalmiljøet.

Motstykket til det rådende paradigme er et helhetsspektiv der det erkjennes at mennesket er en deltaker i de økologiske prosessene, og at vi må leve i pakt med de begrensninger naturen setter. Helhetsspektivet innebærer også å påvise uheldige konsekvenser av den økonomiske utviklingen – påvise hvilke grupper som blir skadelidende og hvilke kvaliteter som står i fare for å gå tapt.

Et annet aspekt ved sammenhengen mellom kvinneperspektiv og økologisk perspektiv kan belyses ved den økonomiske og økologiske krise mange utviklingsland står overfor. I mange utviklingsland er dyrking

av mat til eget bruk i hovedsak kvinners ansvar. Når kvinner dyrker mat i naturalhusholdning, regnes det ikke med i nasjonalregnskapet. Hvis jorden derimot blir tatt i bruk til produksjon for markedet, registreres dette som positiv økonomisk vekst. Regnestykket tar imidlertid ikke hensyn til det tapet som oppstår ved at den økologiske balanse kan forstyrres ved innføring av et høyteknologisk jordbruk, at jorden utarmes og det genetiske mangfold i plantene reduseres, at kvinnene ikke nødvendigvis får noen økonomisk kompensasjon, at matmangel som regel oppstår, og at barn sulter i hjel eller får skader av underernæring.

En rød tråd gjennom boka *If Women Counted* er kritikk av hvordan statistikk blir laget og brukt i sin alminnelighet. Men Marilyn Waring må ikke tolkes dithen at hun sier nei til å telle. Hun ønsker tvert imot å utvide rammen både for hva som skal telle med og for hva som skal komme i fradrag, og at tallene ikke skal misbrukes i politiske maktspill. I sin utforsking av verdibegrepet gjør hun bruk av statistikk for militærutgifter for å illustrere hvor store ressurser som brukes til en direkte livstruende aktivitet. Og disse tallene er astronomiske. Men, som hun påpeker, den virkelig store trusselen mot liv er fattigdom. Dette illustrerer hvordan Marilyn Waring aldri lar oss miste helheten av syne.

Marilyn Waring:

If Women Counted. A New Feminist Economics.

Macmillan, London 1989.

«Til livets opphold»

– om å anerkjenne kvinners ekspertise

Ved Anne K. Haugestad

I boken *Til livets opphold* hevder Vandana Shiva at den tredje verden forvalter livsviktige intellektuelle «genressurser», representert ved de som har blitt marginalisert av den kapitalistiske «utviklingen»: kvinner, stammefolk og småbønder. Som det fremgår av undertittelen *Kvinner, økologi og utvikling* konsentrerer Shiva seg særlig om kvinnene.

I de siste to tredjedelene av boken gir Shiva en tankevekkende fremstilling av noen av de «utviklings»-prosjekter den tredje verden har blitt utsatt for, og fortsatt utsettes for. Opp mot denne *misutviklingen*, som Shiva kaller den, setter hun en tankegang som hun bl.a. betegner som «det kvinnelige prinsipp», økologisk tenkning og «etno-vitenskap». I motsetning til de fleste andre som har tatt for seg vilkårene kvinner i den tredje verden lever under, ser altså Shiva på disse kvinnene som ressurser, og ikke som passive ofre. Utestenging fra «utviklingen» betyr ikke nødvendigvis et liv i fattigdom og sult. Tvert imot kan marginalisering innebære at tradisjonelle kunnskaper om bærekraftig livsoppretholdelse blir bevart, slik at man forvalter kunnskaper som vil bli livsviktige for hele

verdenssamfunnet den dagen man skjønner at misutvikling ikke bare er feilslått utvikling – som kan avhjelpes med nye utviklingsprosjekter – men en nødvendig konsekvens av selve det reduksjonistiske utviklingsbegrepet.

Opp mot den vestlige patriarkalske vitenskapens reduksjonistiske logikk setter Shiva den mangfoldige livsoppretholdende virksomhet som springer ut av nærhet til naturen og livsprosessene. En slik nærhet finner Shiva i såkalt «fattige» samfunn basert på selvforsyningshushold, og spesielt blant kvinner. Kvinner er hovedansvarlige for livsoppretholdelsen, men deres ekspertise – knyttet til ressursutnyttelse med tanke på gjenbruk og gjenvekst – har ikke noen plass innenfor kapitalistisk profittmaksimering.

Etno-vitenskap

Gjennom eksempler som hun hovedsakelig henter fra sitt hjemland India, fokuserer Shiva på hvordan reduksjonistisk skogbruk, jordbruk, fedrift og vannutnytting ikke tar hensyn til de økologiske kretsløp og naturens behov for tilbakeføring av ressursene. Opp mot den reduksjonistiske vitenskapen setter hun «etno-vitenskapen» som forvaltes av kvinner, stammefolk og småbønder. Den standarden for vitenskapelighet som Shiva setter, utvider vitenskapens referanseramme fra det kontrollerte eksperiment til verden utenfor laboratoriene.

Etno-vitenskapen bygger på et helhetlig syn på naturen, og er dermed langt mer adekvat – eller objektiv – enn den reduksjonistiske vitenskapen – når man forflytter seg fra laboratoriet til den levende naturen. Der reduksjonismen setter likhetstegn mellom skog og tremasse, ser etno-vitenskapen skogens mangfoldige funksjoner i naturens kretsløp. Der reduksjonismen ser ugress, ser etno-vitenskapen føde for mennesker og dyr og organisk masse til skogbunnen. Ved hjelp av bioteknologi, intensiv vanning, kunstgjødsel og sprøytemidler vil reduksjonistene gjennomføre «grønne revolusjoner» og cash crops jordbruk. Shivas tall viser imidlertid at den grønne revolusjon ikke har innfridd forventningene, og at tørken som nå til og med truer drikkevannsforsyningene, ikke er meteorologisk, men skapt av overbeskatning av vannressursene. Pengene som cash crops-avlingene innbringer kan ikke spises, men gjør tidligere selvforsynte samfunn til brikker i de multinasjonale selskapers penge-spill. Reduksjonismens «hvite revolusjon» setter likhetstegn mellom kveg og melk, og sentraliserer meieridriften slik at melkeproduktene blir utilgjengelige for det fattige flertallet. Etno-vitenskapen vet at kua som trektdyr og omdanner av jordbruksavfall

Vandana Shiva. (Foto: Elisabeth Eide.)

til høyverdig gjødsel er livsviktig for det indiske jordbruket – og at desentralisert meieridrift er livsviktig for å dekke landsbybarnas proteinbehov.

Feministisk vitenskapskritikk

Shiva begrenser seg imidlertid ikke til denne synliggjøringen av en alternativ og

bærekraftig utnyttelse av naturen. Hun setter også misutviklingen – og marginaliseringen av alternative tenkemåter – inn i en større vitenskapskritisk og sivilisasjonskritisk sammenheng. I bokens første tredjedel gir hun derfor en beskrivelse av «utvikling» og moderne vitenskap som vestlige patriarkalske prosjekter. I denne beskrivelsen knytter hun an til nyere anglo-amerikansk feministisk vitenskapskritikk, representert ved bl.a. Evelyn Fox Keller og Sandra Harding. Derfra henter hun bl.a. tanker rundt den vestlige patriarkalske vitenskapens voldelige forhold til både kvinnen og naturen.

Denne omfattende presentasjonen av den reduksjonistiske logikken gir en viktig forståelsesramme for den økologiske krisen og marginaliseringen av kvinner, småbønder og stammefolk. Imidlertid går det litt for mange sider før Shiva presiserer sitt eget ståsted. Så sent som på side 81-82 kommer presiseringen av at begrepet om «det kvinnelige prinsipp» ikke ekskluderer menn. Dette ligger jo implisitt i og med at hun inkluderer småbønder og stammefolk uavhengig av kjønn, men jeg savnet presiseringen. En annen klargjøring som kommer sent, er at også kvinner kan ha fjernet seg så mye fra naturen at de forfekter et reduksjonistisk syn på verden. Dette er kanskje en selvfølge for mange, men når man bruker et så pass ladet begrep som «det kvinnelige prinsipp» kan leseren lett tillegge det biologistisk betydning. Shivas bruk av dette begrepet er imidlertid knyttet til indisk filosofi, og presentasjonen av denne begrepsbruken er en annen ting som jeg synes kommer sent – og som dessuten gjerne kunne vært noe mer omfattende.

Men ved å etterlyse utdyping av visse deler av boken kommer jeg inn på et problem som man hele tiden står overfor ved denne typen syntetiserende prosjekter: Stofftilfanget er så enormt at deler av boken

fungerer mer som sammendrag enn som argumentasjonsrekker. Argumentasjonen ligger for en stor del i den litteraturen som det henvises til i notene. Dette problemet tror jeg Shiva ville tjent på å ta konsekvensen av gjennom en presisering av at det er slik bokens første del bør leses. Slik den nå fremstår, kan en kritisk leser avfeie mange av de viktige observasjonene og sammenlenkningene med at det bare forblir påstander uten begrunnelser. Slik jeg ser det forutsetter Shiva implisitt at leseren deler den feministiske vitenskapskritikkens oppfatning av f.eks. opplysningstiden som reduksjonismens gjennombrudd. Denne og andre forutsetninger kunne med fordel vært gjort eksplisitte.

Mine innvendinger forblir imidlertid bagatellmessige i forhold til verdien av et slikt prossett som ser konkrete kvinne-erfaringer – og da særlig erfaringene til de moralsk sterke Chipko-kvinnene i India – lys av feministisk vitenskapskritikk og sivilisasjonskritikk. Eksempelene fra Chipko-kvinnenes ikke-voldelige kamp for skogen, jorden, luften og vannet er imponerende og oppbyggelige. Faktaene rundt «misutviklingshjelpen» er sjokkerende og tankevekkende – og forsterker ønsket om kvinneorientert u-hjelp. Ved selv å bruke begrepet «den tredje verden» bidrar Shiva til å redefinere dette begrepet fra å være en demonstrasjon av marginalisering til å bli et symbol på mangfold. Et mangfold der kvinners ekspertise som ressursforvaltere kommer til sin rett – foreløpig riktignok bare som motekspertise, men denne boken er ett bidrag til anerkjennelse av kvinner som eksperter på bærekraftig livsopprettelse.

Vandana Shiva:

Til livets opphold. Kvinner, økologi & utvikling.

Forlaget Oktober A.S, Oslo 1989.

LITTERATUR-

KOMMENTARER

Barnas beste? Om fordeling av barnehageplasser

I 1988 var barnehagedekningen i Norge på vel 32 %, med stor spredning når det gjaldt barnas ukentlige oppholdstimer. Bare 17 % av barna hadde tilbud om plass mer enn 30 timer pr. uke. De fleste steder i landet er barnehageplasser et knapt gode. Etterspørselen etter plasser er de fleste steder betydelig høyere enn tilbudet, hvilket avleses gjennom lange ventelister.

En barnehageplass er et knapt gode, og i dette notatet spørres det om hvordan dette godet fordeles. Hvilke regler og rutiner finnes?

Det er i dag omkring 4000 barnehager i Norge, og betydelige variasjoner i opptakspraksis. Notatets fremstilling av opptaksregler og -rutiner er imidlertid konsentrert om kommunale barnehager, spesielt i Oslo og Akershus. Den praksis som er utviklet i disse kommunene synes likevel å ha sine klare paralleller også andre steder i landet, og tildels også i andre barnehager enn bare de kommunale.

I arbeidsnotatet skisseres først hvilke typer av beslutninger som kommer inn i bildet når det gjelder opptak i barnehager.

Herunder fremstilles også de viktigste statlige føringer, som barnehagelovens bestemmelser om opptak. Deretter følger en del opplysninger om tilbudet av – og etterspørselen etter – barnehageplasser.

I redegjørelsen for hvilke opptakskriterier som finnes, går det klart fram at tildeling etter behov er et sentralt kriterium. I samme avsnitt diskuteres det også kort hvis behov det er tale om. Noen opptakskriterier gir ganske direkte uttrykk for barnas behov, mens andre vel så mye reflekterer hensynet til foreldrene, til personalet eller til (lokal)samfunnet mer generelt.

Mot slutten av notatet spekuleres det over hvorfor barnehageplasser fordeles på den tidligere beskrevne måte – ut fra intensjoner om å fordele etter behov, og ikke gjennom helt andre mekanismer. Et alternativ som sjelden benyttes ved viktige avgjørelser i vårt samfunn, nemlig loddtrekning, blir studert nærmere. Denne fordelingsmekanismen har noen klare fortrinn fremfor dagens behovsorienterte opptakssystem, men også enkelte fundamentale svakheter.

Bjørn Erik Rasch:

Barnas beste?

Om fordeling av barnehageplasser.

ISF-arbeidsnotat: 90/3

Die Situation der Frauen an den Norwegischen Hochschulen

I det tyske tidsskriftet *Die Frau in unserer Zeit* 3/90 har dr.philos., førsteamanuensis Marina Mundt ved Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen, bidratt med en artikkel om «Die Situation der Frauen an den Norwegischen Hochschulen». Tidsskriftet inneholder også flere andre artikler om kvinners situasjon i forskning og utdanning.

Redaksjonen består av Jutta-B. Böhle-Joester, Cornelia L. Leich og Marlies Salazar, Postfach 1465, 5047 Wesseling, Tyskland. *Die Frau in unserer Zeit* utgis av Konrad-Adenauer-Stiftung e.V. Tidsskriftet kan bestilles fra forlaget på denne adressen:

Die Frau in unserer Zeit, 3/90

Ernst Knoth Druckerei und Verlag GmbH
Postfach 226

4520 Melle 1, Tyskland

Tlf. 05422-2895

Kvinner og stemmerett

Hvordan formes kvinner av staten og dens institusjoner? I hvilken grad har kvinnene selv greid å utforme en kvinnepolitikk? I hvilken grad har organisasjonskulturen i ulike land påvirket kvinnes kamp for likestilling og stemmerett? Hvilke konsekvenser har det fått at kvinnene har kommet inn på den politiske arena?

Denne konferanserapporten prøver å gi svar på bl.a. disse spørsmålene. Den første delen av rapporten tar for seg betingelsene for, og konsekvensene av, stemmerettskampen i Canada, USA og Frankrike. Den

andre delen drøfter kvinnes deltakelse i statlige institusjoner.

Det er store forskjeller både når det gjelder *måten* kvinnene fikk (eller rettere sagt: tilkjempet seg) stemmerett på og *når* dette skjedde. Utviklingen i Frankrike står i en særstilling, og kan nevnes som et godt eksempel på at veien til fulle borgerrettigheter for kvinner er sterkt avhengig av det enkelte lands egen politiske kultur og spesielle konflikter: Hvordan kan det ha seg at det ble innført allmenn stemmerett for menn i 1848, mens kvinnene måtte vente enda 100 år på å få den samme rettigheten? Til tross for revolusjonen i 1848 og til tross for at det politiske venstre i mange land var vennlig stemt når det gjaldt stemmerett for kvinner, fikk ikke de franske kvinnene stemmerett før etter den andre verdenskrig. En viktig faktor kan være at venstreradikale rett og slett fryktet et dårlig valgresultat om kvinnene fikk de samme rettighetene som menn: Det politiske venstre var redd for at de franske kvinnene var nært knyttet til det katolske høyre.

Hvilke målsettinger har kvinner i eliteposisjoner i samfunnet? I annen del av rapporten diskuteres dette spørsmålet med konkrete eksempler fra Norge, England, USA og Australia. *Hege Skjeie* har intervjuet menn og kvinner fra ulike politiske partier på Stortinget, og medlemmene av Gro Harlem Brundtlands «kvinneregjering». Hun skriver at den norske politiske kulturen er sterkt preget av en tro på at kjønnsforskjeller har politisk betydning. Av dette følger et ønske om å få til en mest mulig kjønnslik representasjon. Men fortsatt er de ulike politiske verdisyn den viktigste nøkkelen til partiprioriteringer. Dette betyr i praksis at selv om kvinneinteresser på ulike måter har politisk gjennomslag, dannes det få spesifikke kvinnepolitiske allianser. Kvinnelige politikere følger stort sett partilinjene i sine politiske prioriteringer. Kjønnsforskjellene lar seg dermed ikke nedfelle i spesifikke

kvinnelige politiske strategier og preferanser. Som et annet eksempel på hva som tas opp i denne delen av rapporten kan nevnes artikkelen til *Vicky Randall* der hun hevder at kvinnene i England langt på vei har vært fraværende i det politiske liv. På denne bakgrunn mener hun at de engelske feministene har sviktet ved ikke å involvere seg i staten og dens institusjoner.

Rapporten er et resultat av en internasjonal konferanse kalt «Women's Presence, Women's Power: Changing the Institutions», som ble holdt på Lysebu i Oslo, desember 1989. Konferansen ble arrangert av «International Working Group on Feminist Politics». Institutt for samfunnsforskning sto ansvarlig for den tekniske gjennomføringen av konferansen, som var finansiert gjennom en hovedbevilgning fra NORAS' Velferdsprogram og en delbevilgning fra The German Marshall Fund.

Mary F. Katzenstein & Hege Skjeie:
Going Public.
ISF-rapport: 90/4.

Om fedres arbeidstid: Hvorfor er pappa borte?

Hvilke forhold påvirker menns yrkesroller? Hvordan er samspillet mellom menns arbeids- og familieliv? I arbeidsnotat fra ISF, nr. 2/90, settes søkelyset på disse problemstillingene. Menns forhold til arbeid står sentralt i forhold til å forstå menns roller i samfunnet. Bildet man har av menns yrkesliv er at de vanligvis arbeider heltid uten avbrudd over livsløpet. Dette er grunnen til at menns yrkes- og arbeidstidsmønstre har fått lite oppmerksomhet. Imidlertid er nok bildet langt mer sammensatt

enn som så. Undersøker en nærmere, finner man blant annet at blant menn med heltidsarbeid, har én av fire en arbeidstid som langt overstiger det som er normalarbeidstid.

Bildet man har av den «moderne faren», er pappaen som aktivt og omsorgsfullt deltar i barneomsorgen. Dette rimer dårlig med virkeligheten. Tørr statistikk viser at fedre er blant dem som ofte har lang arbeidstid. Sett på bakgrunn av den sterke økningen i mødres yrkesdeltakelse og dermed økte bidrag til familiens økonomiske forsørgelse, ville man kanskje vente at fedre jobbet noe mindre for dermed å bruke mer tid sammen med familien.

Man antar at det er barnefamilienes vanskelige økonomiske situasjon som fører til at mange fedre arbeider så mye. Lang arbeidstid blant fedre har imidlertid mange ulike årsaker. Disse årsakene belyses i dette notatet. Hvilke faktorer er det egentlig som fører til at mange menn har en ukentlig arbeidstid som ligger langt over normaltid? Hvilken betydning har familiesituasjonen for menns lange arbeidstid? For å besvare disse spørsmålene trekker notatet inn tre sett av forklaringsfaktorer: økonomiske behov, motivasjonsfaktorer knyttet til jobben, og mulighetene til å få overtid eller ekstraarbeid.

Resultatene fra analysen tyder på at det er mer enn én årsak til at menn har lang ukentlig arbeidstid. Dette gjelder både for fedre og for menn uten barn. Blant fedre fant en at sannsynligheten for at en far skulle arbeide 45 timer i uka eller mer ble påvirket av alle de tre settene av forklaringsfaktorer.

Blant menn uten barn å forsørge ser det ut til å være de samme faktorer som ligger bak overtidarbeid: økonomi, motivasjon i forhold til jobben, og mulighetene for å jobbe overtid/ekstraarbeid. Arbeidstiden blant menn med og uten barn påvirkes altså av de samme forhold. Det er ett viktig unntak; nemlig det antall barn en mann forsørger.

Jo flere barn, dess lengre arbeidstid. Dette betyr at om man ønsker å bedre den økonomiske situasjon for barnefamiliene, bør *antall barn* være en viktig komponent i fordelingspolitikken.

Hvilke konsekvenser får fedrenes lange arbeidstid for likestillingen mellom kvinner og menn i familien? Reduseres likestillingen i familier der faren har en svært lang ukentlig arbeidstid, dvs. 45 timer eller mer? Overraskende nok viser det seg at menn med lang ukentlig arbeidstid like ofte har yrkesaktive koner i heltidsjobb som menn som jobber normaltid. Fordelingen av husarbeidet ser heller ikke ut til å bli nevneverdig påvirket av mannens arbeid. Paradoksalt nok ser det heller ikke ut som om fedre med lang arbeidstid tilbringer

mindre tid sammen med barna sine enn fedre som arbeider normaltid. Fedrenes arbeidstid har altså i dag liten betydning for hvordan likestillingen praktiseres i hjemmet.

Disse resultatene er i tråd med resultater fra andre undersøkelser som blant annet viser at den reduksjonen i menns arbeidstid som har funnet sted i mange land, ikke har ført til at de samme menn utfører mer husarbeid og/eller omsorgsarbeid. Tvert imot har den gitt menn mer fritid.

Anne Lise Ellingsæter:

Fathers Working Long Hours: Trends, Causes and Consequences.

ISF-arbeidsnotat: 90/2

MØTER.SEMINARER

KONFERANSER

Women's Worlds: Realities and Choices

Fra 3. til 7. juni 1990 ble *The 4th International Interdisciplinary Congress on Women* arrangert på Hunter College, City University of New York. Kongressen arrangeres hvert tredje år og har tidligere vært holdt i Israel, Nederland og Irland. Neste kongress planlegges i Costa Rica i 1993.

Tittel på kongressen i år var *Women's Worlds: Realities and Choices*. Programmet var overveldende. Det viste ikke bare kvinners mangfoldige livsbetingelser, muligheter og begrensninger verden over, men ga også kongressdeltakere mangfoldige valg. Kongressen var organisert i følgende hovedtemaer: politikk, global økonomi, ideologi/religion, miljø/helse og militarisme/vold. Det rommet nær sagt alt. Her skulle det være noe for alle. Og her var kvinner fra alle kanter av verden samlet. Åpningsseremonien ble et gripende og fargesprakende bilde på det. Her var kvinner i alle aldre, med forskjellige hudfarger og ulike klesdrakter. Det var en stor opplevelse å få være en del av dette, få være midt i en så sammensatt og fargerik verden av kvinner.

Dette var ingen smal forskningskongress for noen få eksperter, men en bred og

mangfoldig representasjon der forskere og kvinneaktivister fra hele verden møttes. Temaene spente fra erfaringer hos Puerto Ricanske syersker og undertrykking av brasilianske peanøttarbeidere til afrikanske kvinners kultur i Bluefields Nicaragua. Fra kvinner som ledere og entreprenører til moderskap og seksualitet. De store utfordringene for kvinner verden over sto på dagsordenen; hvordan skal vi kjempe mot kvinneundertrykking globalt, hvordan skal kvinnekampen organiseres, hvordan skal vold mot kvinner bekjempes? Aktuelle politiske spørsmål var tema for diskusjon. Kvinners situasjon i endringsprosessen i Øst-Europa og palestinske kvinner og intifada samlet manges oppmerksomhet. Temaene var mange, men de henger uløselig sammen. «Spørsmålet om vold er infiltrert i alt. Å få slutt på den er et utviklings-spørsmål. Utvikling for kvinner i den fattige verden er avhengig av at vold mot kvinner opphører,» hevdet kvinnene fra Bangladesh.

«Kvinnene er i verden for å forandre den,» tordnet legenden Bella Abzug fra talerstolen. En pen gammel dame, amerikansk politiker og kvinneaktivist. Hun var ikke beskjedent på kvinners vegne. «Kvinner har andre verdier. Nå må den maskuline mystikks makthegemoni bringes til

ende. Kvinner må inn i politikken og endre den; we can do better, we are determined to change the world,» hevdet hun.

Spørsmålet er i hvilken grad en kongress som denne kan bidra til å forandre verden. Eller mindre ambisiøst og mer presist; hvorfor mange av deltakerne ble frustrerte istedenfor å la seg begeistre. Et svar på det er at kongressen var for dårlig organisert. Kommunikasjonen mellom arrangører og deltakere var mangelfull. Det førte til at mange av de som skulle vært bidragsytere aldri møtte opp, at endringene i programmet var mange, at mye ikke ble som en hadde tenkt seg. Mer generelt tror jeg en bør tenke nøye gjennom hvordan så store konferanser, med flere tusen deltakere og svært omfattende program, skal organiseres for å fremme kontakt og forståelse.

Kari Melby
forskningsleder
Senter for kvinneforskning, AVH
Universitetet i Trondheim

Crossing Boundaries in Feminist History

The Eighth Berkshire Conference on the History of Women ble arrangert på Rutgers University, New Jersey, fra 8. til 10. juni i år. Årets store mønstring av kvinnehistorikere, først og fremst fra USA, bar tittelen *Crossing Boundaries in Feminist History*. Konferansen manifesterte at kvinnehistorien er et bredt og ekspansivt forskningsfelt, i det minste i USA. Tematisk er feltet svært omfattende. Ladet med begrepet *gender* går kvinnehistorikere til undersøkelse av alle felt; arbeidsliv, arbeidsdeling og organisering, yrkesidentitet og kunnskapsproduksjon, seksualitet, offentlig

politikk og feministers strategi, helse og kriminalitet, kulturliv og velferdsstat.

Teoretisk uttaler mange ambisjoner om å kombinere undersøkelser av kjønn, klasse og rase. En av dem er Carroll Smith-Rosenberg som i forsøket på å finne fram en politisk subjektivitet benytter det metodiske grep å sammenligne en hvit middelklasse-mann, en afroamerikansk mannlig slave og en hvit middelklassekvinne. Hun understreket et poeng som mange kvinnehistorikere nå er opptatt av; nemlig at kjønn, klasse og rase er filtret inn i hverandre. Rase er kjønn og kjønn er skapt også av rase. Et annet eksempel på denne samme ambisjonen er Leonore Davidoffs og Catherine Halls forsøk på å kombinere analyse av klasse og kjønn i boka *Familiy Fortunes*, som kom for noen år siden og som ble diskutert på konferansen. Gjennom studier av familien viser forfatterne bl.a. hvordan klasse konstrueres ved hjelp av kjønnsforskjeller. Den amerikanske kvinnehistorikeren Joan W. Scott, som også har besøkt Norge, grep fatt her: «Vi må problematisere forholdet mellom kjønn og klasse ytterligere; vi vet at klasse er kjønn, men ikke hvordan kjønn bestemmer klasseidentitet,» uttalte hun.

Berkshirekonferansen, eller *the Berks* som det heter på amerikansk, er en institusjon blant amerikanske kvinnehistorikere. Tradisjonene går helt tilbake til 1930 da *kvinnelige historikere* begynte å samle seg til årlige møter for å bekjempe isolasjonen. I 1973 ble den første Berkshirekonferansen om *kvinnehistorie* arrangert. *The Berks* går av stabelen hvert andre eller tredje år. Årets konferanse var den åttende i rekken av kvinnehistoriekonferanser og den samlet mellom to og tre tusen deltakere. Konferansen var velorganisert og holdt et høyt faglig nivå. Den ga stort utbytte, både strengt faglig, men også i form av nettverksbygging. Norske kvinnehistorikere skriver mot en internasjonal, og kanskje i første

rekke amerikansk, teoritradisjon. Det er en viktig inspirasjonskilde å få komme ut, se personene bak navnene og få knytte kontakter.

Kari Melby
forskningsleder
Senter for kvinneforskning, AVH
Universitetet i Trondheim

Women and Men in Relationships – New Perspectives

Noen inntrykk fra en konferanse

Den 23. – 25. august i år inviterte *Institutet för Kvinnopsykologi* til en konferanse i Stockholm, med tittelen *Women and Men in Relationships – New Perspectives*. Vi fire psykologer som deltok fra Norge, gledet oss særlig til å møte *Harriet Goldhor Lerner*, som også er psykolog og som i en årrekke har arbeidet med noen av de samme temaene innen kjønns spesifikk terapi som vi selv er opptatt av. Harriet Lerner har skrevet flere bøker, hvorav to er oversatt til svensk. Originalens titler er *The Dance of Anger* (Kvinnors vrede, Forum 1987) og *The Dance of Intimacy* (Kvinnors nära relationer, Forum 1990), mens den siste (*Women in Therapy*, New York: Harper & Row, 1989) foreløpig kun er tilgjengelig i amerikansk utgave. Alle tre kan anbefales til deg som er opptatt av kvinners livssituasjon og utviklingsmuligheter i vår kultur generelt – og som kanskje også strever med å få bedre grep om din egen kvinnelighetsutforming på mer privat basis.

Individet og familien

På konveransen i Stockholm innledet Harriet

Lerner sammen med sin mann, *Stephen Lerner*, og sin tidligere terapeut og veileder, *Katherine Kent*. De arbeider alle tre i tilknytning til The Menninger Foundation i Topeka, Kansas, – et institutt som driver familieterapi-orientert arbeid ut fra et psykoanalytisk fundament. Alle fremhevet betydningen av det pionerarbeidet dr. Bowen, instituttets grunnlegger, hadde gjort mht. å sette fokus på *personen i relasjon til den familiekonteksten* hun eller han vokser opp i. «Når rammen om den ene personen det gjelder blir utvidet, forandres historien om denne personen og vår forståelse av den,» understreket Katherine Kent i sitt foredrag. Atferden endrer mening hvis man utvider konteksten. Ved å gjøre rammen om bildet større, gis en mulighet til å skifte perspektiv. Fra f.eks. å forstå noe som patologisk, kan en slik utvidelse av rammen gi en ny forståelse av *sammenhengen i historien*, og dermed sette reaksjonen/symptomet i et nytt (og forståelig) lys. Dette forandrer *følelsen* for «problemet» – det blir noe normalt, noe som det er mulig å forholde seg til. Og dermed også noe som det er mulig å endre eller gjøre noe med.

Perspektivet at psykiske symptomer er en måte å mestre problematiske/umulige relasjoner i familien på, kjenner vi igjen. Denne innfallsvinkelen, som går ut på å beskrive klientens prosjekter som aktive og nødvendige handlingsstrategier, blir særlig sentral i arbeid med kvinner. Det er viktig å understreke at det er noe kvinner prøver å *få til*, ikke minst i situasjoner hvor vi holder oss i ro og virkelig må anstrenge oss for å være «passive» (f.eks. i situasjoner der den fysiske overmakten er så stor at aktiv motstand ville være direkte livstruende). På denne konferansen i Stockholm snakket imidlertid ikke Katherine Kent i særlig grad ut fra kvinner og menn som egne kategorier, men holdt seg først og fremst til noen mer generelle, familie-/system-orienterte temaer for psykologisk arbeid.

Menns posisjon uforandret

Overskriftene for Stephen Lernalers foredrag inngår forventninger om at han skulle stå for ny informasjon om noe av «mannssiden» ved de nye perspektivene på forholdet mellom kvinner og menn. I innlegget sitt tok han utgangspunkt i menns relasjon til familien i dag. «*Kvinner* har forandret mye på sin posisjon i hjemmet, mens *menn* ikke gjør noe spesielt annerledes enn tidligere,» mente Stephen Lerner. «I dag vil imidlertid menn i større grad enn før *si* at det er viktig for dem å ha et godt forhold til sin familie – uten at dette nødvendigvis kommer til uttrykk gjennom hvordan de faktisk opptrer.»

Stephen Lerner var også opptatt av at menn i dag ikke har noen gode forbilder i sine fedre – de har sjelden hatt noe nært forhold til far og vet i det hele tatt ganske lite om far som person. Når menn kommer til terapi, er det fremdeles fordi noen *andre* har bedt dem om det. De kommer i mindre grad pga. *egne* problemer, og tendensen er at menn avslutter terapien så snart de bare kan – når krisesituasjonen begynner å roe seg. «Jeg blir likevel litt optimistisk når jeg snakker med menn jeg kjenner,» sier Stephen Lerner. «Jeg ser og vet hvordan de strever. Men denne utviklingen, fra at «andre er problemet» til at menn tør å se nærmere på seg selv og sin egen rolle, i familien og i livet generelt, vil gå svært langsomt.»

Sinne som redskap til forandring

Ikke uventet var det Harriet Lerner som for oss sto for det mest direkte kjønnsspesifikke perspektivet i sin tenkning om forholdet mellom kvinner og menn. Hun tok utgangspunkt i hvordan menn historisk og tradisjonelt har kunnet definere og sette premisser for kvinners virkelighet – ikke minst gjennom bruken av språket. Det

språket som har vært tilgjengelig, har på mange vis gjort kvinner *tause*. Først og fremst hersker det en nesten fullstendig taushet rundt *kvinners sinne*. Harriet Lerner forteller hvordan hun selv for ti år siden lette gjennom alle amerikanske biblioteker uten å finne en eneste bok eller artikkel om temaet kvinner og sinne. «Da jeg senere selv skrev om dette, kunne jeg etter hvert tapetsere veggene hjemme med avslag fra forlagene som svarte med å refusere boken,» sier hun.

Harriet Lerner er opptatt av sinne som et viktig redskap til forandring. Sinnet hjelper oss til å være tydeligere – hjelper oss til å kjenne egne grenser. Fordi kvinners sinne har blitt så stigmatisert og forbudt, har opplevelsen av å være sint oftest gjort kvinner forvirret og engstelige. Ved i stedet å la sinne slippe litt mer fram, og bruke denne reaksjonen til å understreke at det er noe som er viktig for deg/noe du vil holde fast på, styrkes kvinners jeg-posisjon, framhever Harriet Lerner. Samtidig understreker hun at en viktig forutsetning for å tore å gjøre seg selv tydeligere overfor andre mennesker er at man kan erkjenne risikoen ved eventuelt å måtte *tape* relasjonen til den andre personen (f.eks. ektefellen). Har kvinner generelt råd til å ta denne sjansen? Eller – har vi råd til å la være?

Harriet Lerner presenterte i sitt foredrag mange spennende innfallsvinkler til forståelsen av kvinnelighetsutformingen og forholdet mellom kjønnene. Hennes bøker kan som nevnt anbefales for utdyping av temaet. Oppsummeringsvis kan det kanskje her bringes videre én av hennes sentrale tekster, med adresse til alle kvinner: Ikke bruk energien din på å forsøke å forandre *andre*! Konsentrer deg i stedet om deg selv og prøv å få bedre tak i hva det er du kan trenge for å få til en mer tilfredsstillende livssituasjon for den egen del. I personlige relasjoner blir ofte det å skulle ivareta *en felles sannhet* gjort synonymt med ønsket

om *nærhet*. Noe av det aller viktigste i nære relasjoner er imidlertid å huske at alle ser verden gjennom ulike filtre, understreker Harriet Lerner. Forskjellighet betyr ikke følelsesmessig distanse, men gir snarere mulighet og rom til egne – og andres – følelser.

Kvinner har strevd lenge nok med å påta seg jobben med å skulle forstå andre (ikke minst menn), for derigjennom å finne en måte å hjelpe andre til å endre seg på. Nå er det kvinners tur til å bruke kreftene på egne prosjekter. Spørsmålet er ikke hvor *raskt* denne bevegelsen mot større grad av tydeliggjøring og klarhet går, sier Harriet Lerner, men at det *er* en bevegelse, og at den går i riktig retning.

Mange spørsmål – færre svar

Som en sluttkommentar til konferansen *Women and Men in Relationships – New Perspectives* sitter vi nok igjen med flere spørsmål og færre svar enn vi hadde ønsket oss på forhånd. En slik konferanse gir imidlertid svært god anledning til å få skjerpet seg på hva en selv som teapeut og forsker kjenner seg enig eller uenig i i forhold til det stoffet som blir presentert. For oss som i vårt arbeid ved prosjektet Forum for kvinneterapi, møter svært mange kvinner med psykiske reaksjoner etter seksualisert vold, overgrep og mishandling, var det imidlertid urovekkende at ingen av konferansens innledere tok opp dette temaet når de diskuterte relasjonen mellom kvinner og menn. Riktignok ble det understreket at prosessen med større grad av selvrepresentasjon for kvinner kunne forventes å bli møtt med tildels hard motstand, både innad fra familien og fra samfunnet generelt. Men alt i alt la innlederne etter vår vurdering opp til en slags overfokusering på

betydningen av et familieorientert perspektiv i tilnærmingen til psykiske problemer hos kvinner og menn, uten at det ble sagt noe om hva det var man kunne vente av *innhold* i familiesystemet når man begynte å se etter. Vi ønsket nok at Harriet Lerner her hadde kunnet fri seg noe fra sin ramme av familieterapeutisk tenkning, og i enda større grad utvikle det særegent kjønns-spesifikke i sitt arbeid.

I løpet av de dagene denne konferansen varte, savnet vi også noe mer om hvor *tungt* det kan kjennes å skulle begynne å få tak i sin egen historie – og hvor truende det kan være å bli tydeligere for seg selv og andre. Hva blir omkostningene for oss ved å begynne å endre på kulturens makt- og kontrollmekanismer? Kan vi orke å forholde oss til virkeligheten slik den ser ut bak alle mytene og klisjeene? Eller er det kanskje ikke lenger noe spørsmål om å velge å la være. I hvert fall kan det være viktig å forberede seg på at det å være sint kvinne oftest kjennes svært ensomt. Det kom flere henvendelser fra salen som gjaldt akkurat dette, uten at innlederne fant å kunne gi noen kommentar tilbake.

Forandring i forholdet mellom kvinner og menn kan nok være nødvendig – men det er på ingen måte noe enkelt prosjekt. Det er vel fare for at det trengs en del mer enn slike konferanser før den jobben er gjort! Og spørsmålet blir helt til slutt: Er det i det hele tatt mulig fullt ut å arbeide med tydeliggjøring av kvinners livssituasjon ut fra en familieterapeutisk forståelsesmodell? Konferansen overbeviste i hvert fall ikke meg om akkurat det.

Trine Anstorp
forskningsveileder
NAVs forskningsprogram
om kvinnemishandling

KOMMER

Kurser i kvinnopsykologi Stockholm, våren 1991

Kurs 1: Kvinnors identitetsutveckling

Förkunskaper: Kursen förutsätter psykologisk grundutbildning och att Du läser några artiklar, som skickas ut i god tid före kursdagen.

Innehåll: Kurs 1 handlar om olika tankar och teorier om kvinnor ur ett socialpsykologiskt och psykodynamiskt perspektiv:

1. *Könsspecifik personlighetsteori och könsneutrala teorier.*

Det manliga perspektivet, mannen som norm: Sigmund Freuds og Helene Deutschs teorier.

2. *Det kvinnliga perspektivet.*

Nya teorier om kvinnor: Jean Baker Miller, Nancy Chodorow, Eva Ethelberg m. fl.

3. *Språk och identitet.*

Om den dubbelt dolda läroplanen – i skolan och i livet.

4. *Vrede och identitet.*

Differentiering av självet inom en relation. Harriet Lerner, *Kvinnors Vrede*.

Tid: Én-dagskurs som ges vid tre tillfällen:

- (a) Fredag 11/1 1991 kl 9–17.

Lärare: Gunilla Fredelius.

- (b) Fredag 18/1 1991 kl 9–17.

Lärare: Ulla Grebo

- (c) Fredag 15/3 1991 kl 9–17.

Lärare: Patricia Klein Frithiof

Anmälan senast: Fredag 23. november 1990 för kurs (a) och (b). Fredag 8. februari 1991 för kurs (c).

Avgift: 2.000 kr/kursdag inklusive kursmaterial, lunch & kaffe.

Kurs 2: Kvinnors Psykosexuella utveckling

Förkunskaper: Kurs 1 och att Du läser några artiklar som skickas ut i god tid före kursdagen.

Innehåll: Kursen handlar om hur olika psykoanalytiska teorier om kvinnor utvecklats och om några av de teorier som är relevanta idag:

1. *Bakgrunn och frågeställningar.*

Psykoanalytiska tankegångar: Sigmund Freud, Melanie Klein, Jacques Lacan och Janine Chasseguet-Smirgel.

2. *Modern og Fadern, skuld och skam i kvinnors psykologi.*

Teorier om kvinnor och den sociala ordningen; Irène Matthis, Harriet Lerner m.fl.

3. «*The drive to become both sexes*».

Irene Fast, *Developments in gender identity: gender differentiation in girls*.

4. *Nya psykoanalytiska tankegångar*.

Om överjagsstruktur (Doris Bernstein) och sexualitet hos kvinnor (Joyce McDougall).

Tid: En-dagskurs som ges vid två tillfälle:

(d) Fredag 22/3 1991 kl 9–17.

Lärare: Ulla Grebo.

(e) Fredag 19/4 1991 kl 9–17.

Lärare: Gunilla Fredelius.

Anmälan senast: Fredag 8. februari 1991 för kurs (d). Fredag 8. mars för kurs (e).

Avgift: 2.000 kr/kursdag inklusive kursmaterial, lunch & kaffe.

Kurs 3: Kvinnor, depression och psykoterapi

Förkunskaper: Kurs 1 och kurs 2 och att Du läser och arbetar med de artiklar som skickas ut i god tid före kursdagarna.

Innehåll: Kurs 3 presenterar en ny teori och ett annorlunda sätt att förstå depression, kvinnor och psykoterapi:

1. *Den depressiva reaktionen som möjlig tillgång (Emmy Gut).*
2. *Depression, självutplåning och vägen till differentiering (Harriet Lerner).*
3. «*Det relaterande självet*» och *depression hos kvinnor (Alexandra Kaplan).*
4. *Om psykoterapi med kvinnor: Psykodynamiskt, feministiskt och familjesystems orienterade modeller.*

Teorier och tankar av Harriet Lerner, Miriam Greenspan, Jean Baker Miller m.fl.

Tid: Två-dagarskurs vid ett tillfälle: Fre- & lördag 24-25/5 1991.

(f) Fred. kl 9–21 & lörd. kl 9–17.

Lärare: Patricia Klein Frithiof.

Arbetsform: Föreläsningar, gruppdiskussioner och möjlighet till viss handledning i smågrupper.

Anmälan senast: Fredag 5. april 1991.

Avgift: 3.900 kr/kurs inkl. kursmaterial, lunch, middag & kaffe.

Arrangör: IKP – Institutet för Kvinno-psykologi, AB, Ormingeringen 52 A, S-132 33 SALT SJÖ-BOO. Telefon: 08-715 78 05
Postgiro: 429 20 44-7

Anmälan till samtliga kurser: Sätt in avgiften på PG 429 20 44-7, Institutet för Kvinnopsykologi.

Ange: Kursnr. + kursdatum, eget namn, adress och telefon.

Plats: Centralt belägen lokal i Stockholm.

Anmälan: Bindande för kurserna – platsen kan överlåtas. Begränsat deltagarantal på samtliga kurser. Bekräftelse på plats skickas ut när betalningen kommit in.

Information: 08-715 78 05 måndag och onsdag kl 9-10.

Kursansvarig: Patricia Klein Frithiof.

Women – Health – Urban Policies International Symposium

Vienna, Austria,
21.–23. February 1991

Within the context of the WHO «Healthy Cities» Project, Vienna is preparing to hold a symposium devoted to the changes in the traditional role of women in developing modern urban lifestyles both at the workplace and in private. This requires an in-depth discussion of the most important physical, political and social factors which

affect the lives of female town-dwellers. The objective of the symposium is to work out a concept for a «Healthy City» in a humane society and to develop a framework for future action aimed at enhancing the personal development and health of women, their families and friends.

850,000 women live in Vienna, making up almost 56% of the urban population. Women continue to be the one decisive group which is responsible for care and care-giving both within the family and in the professional sphere. Therefor the responsibilities of women and men – both in the professional and private spheres – will have to be redefined.

General Topics:

1. Retrospective of developments between 1970-1990: Analysis – Learning from the experiences of women living in the city.
2. Developing strategies: Case Studies – Examples from present activities influencing the female urban population.
3. Outlook on the next two decades (1990-2010): a Developing programme for concrete action for/by women, to promote a healthy and positive urban environment and healthy lifestyles. Drafting of a declaration.
4. For Example Vienna: Following the international symposium an action plan for Vienna will be established. All delegates are invited to participate in the elaboration of this plan.

400 delegates, both male and female, are expected to attend the symposium. They will be from a broad range of spheres: the health and social sectors, research institutes and universities, urban planners, ecologists, educators, administrators, managers, legal experts, consumer protection specialists, politicians, trade unionists, self-help groups, etc.

The registration fee is AS 500 per delegate. The fee covers administrative and Xeroxing costs as well as the costs for the symposium facilities.

Conference languages: English, German (simultaneous interpretation will be provided).

Registration until January 10th, 1991. If you want to present research papers and/or case studies, the Conference Secretary must know by mid-December 1990 at the latest.

For more information, programme, registration form, etc., contact the Conference Secretary:

Vienna «Healthy Cities» Project
Hildegard Leitenbauer
Schottenring 24 1010 VIENNA
AUSTRIA
Telephone: (0222) 53 114/409
Telefax: 4000/99/81 221

Nye kvinner – nye menn? Den problematiske likestillingen

Folkets Hus, Oslo,
4.-5. juni 1991

Denne nordiske forskerkonferansen som arrangeres av Norges råd for anvendt samfunnsforskning (NORAS), markerer avslutningen av forskningsprogrammet *Forskning for likestilling*. Programmet startet i 1986 etter initiativ fra det daværende Forbruker- og administrasjonsdepartementet som en oppfølging av Regjeringens Handlingsplan for likestilling (1984-89).

Programmet har gjennom 12 større og 16 mindre forskningsprosjekter ønsket å bidra med kunnskapsgrunnlag til den videre

utforming av likestillingspolitikken. Innfallsvinklene har vært

- konsekvenser av offentlig politikk
- sosialisering, kjønnsidentitet og kjønnskultur
- likestilling, samfunnsendring og planlegging.

Konferansen vil blant annet ta opp følgende temaer:

Forandring, forvandling

- Den skandinaviske likestillingspolitikken - verdikonflikter, begrensninger, muligheter.
- Kvinnelig autoritet - nye utfordringer for kvinner og menn.

Den unyanserte likestillingen

- Det likestilte samfunn - det kjønnsløse menneske?
- Offentlig likestilling og private liv.

Kvinnelig, mannlig

- Likestilling i våre hjerter - følelser, frustrasjoner og forhandlinger.
- Mannen på banen - medspiller eller motspiller?

Praktiske opplysninger:

4. juni: Konferansens første dag er åpen for alle interesserte. Likestillingsprogrammet presenterer her sine resultater og trekker opp nye perspektiver for likestillingsarbeidet framover.

5. juni: Konferansens andre dag arrangeres en workshop for nordiske forskere. Forskerne vil bli invitert til å legge fram rapporter til hovedtemaene.

Endelig program, invitasjon til konferanse og workshop vil bli sendt ut i januar 1991.

Konferanseavgiften er kr 500,-. Det gis rabatt til institutter, bedrifter og organisasjoner som sender påmelding og innbetaling for flere enn 2 deltakere. Konferanse-

deltakere vil også få rabatt på innenlands flyreiser, samt enkelte hoteller i Oslo.

En middag vil bli arrangert 4. juni i tilknytning til konferansen. Separat påmelding.

For nærmere informasjon om konferansen, vennligst kontakt:

Fagkonsulent Ottil Tharaldsen

NORAS

Postboks 8195 Dep

N-0034 Oslo 1

Tlf.: 02-33 57 60

Ønsker du å få tilsendt program og påmeldingsskjema for konferansen 4. juni, skriv til

Help Arrangement-Service

Postboks 597

N-1301 Sandvika

VI Symposium of the International Association of Women Philosophers (IAPh)

Vrije Universiteit, Amsterdam, Nederland, 22.-25. April 1992

Women Philosophers in Europe 1992. A Future without Discrimination?

First announcement and call for papers:

We welcome papers for the following sections:

I. *Women Philosophers*: In past and present times; concepts for womens liberation and human rights

II. *Philosophy*: Feminist criticism of patriarchal thinking

III. *Procreation and biotechnology*: Moral and political problems of new developments

Send us your abstract, preferably in English or German: 1 page Din A4 format.

Please do not fold!

Please mention names, address, phone-number, university etc. State section of preference.

Deadline: 31 March 1991.

The conference address is:

Symposium IAPh

c/o Bureau Congreszaken (Conference Service)

Vrije Universiteit

P.O.Box 7161

1007 MC Amsterdam

The Netherlands

About IAPh.:

The International Association of Women Philosophers, founded 1974, promotes professional activities of and international communication between women philosophers.

For membership IAPh (contribution DM 35,-/ students and unemployed DM 15,-) write to Ulrike Ramming, Bürknerstr. 24, D-1000 Berlin 44.

European Forum of Socialist Feminists: Women and Citizenship

Budapest, Ungarn,
5.-7. april 1991

Women of Budapest have offered to organize the next Forum Conference. They are a group who have been involved in the recent creation of the Hungarian «Feminist Network».

Taking the theme decided by the last conference, held at Göteborg in Sweden, November 1989, the international 'conference planning' meeting propose plenary sessions on:

- Women as Citizens: Nationality, Identity, Racism.
- State Power, Family Policy, Women's Bodies, Sexual Politics.
- Left/Socialist Feminists: Where To?

Details will be advertised later. Meanwhile the address of the organizing group is:

European Forum of Socialist Feminists,
c/o Maria Adamik, Szerb u. 8, Budapest 1056, Hungary.

KVINFO – Center for tværfaglig information om kvindeforskning, København

KVINFO i København startet som én kvinnes prosjekt, da Nynne Koch i 1965 begynte å registrere kvinnelitteratur på Det kongelige Bibliotek i København. Det kongelige Biblioteks «Feminologiske Dokumentasjonstjeneste» ble i 1979 til KVINFO og flyttet i 1982 til egne lokaler som en fondsfinansiert forsøksinstitusjon. I 1987 ble KVINFO en selveiende institusjon under det danske Kulturministeriet. Det tette samarbeidet med Det kongelige Bibliotek har allikevel fortsatt.

KVINFO har et styre på ni medlemmer som representerer en rekke kvinneorganisasjoner og institusjoner. Til daglig ledes senteret av Lene Koch. Senteret har forøvrig to vitenskapelige medarbeidere, tre bibliotekarer og en kontormedarbeider.

KVINFO er et landsdekkende senter for tværfaglig informasjon om kvinne- og kjønnsforskning og har et omfattende spesialbibliotek. Biblioteket omfatter ca. 200 tidsskrifter, 3000 bøker og 2500 andre

publikasjoner. Dessuten har KVINFO en håndbokssamling (bibliografier, leksika og andre oppslagsverk). Alt dette er det mulig å låne. KVINFO har et moderne edb-system for litteratursøking og er en del av forskningsbibliotekenes database. I tilknytning til biblioteket finnes også en lesesal.

I *Danske Kvinders Fotoarkiv* som ligger i KVINFOs lokaler, kan en finne bilder av kvinner fra de siste 150 år.

KVINFO utgir tidsskriftet *Forum for Kvindeforskning* og den månedlige informasjonsavisen *KVINFO-kalenderen*.

Forum for Kvindeforskning formidler kvinne- og kjønnsforskning til et bredt publikum gjennom artikler og bokanmeldelser. Årsabonnement koster DKR 160,-, enkeltnumre DKR 50,-. Bladet utkommer 4 ganger i året.

KVINFO-kalenderen utkommer hver måned og koster DKR 10,-. Det er også mulig å tegne abonnement. Bladet inneholder opplysninger om nasjonale og internasjonale møter, foredrag, seminarer, konferanser, kunst- og kulturaktiviteter etc.

KVINFO holder til i store, lyse lokaler midt i København. Adressen er Nyhavn 22, DK-1051 København K, Danmark. Tlf.: 095-45-33135088.

Skriv, ring eller besøk KVINFO!

Hildur Ve utnevnt til æresdoktor

(Foto: Nikolai Kleppe.)

Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Umeå Universitet i Sverige utnevnte 13. oktober i år førsteamanuensis *Hildur Ve* til æresdoktor. Utnevnelsen er et resultat av samarbeidet hun har hatt med det pedagogiske og det sosiologiske fagmiljøet ved Umeå Universitet.

Hildur Ve har siden 1977 vært tilknyttet Sosiologisk institutt ved Universitetet i Bergen. Hun har bl.a. arbeidet med forskning omkring klasseforskjeller, kjønnsroller, kjønnsidentitet og forholdet mellom jenter og gutter i skolen.

I 1977 var hun med på å etablere Senter for samfunnsvitenskapelig kvinneforskning ved Universitetet i Bergen. I 1988 ble hun tildelt Bergen kommunes likestillingspris sammen med tre andre kvinneforskere. Hildur Ve er medlem i styret for NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Nytt om kvinneforskning gratulerer med utnevnelsen til æresdoktor!

Helga og Aasta Stenes forskningsfond Stipend for 1990/91

Stipendet for studieåret 1990/91, kr 21.000, er tildelt M.Sc. *Sigrun Kaland* for arbeidet med doktoravhandlingen «The Cumsome Route from Struggle to Participation. The Mobilization of Women in Post-Revolutionary Mocambique». Sigrund Kaland arbeider ved Colombia University, New York, og skal oppholde seg et års tid i Mosambik i forbindelse med forskningsprosjektet.

Nytt om kvinneforskning gratulerer!

For framtida vil midler fra Helga og Aasta Stenes forskningsfond bli delt ut annet hvert år. Neste stipendtildeing vil bli foretatt i 1992, med søknadsfrist 15. mai. Stipendbeløpet blir ca. kr 42.000.

Tegning: Sverre Kalmar

Nytt fra likestillings- utvalgene

Universitetet i Oslo

Det ble avholdt møte i likestillingsutvalget 12.09.90. Vi gjengir her enkelte punkter fra referatet.

Informasjonsbrosjyre

LU har fått avslag på sin søknad om tilde-
ling av kr 30.000 i 1990 til utarbeidelse av
brosjyre om likestillingsarbeidet ved uni-
versitetet, til tross for at Organisasjons- og

personalavdelingen hadde anbefalt søkna-
den. LU finner avslaget særdeles beklage-
lig, spesielt sett i relasjon til at Handlings-
planen angir informasjonstiltak som vik-
tige virkemidler i likestillingsarbeidet.

LU oppfatter denne avgjørelsen som en
av flere indikasjoner i den senere tid på
nedprioritering av likestillingsarbeidet og
på manglende administrativ oppfølging av
intensjonene i Kollegiets vedtak om like-
stilling. Man fant det derfor nødvendig at
LU med bakgrunn i konkrete eksempler

retter en generell henvendelse vedrørende dette problemet direkte til Kollegiet.

Utarbeidelse av informasjonsbrosjyre er et prioritert tiltak for LU, og det var enighet om å påbegynne arbeidet til tross for avslaget om økonomisk støtte. En komité bestående av studentrepresentant Ragnhild Gutierrez, LUs sekretær Wenche Hanneborg og i tillegg en student ble overlatt ansvaret for fremdriften i denne saken. Komiteen vil ta kontakt med Informasjonsavdelingen og Senter for kvinneforskning.

Fordeling av stipendiatstillinger

Ida Hegna viste til tidligere brev fra LU til universitetsdirektøren vedrørende øremerking av stipendiatstillinger for kvinner. Kollegiet ble ikke gjort kjent med dette brevet ved sin behandling av saken 21.8.90. Det er i saksbehandlingen og i underlagsdokumentene heller ikke gjort andre henvisninger til likestillingsaspektet, med unntak av at fremleggsnotatet kort viser til forskningsmeldingens målsetting om prioritering av kvinner.

Forberedelsen av denne saken er etter LUs mening mangelfull, idet man fullstendig overser føringene som ligger i universitetets egne vedtak om å sikre kvinnerekruttering på underrepresenterte fagområder. Utvalget stiller seg også uforstående til at relevante underlagsdokumenter ikke forelegges Kollegiet. LU vil ta saken opp i forbindelse med sin generelle henvendelse til

Kollegiet om at man mener å oppleve en generell nedprioritering fra administrasjonens side av likestillingshensyn.

Omgjøring av mellomgruppestillinger til professorater

Universitetet i Oslo ble i statsbudsjettet 1990 tildelt 6 omgjøringshjerner. Kollegiet vedtok 6.3.90 å omgjøre 4 stillinger til fordel for menn og 2 til fordel for kvinner.

LU har i brev til universitetsdirektøren beklaget at vedtaket ikke tar hensyn til føringene om likestilling gitt i Stort.prop. nr.1 (1989-90). Universitetsdirektøren henleder i sitt svar av 13.9.90 (fremlagt på møtet) oppmerksomheten på inntektsreguleringsloven som en begrensende faktor.

Flere av LUs medlemmer reiste under diskusjonen tvil om holdbarheten av dette argumentet. Man pekte også på manglende oppfølging av reglene om separate prioriteringslister for kvinner og menn, og på at administrasjonen i sin forberedelse av saken har sett bort fra vedtak fattet gjennom Særavtale om likestilling og Handlingsplanen.

LU kan vanskelig akseptere slike mangler i saksforberedelsen, og vil markere dette gjennom å rette en direkte henvendelse til Kollegiet.

Stipend fra det britiske utenriksdepartementet

Det britiske utenriksdepartementet (Foreign & Commonwealth Office) inviterer til å søke stipend for etterutdanningsstudier eller forskning i Storbritannia fra 1991. Vanligvis gjelder stipendiet ett år, men man er villig til å vurdere kortere eller lengre perioder. Som regel dekker stipendiet kun undervisningsutgifter. Søkere må være norske statsborgere og må allerede være cand.mag. eller ha tilsvarende akademiske eller faglige kvalifikasjoner. Kontakt NAVFs sekretariat for kvinneforskning for søknadsskjema.

De som ønsker ytterligere opplysninger kan kontakte informasjonsavdelingen ved Den britiske ambassade, Thomas Heftyes gt. 8, 0244 Oslo 2, tlf. (02) 55 24 00.

Søknadsfristen ved ambassaden er 2. januar 1991.

Zonta Amelia Earhart Fellowship Awards 1991-92

The Fellowships offer \$ 6000 annual grants to women for graduate study in aerospace-related science and engineering.

Amelia Earhart was an internationally famous flyer when she disappeared in 1937 on a round-the-world flight. She had been the first woman to fly across the Atlantic as a passenger in an airplane in 1928, the first woman to make a solo transatlantic flight in 1932, and the first person to fly from Hawaii to California in 1935. She broke altitude records in an autogiro and speed records in transcontinental air races.

The Fellowships are open to women of any nationality and grants may be used in any institution offering fully accredited graduate courses and degrees in aerospace-related science and engineering. Awards have been made for study in such fields as aerospace engineering – astronomy – astrophysics – biomedical engineering – computer science – fluid mechanics – geological oceanography – meteorology – molecular biology – space medicine.

Qualifications for the Fellowships include:

- a bachelor's degree qualifying a woman for graduate work in aerospace-related science or aerospace-related engineering;
- graduate school acceptance by an institution offering fully accredited graduate courses and degrees in aerospace-related science or aerospace-related engineering;

Amelia Earhart (1898 - 1937).

- a superior academic record and teacher recommendations:
- evidence of career planning and potential.

Applications must be postmarked by December 31, 1990 and received at *Zonta International's* Headquarters Office by January 5, 1991. For further information and application forms, contact:

Zonta International Foundation
 557 W. Randolph Street
 Chicago, Illinois 60606-2284 USA
 Tel.: (312) 930-5848
 Telex: 190200 UT
 Fax: (312) 930-0951

Zonta International is a worldwide service organization of executives in business and the professions who work to improve the legal, political, and professional status of women.

Nytt om kvinneforskning oppfordrer kvinner i Norge til å søke!

PUBLIKASJONER

Bøker

Kirsten Ketscher:

Offentlig børnepasning i retlig belysning.
Jurist- og Økonomforbundets Forlag,
København 1990.

Erik Christensen:

Nye verdier i politik og samfund.
Paradigmeskift og kulturbrydninger.
Hovedland, Danmark 1990.

Tidsskrifter

Acca, Aktuell kvinnolitteratur och kultur,
nr. 3-4, 1990

Naistutkimus/Kvinnoforskning, nr. 1 og
2/1990

Signs, Volume 15 - No. 3/Spring 1990.

Signs, Volume 15 - No. 4/Summer 1990.

Differences, Volume 2 - Spring 1990:
«Sexuality in Greek & Roman Society».
Nordisk Sexologi, nr. 3/1990: «Unge og
seksualitet».

The Women's Review of Books, Volume
VII, No. 12, September 1990.

The Review Issue 1990 (RFR/DRF)
Volume 19, No. 1, March 1990.

Women's Studies International Forum,
Volume 13, No. 3/1990.

Fokus på familien. Tidsskrift for
familiebehandling, nr. 3, 1990.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

«Forskningsprogram om
kvinnemishandling»

Rapport nr. 4: Prosjektkatalog 1990.

Rådet for samfunnsvitenskapelig
forskning, NAVF.

«Sustainable Development, Science and
Policy,» Bergen 8.-12. May 1990. The
Conference Report. NAVF.

Hans Skoie, Einar Ødegård (red.):

«De teknisk-industrielle
forskningsinstitutter i 1990-årene».
NAVFs utredningsinstitutt, rapport
5/1990.

«Nasjonal samordning av
forskerutdanningen i Norge».

Anbefalinger på bakgrunn av NAVFs
forskerutdanningskonferanse, 14.-15.
februar 1990 i Tromsø. NAVF, Oslo 1990.

«90-årenes likestillingspolitiske
utfordringer & arbeidsmiljø».
Rapport fra Likestillingsrådets
kontaktkonferanse med organisasjonene
1990». Oslo 5.-6. mai 1990.

Agnete Munck:
«Åbne Datastuer».
Evaluerings af åbne datastuer for kvinder.
Arbejdsmarkedsstyrelsen, arbejdsnotat
nr. 23/1990.

Liv Simonsen (red.):
Juridisk rådgivning for kvinder,
«Årsrapport 1989».

Institutt for samfunnsforskning:
«Sammendragsserie nr. 1/1990», Oslo
1990.

European Science Foundation:
«Annual Report 1989», Strasbourg 1990.

«Forum for utviklingsstudier», nr. 1/1990.
Norsk utenrikspolitisk inst./Norsk
forening for utviklingsforskning.

«Utlånsbiblioteket». Anonymt kobberstikk for Sayer & Bennett, London 1782.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 5/79:

Lønnet og ulønnet omsorg.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om
kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for
samfunnsplanlegging. Rapport fra et
seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750-1914 i England og
Frankrike. En oversikt over
kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.-23.
februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt.
Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat 2/85:

Kvinner i medisinsk forskning.
Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og
kvinneforskningen. Oppgaver og
organisering etter 1986. *Opptrykk.*

Arbeidsnotat nr. 3/87:

1. norske seminar i medisinsk
kvinneforskning.

Arbeidsnotat nr. 3/88:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 4/88:

Oversikt over humanistisk forskning om
kvinner. Litteratur og prosjekter. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 5/88:

Kvinner i forskning, medisin,
naturvitenskap og teknologi.
Personoversikt. *Kr 40,-*

Arbeidsnotat nr. 6/88:

Rekruttering av kvinner til forskning
innen matematikk og fysikk. Rapport fra
arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 1/89:

Makt og medvirkning.
Kvinneperspektiver i forskning om
ledelse, organisasjon og styring (LOS).
Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 2/89:
Kjellrun Baalsrud:
Jenter og data. En situasjonsrapport.

Øvrige numre er utgått!

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg.

Elisabeth Fürst: *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* 1988.
Kr 85,-

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg Aase Sørensen, Gro Hanne Aas: *På kvinners vis – med kvinners råd. Nye perspektiver på forskningspolitikken.* 1988. Kr 85,-

Enslige svaler i norsk forskning? Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig og

teknologisk forskning i universitets- og høgskolesektoren 1974-1987. NAVF, NTNF, 1990.

Aasta Hansteen. Tyve aars kamp. Tilbakeblikk og fremsyn. Red. Elisabeth Aasen.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene. Høvikodden, mars 1986.
Rapport.

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – naturvitenskap og teknologi.*

Informasjonsbrosjyren *Kvinner og forskning – medisin.*

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Tidligere numre av *Nytt om kvinneforskning*

- 4/85: Kvinners utviklingsmuligheter. *Kr 35,-*
- 5/86: Kvinner i ledelse – til hvilken pris? *Kr 35,-*
- 1/87: Ufrivillig barnløshet – det vanskelige tema. *Kr 35,-*
- 2/87: Kjønn og makt – Humanistisk kvinneforskning. *Kr 35,-*
- 3/87: Kvinner i helsevesenet: Leger – pasienter – ledere. *Kr 35,-*
- 4/87: Nye bilder – ny virkelighet: Utviklingstrekk i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. *Kr 35,-*
- 5/87: Fra skattkammeret: Om kunnskapsproduksjon, litteratur, studenter og jubileum. *Kr 35,-*
- 1/88: Teologi, religionsvitenskap: Kvinners plass i tradisjonsformidlingen. *Kr 35,-*
- 2/88: Brundtland-kommisjonens rapport – en feministisk kritikk. *Kr 35,-*
- 3/88: En mer kvinnerettett bistand – forskning som grunnlag. *Kr 35,-*
- 4/88: Kvinner i primærnæringene – reindrift, fiskeri og landbruk. *Kr 40,-*
- 5/88: Teknologi: Flere kvinner – en annerledes vitenskap? *Kr 35,-*
- 1/89: Forskningspolitisk debatt og kvinneforskningens framtid. *Kr 35,-*
- 2/89: Språk, kjønn og kvinnelighet. Kvinneforskningens bidrag. *Kr 35,-*
- 3/89: Forholdet mellom kjønnene: Mer likestilling – nye motsetninger? *Kr 35,-*
- 4/89: Kvinner og idrett – forskning, perspektiver og utfordringer. *Kr 35,-*
- 5/89-1/90: Grunnleggende medisinsk kvinneforskning – kjønn, helse og omsorgstjenester. *Kr 40,-*
- 2/90: Grunnlagsproblemer i kvinneforskningen – møte mellom humaniora og samfunnsvitenskapene. *Kr 40,-*
- 3/90: Spor etter ord – kvinne og mann i europeisk litteraturhistorie. *Kr 40,-*
- 4/90: Kvinneforskningens mangfold: Bidrag fra humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap. *Kr 40,-*

Øvrige numre er utsolgt!

Bestilles fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning,
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4.
Tlf. (02) 15 70 12.

Julie Aslaksen, amanuensis, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3. Tlf. (02) 45 51 27.

Gerd Bjørhovde, professor, Institutt for språk og litteratur, Breivika, Universitetet i Tromsø, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 44 264.

Synnøve des Bouvrie, professor, Institutt for språk og litteratur, Breivika, Universitetet i Tromsø, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 44 271.

Torunn Bragstad, vitenskapelig assistent, Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, postboks 1095 Blindern, 0317 Oslo 3. Tlf. (02) 45 51 27.

Anne K. Haugestad, student, Skolevn. 37, 1458 Fjellstrand. Tlf. (09) 91 85 38.

Dag Leonardsen, førsteamanuensis, Oppland distriktshøgskole, postboks 1004 Skurva, 2601 Lillehammer. Tlf. (062) 55 600.

Åse Hiorth Lervik, professor, Institutt for språk og litteratur, Breivika, Universitetet i Tromsø, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 44 236.

Anne Birgitte Rønning, stipendiat, Institutt for allmenn litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo, postboks 1015 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 62 27.

Torill Steinfeld, forskningsleder, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 43 70.

Elin Svenneby, universitetsstipendiat, Filosofiseksjonen, Institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø, Breivika, 9000 Tromsø. Tlf. (083) 44 330.

Åsfrid Svensen, førsteamanuensis, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, postboks 1013 Blindern, 0315 Oslo 3. Tlf. (02) 45 69 66.

Zeljka Svrnjuga-Sætre, NAVF-stipendiat, Engelsk institutt, Universitetet i Bergen, Sydnespl. 9, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 23 65.

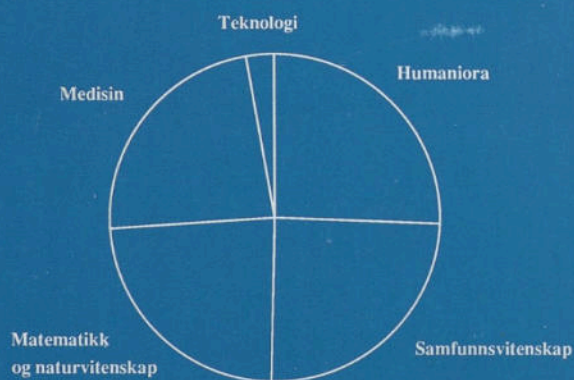
Adresse:

Returadresse:
NAVFs sekretariat
for kvinneforskning
Sandakerveien 99
0483 OSLO 4

Enslige svaler i norsk forskning?

Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig og teknologisk
forskning i universitets- og høgskolesektoren

1974 - 1987

NAVF

NTNF

Publikasjonen fås gratis ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Nytt om kvinneforskning nr. 5/90